

Յոգի. Կրթարարացեան.

Ա

ԿՅՅԲԵՆԻ

ԵՅՁԻ

Գ

ՏՄԲԻ

ՍԼԵՐՍԻՍԵՐԻՍՏՈՒԼ

50

ԿՈՊԵԿ

45

Մ Ա Յ Ր Ե Ն Ի Լ Ե Զ Ո Ի

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ա Զ Ա Ր Դ

ԳՐԱԸ 50 ԿՈՊ.

Одобрена Попечительским Совѣтомъ Кавказскаго Учебнаго Округа для употребленія въ начальныхъ училищахъ.
(25 февраля 1914 г. № 2287)

Допущена Учебнымъ Комитетомъ при Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи по учрежденіямъ Императрицы Маріи въ качествѣ учебнаго руководства въ тѣ учебныя заведенія Вѣдомства, гдѣ преподается армянскій языкъ (20 марта 1912 г. № 7737)

ԱՐՅԵՆՈՐԴ ՕՊԱԳՐԱՐԻՆ

ԱԼԷԲՍԱՆԴՐԱՊՈՒ
Տպարան Բ. Սանդյանցի

Zufolge

*Usem
181*

Handwritten text in a circular stamp, likely a library or archival mark, containing several lines of text in a non-Latin script.

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՋՈՒ

Ե Ր Ր Ո Ր Դ Տ Ա Ր Ի

Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն Բ Ա Ժ Ի Ն

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵԱՆՔ, ՋՐՈՅՑՆԵՐ ԵՒ ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐ

ՔՈՅՐ ԵՒ ԵՂԲԱՅՐ

Արամը և Սաթենիկը տանը մենակ էին մնացել:—«Արի, Սաթենիկ, —ասաց եղբայրը, —նայենք տեսնենք, չե՞նք կարող արդեօք մի համեղ բան գտնել ուտելու»:—«Եթէ դու կարող ես ինձ մի այնպիսի տեղ տանել, որ ոչ ոք չտեսնի մեզ, ինչու չէ, կըզամ», —պատասխանեց քոյրը:—«Գնանք մառանը, այնտեղ լաւ-լաւ բաներ շատ կան և մեզ ոչ ոք չի տեսնի»:—«Ո՛չ, Արամ, այնտեղ մեզ մեր հարեանը կարող է տեսնել. նա դռանը փայտ է ջարդում»:—«Ի՛հ, ուրեմն գնանք խոհանոցը, —համոզում էր Արամը իր քրոջը, —այնտեղ մի մեծ կճուճ մեղր կայ, մի-մի կտոր հաց կըվերցնենք, կըթաթախենք և կուտենք»:—«Խոհանոցումն էլ մեր հարեանի կիներ կընկատէ մեզ. նա լուսամուտի առաջ նստած՝ թել է մանում»:—«Օ՛, ի՛նչ վախկոտն ես դու,

—բացագանչեց փոքրիկ բլլիկը, — եթէ այդպէս է, գնանք
նկուղը խնձոր ուտելու. այնտեղ էլ խօսմ ոչ ոք չի՞ նկատիլ
մեզ»։ «Ա՛խ, սիրելի Արամ, դու կարծում ես, թէ նկու-
ղում մեզ ոչ ոք չի՞ տեսնիլ... Մի՛թէ չգիտես, թէ կայ Մէ-
կը, Որբ պատերի միջով անգամ տեսնում է և Որի աչքից
մութ տեղերումն էլ թագնւելն անկարելի է»։ Արամը վա-
խեցաւ։—Իրաւ ես ասում, Սաթենիկ, —ասաց նա. — Աստ-
ւած մեզ տեսնում է և այնպիսի տեղերում, ուր մարդ-
կանց աչքը ոչինչ չի նկատիլ. ուստի թէ առանձին և թէ
մութ անկիւններում մենք չպէտք է գործենք այն, ինչ որ
չէինք համարձակելի անել ուրիշների մօտ և լոյսի առաջ»։

Ի՞նչ էր ստաջարկում Արամը իր բրոջը։

Ինչո՞ւ Սաթենիկը չհամաձայնեց։

Ինչո՞ւ վախեցաւ Արամը։

Մ Ա Ն Կ Ա Ն Ը

Ուրախութիւն քեզ սնուակաս,
Ով դու մանուկ սիրելի.
Մլիս, ծաղկիս ու ծերանաս,
Տալով պտուղ արժանի։

Որպէս ծաղիկ, մանուկ, քաղցր ես
Եւ շնորհագեղ, որպէս օր.
Մանուկ, մանուկ, ինձ չխաբես,
Միշտ կաց այդպէս լուսաւոր։

Նայիր վերև, տես՝ ինչ սիրուն
Այնտեղ փայլում են աստղեր,
Եւ անթիւ են, և շողշողուն,
Որպէս երկու քո աչեր։

Այնտեղ, հողեակ, բնակւում է
Մեր սուրբ Հայրը երկնքի.
Նա է, որ մեզ ուղարկում է
Եւ կեանք, և՛ սէր, և՛ հողի։

ՍՏԱՀԱԿ ՈՐԴԻՆ

Գիւղացու մէկը ունէր մի որդի՝ Աշոտ անուանով: Աշոտը շատ ստահակ տղայ էր և ամենևին ականջ չէր դնում հօր խրատներին: Մի անգամ հայրը նրան տարաւ իրանց դռանը ընկած գերանի մօտ և ասաց.

— Տես, Աշոտ, ինչքան որ դու ստահակութիւն անես, այնքան մեխ պէտք է խփեմ այս գերանի վրայ և ինչքան որ խելօք լինիս, այնքան մեխ պէտք է հանեմ:

Բայց Աշոտը, փոխանակ ուղղելու՝ աւելի ևս ստահակ էր դառնում, այնպէս որ գերանը շուտով ծածկեց մեխերով: Անց կացաւ մի ժամանակ: Մի օր հայրը՝ որդուն խելօք տեսնելով՝ հանեց մեխն իր ձեռքով: Այնուհետև որդին հետզհետէ խելօքանում էր և հայրն էլ հանում էր մեխերը:

Վերջապէս մի օր հայրն ասաց Աշոտին:

— Ուրախացիր, զաւակս, ահա մի մեխ էր մնացել գերանի վրայ, այն էլ հանում եմ:

Ասաց ու հանեց մեխը: Սակայն Աշոտը, փոխանակ ուրախանալու՝ սկսեց լաց լինել:

— Ինչո՞ւ ես լաց լինում, զաւակս, — հարցրեց հայրը. — չէ՞ որ աւելի պէտք է ուրախանաս, որովհետև բոլոր մեխերը հանւած են:

— Ա՛խ, հայրիկ, — պատասխանեց Աշոտը. — ճիշտ է, մեխերը հանւած են, բայց նրանց տեղերը մնում են:

Ի՞նչ միջոց գործ դրեց հայրը որդուն ուղղելու համար:
Այդ բանն ազդե՞ց որդու վրայ եւ ի՞նչպէս:

ԹԱՆԳԱԿԻՆ ԱԻԱՆԴ

Դեռ թօթովախօս մի մանուկ էի,
Եօթը տարեկան անգամ չկայի,
Երբ ինձ աւանդեց հայրս իմ անուս
Մի սրբազան խօսք և դա էր՝ «նամուս»^{*)}:

^{*)} Նամուս — պատիւ:

Դպրոցի շէմքին դեռ ուր չդրած,
 Դեռ նոր էի ես գիրք ձեռքս առած,
 Երբ մօրս համբոյր թըջեց իմ ճակատ
 Ու պատուիրեց ինձ՝ անել միշտ «դէյրաթ»^{*}»:

Բայց կարճ մնացի ուսումնարանում,
 Աղքատի բաղդը դէ ի՞նչ է լինում...
 Հօրս պատուէրով սովորեցի արհեստ,
 Սիրեցի նրա վաստակը համեստ:

Եւ այն օրից յետ,
 Երբ ընկերացայ մուրճ ու սալի հետ,
 Քրտինքը դէմքէս ծորում է կաթ-կաթ
 Ու ինձ յիշեցնում նամուս ու դէյրաթ:

ԲԱՐԵԿԱՄՈՒԹԻՒՆ

Երեք ընկեր անտառի միջով միասին ճանապարհ էին գնում: Դրանից մի քանի օր առաջ այնտեղ զարհուրելի փոթորիկը կոտորատել և արմատախիլ էր արել բազմաթիւ ծառեր. հէնց նոյնիսկ ճանապարհի վրայ մի քանի հսկայ կաղնիներ էին ընկած, բայց նրանցից ոչ հեռու՝ միմիանց մօտ կանգնած էին երկու փոքրիկ ծառ:

Ընկերներին սաստիկ զարմացրեց այն, որ փոթորիկն, այդքան մեծամեծ ծառեր տապալելուց յետոյ՝ այդ երկուսին անվնաս էր թողել:

—Մօտ գնանք և տեսնենք՝ ինչու՞մն է դրա զաղտնիքը,—ասաց ընկերներից մէկը:

Մօտեցան և սկսեցին նայել: Այստեղ միայն նրանք նկատեցին, որ այդ փոքրիկ ծառերի արմատներն այնպէս պինդ էին հիւսւել միմիանց հետ, որ ոչ մի փոթորիկ չէր կարող խորտակել նրանց:

—Տեսնում ես,—ասաց միւսը,—թէ որքան մեծ նշա-

*) Դէյրաթ — ժրաջան ութիւն:

նակութիւնն ունի մտերմութիւնն ու բարկամութիւնը՝
Միայնակ մարդը, որքան էլ ուժեղ լինի նա, շուտ կընկ-
նւի դժբաղդութեան առաջ, իսկ այն մարդը, որ ունի հա-
ւատարիմ ընկեր ու բարեկամ, շատ թշւառութիւնների
կը դիմադրէ:

Ինչը զարմացրեց ընկերներին եւ ինչո՞ւ
Ինչո՞ւմն էր թագնւած գաղտնիքը:

ԿԵԱՆՔԸ ՍԻՐՈՅ ՄԷՁ Է

Դուրսը փչում է ցրտաշունչ քամի,
Ձմեռայ մի ցուրտ գիշեր է խաւար.
Նստած սենեակումս մենակ ու տխուր,
Տալիս եմ կեանքիս հարցիլ անհամար:
Վառարանիս մէջ սյուրող կրակը
Կարծես սսում է իր վառվոռոցով—
«Ի՞նչ ես մտածում, ինչպէս ծուխ ու բոց՝
Ք» կեանքն էլ կանցնի, կըմարի շուտով:
«Երևի, ուրեմն կեանքը տւած է
Մեզ՝ իբրև պատիժ, որ միայն վիշտ, ցաւ
կրելով, տանջուեք մեռնելու համար»...
Հէնց այն էր՝ մտքովս այս բանը անցաւ,
Յանկարծ բացւում է սենեակիս դուռը,
Փոքրիկ դստրիկս տիկինը գրկած՝
Վազեց, ինձ փարւեց, և հրեշտակային
Անմեղ ժպտով՝ «Հայրիկ ջան, ասաց, -
«Տես, ի՞նչ գեղեցիկ շապիկ եմ կարել
Տիկինիս համար. երբ լինեմ այսչափ»,
Ձեռքը բարձրացրեց, «քեզ էլ կըկարեմ.
Քեզ շատ եմ սիրում, շատ-շատ՝ ամպի չափ»...
Մոայլ մտքերս ցրւեցին իսկոյն,
Ես ինձ զգացի զլարթ ու թեթև.
Կեանքի խորհուրդը պարզեց ինձ համար.
Նա մեզ պատիժ չէ, այլ անգին սլաշգն:

ԵՐԵՔ ԲՍՐԵԿԱՄ

Մարդու մահը մօտեցել էր և նա իմաց տուաւ իր բարեկամներին, որ գան՝ վերջին հրաժեշտը տալու իրան:

Եկաւ առաջին բարեկամը:—«Մնաս բարեան, բարեկամ, ես մեռնում եմ»,—ասում է նրան մահամերձը:—«Երբ մեռնես, ես մոմ կը վառեմ քո հոգու փրկութեան համար»,—ասաց նրան առաջին բարեկամը. ուրիշ ոչինչ:

Գալիս է երկրորդը և մահամերձին տեսնելուն պէս՝ սկսում հառաչել և դառնապէս լաց լինել. փաթաթում է հիւանդին, համբուրում նրան.—Ինչո՞ւ ես հեռանում ինձանից, իմ թանկագին, —ասում էր նա, —Ի՞նչպէս բաժանւեմ քեզանից. ցաւալի է, շատ ցաւալի: Ձեմ թողնիլ քեզ, մինչև գերեզմանդ կուղեկցեմ»:—«Հարկաւոր է քահանայ հրաւիրել»,—մտածում է ինքն իրան այս բարեկամը: Մահից մի քանի րոպէ առաջ եկաւ քահանան: Հիւանդը խոստովանեց և հաղորդեց: Հէնց այդ վարկենին յայտնւում է և երրորդ բարեկամը և մեղմ ու քաղցր ձայնով շնջում մեռնողի ահանջին.—«Ես քեզանից յաւիտեանս չեմ բաժանւիլ»:

Մեռաւ մարդը և բարեկամներից իւրաքանչիւրը կատարեց իր խոստումը: Հարստութիւնը մոմ վառեց նրա համար: Ազգականներն ու ծանօթները ուղեկցեցին նրան մինչև գերեզման: Իսկ մարդու առաքինութիւնը նրանից անբաժան մնաց, —նա նրա հետ թէ դէպի երկինք՝ Աստուծոյ մօտ բարձրացաւ և թէ երկրիս վրայ նրա յիշատակը վառ պահեց:

Որո՞նք են մարդու բարեկամները:

Ո՞ր բարեկամն է ամենից գերազանցը:

ՄԻ ՀԱԻԱՏԱՐ

Չհաւատաս դու, եթէ քեզ ասեն՝
 Հանգիստ դու նստիր և յուսով եղիր.
 Օրեր, տարիներ անհող թող անցնեն,
 Քեզ համար գործը կըզայ ինքն իրեն:

Դու մի հաւատար, թէ որ քեզ ասեն՝
 Ձեռքդ մի շարժիր, նստիր՝ ինչպէս կուտ,
 Արծիւն ու առիւծ ոսկի կըբերեն,
 Քեզ համար օտարք անդուլ կաշխատեն:

Դու մի հաւատար այլոց խօսքերին,
 Աչքդ մի ձգիր այլոց ձեռքերին.
 Միայն հաւատան քո իսկ ոյժերին
 Եւ քո խելացի, առողջ մտքերին:

ԱՄԵՆԱԼԱԻ ՎԿԱՅՈՒԿԱՆԸ

Մի վաճառական լրագրներում յայտարարել էր, թէ իր խանութի համար ուզում է մի աշակերտ վարձել:

Շատ մարդ եկաւ-գնաց, վերջապէս վաճառականը մէկին ընտրեց և խանութն ուղարկեց:

— Ասան ինձ, բարեկամ, — հարցրեց ծանօթներից մէկը, — ինչո՞ւ այն տղային ընտրեցիր: Ոչ վկայական ունէր, ոչ էլ ուրիշ կերպ ճանաչում էիր: Ուրիշները հրաշալի վրկայականներ ունէին, այն ինչ դու ճանապարհ դրիր նրանց:

— Սխալւում ես, — ասաւ վաճառականը: — Այս տղան շատ վկայականներ ունէր: Սենեակը մտնելուց առաջ ոտները լաւ սրբեց ու դուռը ծածկեց առանց թրխկացնելու, ուրեմն մաքրասէր է և կարգապահ: Իր նստած աթոռից վեր կացաւ ու տեղ տւեց կաղ մարդուն. — ուրեմն բարեսիրտ է և յարգում է աւելի հասակաւորներին: Դեռ շէմքին՝ գլխարկը հանեց և արագ, կտրուկ պատաս-

խաններ էր տալիս իմ հարցերին. ուրեմն քաղաքավարի ու աչքաբաց է: Կուացաւ, բարձրացրեց գիրքը, որ դիտմամբ ձգել էի յատակին, մինչպէս ուրիշները դէմ էին ընկնում գրքին կամ կողքից անցնում: Հանգիստ սպասում էր իր հերթին, չաշխատելով ուրիշների առաջը կտրել. ուրեմն լաւ կրթեա՞ծ տղայ է: Շորերը լաւ սրբեա՞ծ էին, իսկ երեսն ու ձեռքերը մաքուր: Ի՞նչպէս ես կարծում, այս ամենը լաւագոյն վկայականն չէ՞:

Ի՞նչն է մարդու ամենալաւ վկայականը:

Կ Ո Պ Է Կ Ը

Մեռնում էր մի ժլատ հարուստ: Այս հարուստը իր կեանքում ոչ ոքի ոչ մի օգնութիւնն չէր արել և այսպիսով դիզել էր իր համար — հազին հարստութիւն:

— Անկարելի է, — սուտում էր նա միշտ, երբ յիշեցնում էին նրան իր ժլատութեան մասին, — փողը կեանքում ամեն բան է:

Եւ ահա այժմ, երբ մօտեցել էր մահւան ժամը, նա մտածում էր, որ երևի այն աշխարհումն էլ փողը ամեն բան է, ուրեմն պէտք է նախապէս պատրաստուել, որ այնտեղ մալիք կարիք չունենայ:

Նա կանչեց իր որդիներին և վերջին հրաժեշտը տալով հրամայեց դագաղում, իր կողքին, դնել փողով լիքը մի պարկ:

— Մի խնայէք, — աւելացրեց նա. — որքան կարելի է, շատ ոսկի լցրէք:

Եւ ինքը նոյն գիշերը մեռաւ:

Որդիները կատարեցին իրանց ծնողի վերջին կամքը և միքանի հազար ոսկի ածեցին դագաղի մէջ:

Երբ նա յայտնուեց այն աշխարհում, սկսեցին սովորական ձևականութիւնները — հարց ու փորձը՝ նրա ով լինելու մասին և մինչև կէս գիշեր այդ բանով նրան չարչարեցին: Կէս գիշերին նա սաստիկ բաղց ու ծարաւ զգաց:

—Ի՞նչ պէտք է անեմ, կորած եմ այստեղ,—մտածում էր նա:

Յանկարծ տեսնում է մի ճոխ սեղան զանազան համեղ ուտելիքներով և բմպելիքներով:

—Այժմ կարող եմ պարծենալ, — ասում էր նա ինքն իրան,—որ կարողացայ առաջուց իմանալ, թէ այստեղ էլ ամեն բան այնպէս է, ինչպէս մեղ մօտ: Ի՞նչ լաւ արի, որ հետս փող վերցրի:

Եւ մեծ ուրախութեամբ շօշափելով փողով լիքը պարկը՝ մօտենում է սեղանին:

—Ի՞նչ արժէ,—խրոխտ ձայնով հարցնում է նա տիրոջը, ցոյց տալով թանկագին ուտելիքներից մէկը:

—Ա՛յկ կոպէկ, — պատասխանում է տէրը:

—Է՛ժան է, — մտածում է հարուստը, — չեմ կարծում, որ այսպէս լինի: Ապա՛, հարցնեմ մի ուրիշը:

—Իսկ սա՛ ինչ արժէ, — ցոյց է տալիս տաք-տաք համեղ կարկանդակը:

—Դա էլ մէկ կոպէկ է, — պատասխանում է սեղանի տէրը և ժպտում:

—Եթէ այդպէս է, այն ժամանակ խնդրում եմ մի ամանի մէջ տէք ինձ տասը հատ այս կարկանդակներից, հինգ հատ էլ միւսից:

Սեղանի տէրը լսում էր նրան առանց շտապելու:

—Մենք փողը առաջուց ենք առնում, — շատ սառը կերպով յայտարարեց նա:

—Փողը... ուրախութեամբ:

Այս ասելով, հարուստը հանեց մէկ հատ ոսկի և ասաւ՝ «ահա»: Տէրը վերցրեց ոսկին, նայեց, շուռ ու մոռ տւեց և ասաց.

—Ո՛հ, սա այն կոպէկը չէ, — և յետ վերադարձրեց:

Շատ տխրեց, և վիրաւորւեց այդ բանից մեր հարուստը:

—Ա՛յ բեղ բան, — մտածեց նա, — ուրեմն սրանք միայն կոպէկներ են վերցնում: Զարմանք... Պէտք է ուրեմն մանրացնեմ:

Նա իսկոյն վազում է որդիների մօտ և ասում.

—Առէք, յետ վերցրէք ձեր ոսկիները, ինձ հարկաւոր չեն գալիս, իսկ սրանց բոլորի փոխարէն լցրէք պարկս կոպէկներով, թէ չէ կորած եմ:

Որդիները վախեցած միւս օրն և եթ կատարում են հօր պահանջը և լցնում պարկը կոպէկներով:

Հայրը, վերցնելով պարկը՝ ուրախացած վազում է սեղանի մօտ և բարձր ձայնով կանչում.

—Այժմ ինձ շուտ ուտելու բան տւէք, սովից մեռնում եմ:

—Մենք փողը առաջուց ենք առնում,—լսում է նոյն սառը և չոր պատասխանը սեղանի տիրոջից:

—Համեցէք, համեցէք...—ասում է իսկոյն հարուստը, պարկից մի բուռ փայլուն կոպէկներ հանում և ածում սեղանի վրայ:—Վերցրէք, միայն թէ ինձ շուտ ուտելու բան տւէք...

—Տէրը նոյն սառնութեամբ նայեց այս փողերի վրայ և ծիծաղեց:

—Ինչպէս տեսնում եմ, դուք շատ քիչ բան էք տեսել և սովորել այնտեղ, ձեր աշխարհում: Մենք այստեղ ընդունում ենք ոչ թէ այն կոպէկները, որ ձեր ձեռքին են այժմ, այլ այն, որ դուք ուրիշների ձեռքն էք դրել: Մըտաբերեցէք, գուցէ դուք երբ և իցէ տւել էք այդպիսի կոպէկներ մուրացկաններին, օգնել էք աղքատներին:

Հարուստը ցած գցեց իր աչքերն ու ընկաւ խորը մըտածմունքի մէջ:

Նա իր կեանքում ոչ մի աղքատի երբէք ողորմութիւն տւած չէր:

Ինչու՞ պատժեց հարուստը:

Ա Ի Ե Տ Օ Ր Ա Ն

Ամեն անգամ, երբ թերթում եմ
 ես էջերը սուրբ Գրքի,
 Միշտ վշտացած մտածում եմ —
 Ռ՛ւր է սէրը մարդերի,

Որ Փրկիչը սուրբ կտակով
 Մարդկութեանը աւանդեց,
 Խաչի վրա իր արիւնով
 Գիր կենդանի սրտմեց:

Մարդիկ վաղուց մոռացել են
 Խաչ ու քարոզ կենդանի.
 Աւետարանն ուրացել են,
 Էլ սուրբ Գիրքը գին չունի:

Ամենայն գիրք միշտ կարդում են,
 Սիրոյ գիրքը չկամին.
 Ռ՛ւր, չգիտեմ որոնում են,
 Բաղդը իրանց խեղճ կեանքին:

Հ Ա Ր Ա Ջ Յ Տ Մ Ա Յ Ր Ը

Պաղէստինում մի ընտանիքի մէջ ապրում էին երկու
 կին: Դրանցից իւրաքանչիւրը մի-մի ծծի երեխայ ունէր:
 Մի անգամ, գիշերը, կանանցից մէկը քնած ժամանակ իր
 երեխային տակովն արաւ, խեղդեց: Արթնանալով և նկատելով
 այդ՝ նա իր քնած դրացու մօտից կամացուկ վեր
 առաւ նրա կենդանի երեխային, իսկ մեռածին դրեց նրա
 անկողինը: Առաւօտը, երբ այս վերջինը կամենում էր կե-
 րակրել իր որդուն, յանկարծ տեսաւ, որ երեխան մեռած
 է և իսկոյն ճանաչեց, որ սա իրանը չէ: — «Սա իմ որդին
 չէ, — ասաց դրացուհուն, — այլ քոնն է. տո՛ւր ինձ իմ զա-
 ւակը»: — «Սուտ ես խօսում, — վրա բերեց միւսը, — այդ քո
 որդին է, իսկ կենդանին իմն է»:

Եւ նրանք սկսեցին վիճել: Հաւաքւեցին մարդիկ, բայց

ոչ ոք չէր կարող հասկանալ, թէ նրանցից որն է ճշմարիտը:

Այդ ժամանակները Պաղէստինում իշխում էր Սողոմոնն անուշով մի իմաստուն թագաւոր: Կանայք վեր առան թէ մեռած և թէ կենդանի երեխաներին և բերին թագաւորի մօտ:

Սողոմոնն թագաւորը, լսելով նրանց գանգատը, իսկոյն կանչեց իր թիկնապահներից մէկին և հրամայեց կենդանի երեխային կէս անել ու բաժանել գանգատաւորներին: Չէնց որ երեխայի հարազատ մայրը լսեց այս հրամանը, իսկոյն թագաւորի ոտներն ընկաւ և սասաց. «Տէր թագաւոր, մի հրամայիր սպանել երեխային. տո՛ւր, թող նրան լինի, միայն թէ կենդանի մնայ»: Իսկ միւս կինն ասաց. — «Թագաւորն արդար դատեց. թող սա ոչ բեզ լինի, ոչ ինձ»:

Թագաւորն իսկոյն հասկացաւ, թէ կանանցից որն է մանուկի հարազատ մայրը և հրամայեց նրան տալ երեխային:

Ո՞րն էր երեխայի հարազատ մայրը:

Մ Ա Յ Ր

Մայր ունէի, մայր նազելի,	Նհուում էի միշտ մօրս զիրկ,
Մի փափկասիրտ արարած.	Վայելում սէր ու զգւանք:
Բուռն սիրով նրան էի	Սակայն, աւանդ, մահն անիրաւ
Սիրտս ու հոգիս նւիրած:	Մահն անողոք ու դաժան
Նա էր միակ իմ պաշտելին,	Ազիզս մօրս խլեց—տարաւ,
Միակ ծաղիկն իմ հոգոյս.	Տարաւ անդարձ, յաւիտեան:
Նա էր իմ թոյլ, մանուկ	Ո՛հ, էլ չունիմ ես մայր անդին,
կեանքին	Որ ինձ սիրէր, փայփայէր,
Միակ նեցուկ, միակ յայտ:	Որ իմ խղճուկ, անտէր
Եւ ես ուրախ, ես երջանիկ,	կեանքին
Քրպէս անհոգ մի թռչնակ՝	Թե ու թիկունք նա լինէր:

ՈՐԴԻՍԱԿԱՆ ՍԷՐ

Լիգիայի Կրեսոս թագաւորը մի որդի ունէր՝ Ատիս անուանով, որն ի ծնէ համր էր: Հայրն ամեն ջանք գործ էր դրել բնութեան այս թերութիւնը բժշկելու համար, սակայն բժիշկների բոլոր գիտութիւնը չէր կարողացել մի օգնութիւն բերել:

Մի անգամ պարսիկներն յաղթեցին Կրեսոսի գօրքերին և յարձակեցան նրա մայրաքաղաքի վրայ: Ատիսը նկատեց, որ մի դինուոր, սուրը ձեռքին՝ վազում է իր հօր վրայ, որ սպանէ նրան: Իր հօրն սպանացող վտանգը տեսնելով՝ Ատիսը, սարսափահար և սրտադող, մոռացաւ բնական պակասութիւնը, բաց արաւ բերանը և իր բոլոր ոյժը հաւաքեց, որ գոչէ: Ինչ հրաշքներ կարող է գործել որդիական անկեղծ սէրը. նրա լեզուն կաշկանդող կապանքները յանկարծ բացեցան և նա այս խօսքերն արտասանեց բարձր ձայնով:

— Զինուոր, խնայիր հօրս. դա ինքը՝ Կրեսոս թագաւորն է: Այսպիսով պատանի Ատիսը փրկեց հօր կեանքը վտանգից և ինքն էլ առատ կերպով վարձատրեց իր որդիական սիրոյ համար, որովհետև ամբողջ կեանքում մտքերն յայտնելու թանկագին ձիրքն ստացաւ:

Սիրո՞ւմ էր Ատիսը իր հօրը:
Ինչի՞ց երեւաց այդ:

Ի Մ Մ Ա Յ Ր Ը

Ես մայր չտեսայ,
Հէնց ծնած օրս թողեց աշխարհը:
Մանկութեան օրերս դառնութեամբ անցան,
Ո՛չ մօր փաղաքշանք, ո՛չ կարեկից սիրտ:
Ես որբ մեծացայ, օտար ամենին,
Յիշում եմ՝ ինչպէս ամենից թագուն
Նրցունքն աչքերիս պարտէզ իջնելով,
Կամ լի թախիծով

Մայրական սիրոյ կարօտով բռնւած,
 Ծաղկազարդ դաշտում թափառում էի.
 Իսկ մուժն ընկնելիս, տուն յետ դառնալով՝
 Սիրած դայեակիս գիրկն էի նետում,
 Աչերին նայում, վշտացած հարցնում.

— Ո՛ւր է մայրիկս:

— Հանգիստ կաց, անուշ, մայրիկը չկայ,
 Նա սառը հողի տակ քուն է քաշում:

— Սառը հողի տակ

Բայց, ասա, ինչո՞ւ:

— Այո, բալիկս, գերեզմանի մէջ.

Այդ Աստուած ուզեց, ո՞վ չի մեռնելու:

Որքան էլ դառն էին այդ ասածները,

Բայց ես հասկացայ, որ հողի տակին

Մայրիկս էր պառկած, անի, սիրելի հող:

Բաղդաւոր տղայք ինձ չհասկացան. —

Փախայ նրանցից, հողին փարւեցի.

— Իմ անուշ մայրիկ, ինձ էլ քեզ մօտ առ:

ԾՆՈՂԱՍԷՐ ԱՂՋԻԿԸ

Չինաստանում մի հին օրէնք կայ, որի զօրութեամբ
 կտրում են այն մարդու ձեռքերը, ով որ խաբերայութեան
 մէջ բռնւի: Մի անգամ այդ երկրի իշխաններից մէկին
 մեղադրեցին այդ յանցանքի մէջ և երբ թագաւորի հրա-
 մանով պէտք է կատարւէր պատիժը, յանկարծ պայատ
 մտաւ դատապարտւած իշխանի մանկահասակ աղջիկը և
 խնդրեց, որ իրան թագաւորին ներկայացնեն: Նրան տա-
 րան թագաւորի մօտ: «Մեծ թագաւոր, — ասաց նա. — Իմ
 հայրը շատ իրաւացի կերպով դատապարտւած է պատժի
 և պէտք է գրկւի իր ձեռքերից: Ահա, կտրել տուր սր-
 րանք, — գոչեց նա, մեկնելով իր փոքրիկ ձեռքերը. — այս
 ձեռքերն էլ պատկանում են իմ դժբաղդ հօրը: Սրանք ըն-
 դունակ չեն կերակրելու հիւանդ մօրս, թոյլ եղբօրս և
 փոքրիկ քրոջս: Հրամայիր օրէնքի բոլոր խստութեամբ

վարւել սրանց հետ, միայն թէ անվնաս մնան հօրս ձեռքերը, որովհետև միայն նրանք կարող են կերակրել մեր թըշուառ ընտանիքը: Թագաւորը սաստիկ գգացւեց որդիական այս ջերմ սիրուց և ներեց յանցաւորին:

Ինչը դրոնց աղջկան այդ քայլն անելու.
Ինչո՞ւ թագաւորներեց յանցաւորին:

Ո Ր Բ Ի Կ

Մերկ ու թուլակազմ եկար այս աշխարհ
Եւ մօրդ գրկում կառնէիր հանգիստ.
Ի՞նչ էր դառնութիւն, չարչարանք ու վիշտ,
Քեզ ծանօթ չէին, խաղաղ էր հոգիդ:

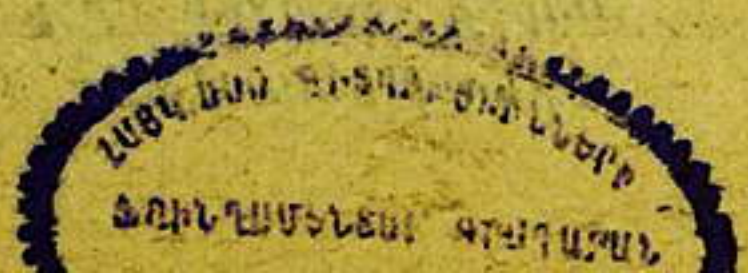
Անգլ
181

Բայց միայն, աւանդ, մահը տարածամ
Տառապեալ մօրդ դրաւ գերեզման.
Եւ քեզ, ինձ զառնուկ, որք, անօգնական
Թողեց օտարի մշտափակ դռան:

ԱՆՏՆՍՁՈՂ ԸՆԿԵՐ

Քաղաքի մի հակայական շինութեան բարձրունքների վրայ կանգնած էին երկու քարտաշ, որոնցից մէկը ծեր էր, իսկ միւսը երիտասարդ: Ներքեր, նրանց ոտների տակ, աղմկում էր մեծ քաղաքը, իսկ նրանց շուրջը փչում, վայում էր սառն քամին:

Քարտաշները սիրով աշխատում էին, ուշադրութիւն չդարձնելով ցրտին ու մռնչող քամուն: Քամին հետզհետէ սաստկանում էր: Վերելակները երերւում էին և քիչ էր մնում, որ կործանւէին: Յանկարծ քամու մի ուժգին հոսանք միմեանցից բաժանեց վերելակների կապերը, և նրանք դղրդալով ցած թափւեցան: Անվնաս մնաց միայն մի տախտակ գերանակալի հետ: Քարտաշները մի հնարքով կարողացան բռնել այդ տախտակից և այդպէս կախւած մնացին բաձրում, օդի մէջ:

Քամին մռնչում էր աւելի ուժգին, տախտակը ճարճաւորում և կորանում էր մարդկանց ծանրութիւնից: Այն ժամանակ երիտասարդ քարտաշն ասաց ծերին.

- Երևի մեր վերջը հասել է. Մինչև մարդկանց օգնութեան հասնելը մենք չենք կարող կախւած մնալ այս տախտակից. գուցէ մեզանից մէկը կարողանայ, բայց երկսով անկարելի է այդ, որովհետև տախտակը շուտով կը կոտրւի:

-- Տէր Աստուած, — հառաչեց ծերը, — ի՞նչ կըլինի իմ երեխաների վիճակը, եթէ ես մեռնեմ:

— Երեխաներ շատ ունիս:

— Հինգ հատ:

— Իսկ ես մենակ եմ. ոչինչ ու ոչ ոքի չեմ կորցնիլ, եթէ մեռնեմ: Մնաս բարև, ընկեր:

Եւ երիտասարդ քարտաշն զգուշութեամբ բաց թողեց տախտակն ու թռաւ դէպի ցած: Նրա մարմինն ուժգին թափով դիպաւ սալյատակին և շարդ ու փշուր եղաւ:

Իսկ ծերունին, ընտանիքի հայրը, ողջ և անփսսու մնաց և իր ամբողջ կեանքում երախտագիտութեան արցունքներն աչքերին՝ յիշում էր իր անձնագոհ ընկերոջը:

Ի՞նչն ստիպեց երիտասարդին անձնագոհ լինել:

ԲԵԹՂԵՀԷՄԻ ԱՅՐԻ Ս. ՄԱՆՈՒԿԸ

Անլոյս խաւարը, չարութեան ողին
Տիրել էր աշխարհ և վաղուց մարդիկ
Ապառաժ սրտով կործանել էին
Խանդավառ զգացման պատկերը գեղեցիկ.
Անցած օրերի մաքուր պատմութիւն
Ապականութեան ասպարէզ դարձած,
Էլ չէր կարմրում նենգամտութիւն,
Առաքինութեան փառքն էր շիջած..
Բայց հասաւ օրը մի նորոգ կեանքի
Եւ Բեթղեհէմից նոր արև ծագեց,
Այլից առաջին ճիշդ Մանուկի
Փրկութեան ժամը մարդկանց աւետեց:

Նրա ժողիան էր, որ անհուն սիրով
 Սրտերի սառույցն պիտ հալեցնէր
 եւ մարդկութիւնը նրա շրթունքով
 Ճշմարտութիւնը պիտի ուսանէր:

Ք Ս Ր Ը

ա.

Տիգրանը շատ ուրախ էր: Ուրախութիւնից չէր իմա-
 նում ինչ անի. իջել էր պարտէզ և քարեր էր շարտում
 ճնճողուկների վրայ: Թէև ոչ մէկին էլ չլիպաւ, բայց խեղճ
 ծտերը շատ էին վախենում և նրա ձեռքի ամեն մի շարժու-

մից վեր էին թռչում ծառի ճիւղերից, նստում էին
 տանիքի վրայ ու նորից իջնում ցանկասլատին: Նրանց այդ
 վախեցած թռչկոտելը շատ էր գլարճացնում Տիգրանին:
 Այդպէս ճնճողուկների յետևից ընկած միջոցին յանկարծ
 նկատեց, որ դարպասի առջև մի աղջիկ էր կանգնած՝
 պատառուտած շորեր հագին ու ոտաբորիկ: Նրա մազերը

խիտ-խիտ փնջերով թափուում էին կեղտոտ ճակատին,
այտերին և ուսերին:

— Աղան, ընդ մատաղ... — կամացուկ և երկչու ձայնով
կամաց աղջիկը:

Տիգրանը հէնց այն է՝ ուղոււմ էր քարը դցել ճնճողուկ-
ներին, կանգ առաւ ու մօտեցաւ աղջկան:

— Դու աղքատ ես, — հարցրեց նա, ձեռքով ճակատի
քլտինքը սրբելով:

— Այն... աղքատ եմ... խեղճ եմ... Պստիկ աղա, մի
ողորմութիւն արա՛, — կրկնեց աղջիկը:

Տիգրանը հետաքրքրութեամբ նայում էր նրան:

Աղջիկը այնպէս տգեղ էր, այնպէս փոքր, նիհար, այն-
պէս արևից սևացած, նրա մեծ, ներս ընկած աչքերի մէջ
և ամբողջ դէմքի վրայ մի հիւանդոտ, ողորմելի բան կար:

— Դու համց ես ուղոււմ, համ, — հարցրեց նա, քարը իր
բռի մէջ ամուր սեղմելով: — Ապա, բռնիր:

Աղջիկը վստահ պարզեց իր փոքրիկ, չորացած ձեռքը:

— Առ, — ասաւ գի՛տողան և նրա ամբողջ դրաւ դեղին
քարի կտորը:

Աղջիկը քարը դէն չնետեց և ոչինչ էլ չասաւ. նայեց
քարին, յետոյ արտասուալից աչքերը բարձրացրեց Տիգ-
րանի վրայ ու գլուխը կախած դուրս գնաց փողոց:

Ոչ մի խօսքով, ոչ մի շարժումով, ոչ մի հայեացքով
նա չկշտամբեց Տիգրանին, բայց Տիգրանի ուրախութիւ-
նը յանկարծ չքացաւ, դէմքը մռայլեց: Ի՞նչ էր պատա-
հել, ինչո՞ւ: Արևը առաջւայ պէս պայծառ էր, երկինքը
առաջւայ պէս ջինջ, ճնճողուկներն էլ առաջւայ պէս թրու-
կոտում էին և ճըլճըլում, բայց Տիգրանն էլ ոչինչ չէր
տեսնում:

Յանկարծ վազեց խոհանոց, ինքն իրան ձեռքով կտրեց մի
մեծ կտոր հաց և դուրս նետեց դարպասից: Նայեց աջ,
նայեց ձախ, աղջիկը չէր երևում, գնացել էր: Տիգրանը
վազեց փողոց, նայեց մէկի, միւսի բակը, չկար...

Տիգրանը վերադարձաւ իր սոնց բակը և հացը ձեռքին
կրթնեց դարպասի անկիւնին:

Կարծես մի ծանր բան նստել էր նրա կրծքին: Ա՛խ, Աստուած, գուցէ այդպէս ծանր չլինէր, եթէ աղջիկը յետ շարտած լինէր քարը, եթէ հայհոյած, մի բան ասած լինէր: Բայց աղքատ աղջիկը արտասուալից աչքերով նայել էր նրբան ու լուռ գնացել, ու ընդ ոչինչ:

Նրանից յետոյ ամեն անգամ՝ աղքատի ձայն լսելիս, սեղմւում էր Տիգրանի սիրտը. նա դուրս էր նետւում, որ տեսնի՝ կարելի է, այն աղջիկն է:

Ո՛չ, այն աղջկան էլ երբէք չտեսաւ: Աղջիկը անհետ չքացել էր, տանելով իր հետ դեղին քարը, կորել էր, կարծես բնաւ աշխարհիս երեսին ծնւած էլ չլինէր...

Ինչո՞ւ յանկարծ փոխւեց նրա տրամադրութիւնը:

Ը Ն Կ Ե Ր Ն Ե Ր

Մենք ունէինք մեր այգում մի գեղեցիկ աւազան: Ես շատ սիրում էի այդ աւազանը, երբ նա լցւած էր լինում աղբիւրի յստակ ջրով և մեծ ընկուզենին դողդողում էր նրա երեսին, ինչպէս հայելու մէջ:

Ես սիրում էի աւազանը և այն ժամանակ, երբ նա կիսատ էր լինում և ջրորդանից ջուրը աղմկելով թափւում էր մէջը:

Ամառը շատ անգամ շնտանիքով գնում էինք այգի և ամբողջ օրն անց էինք կացնում այնտեղ՝ կանաչ ծառերի տակ կամ աւազանի ափին:

Մի օր մեր այգում այնպիսի բան պատահեց, որ մինչև մահս չեմ մոռանայ:

Աւազանի ափին մնացել էինք ես, իմ մօրաքրոջ որդի Տելեմաքը և նրա մեծ եղբայրը, որ պառկած էր խոտի վրայ:

Ես և Տելեմաքը աւազանի ափին նստած՝ զբաղւած էինք մի այսպիսի զլարճալի խաղով: Մեր բոբիկ ոտքերը դրնում էինք ջրորդանի մէջ. ջուրը մի առժամանակ չէր թափւում աւազանը, բայց անընդհատ լցւում, ու ուչում էր

և երբ մեր ոտքերը յանկարծ յետ էինք քաշու՛մ, վարարած ջուրը աղմուկով թափու՛ում էր աւազանը, և այդ մեծ բաւականութիւն էր պատճառու՛մ մեզ:

Մի անգամ էլ, երբ ընկերս կամեցաւ ոտքերը յետ քաշել, գլխիվայր ընկաւ աւազանը:

Նրա եղբայրը, որն ինձանից հինգ տարով մեծ էր, վեր թռաւ տեղից և լաց յինելով սկսեց դէս ու դէն վազել:

Ես ինձ կորցրի: Այսքանն եմ միայն յիշու՛մ, որ սաստիկ ճշալով մի քանի քայլ վազեցի և յետոյ իսկոյն վերադարձայ ափի մօտ և մի ակնթարթում ես ինձ նետեցի աւազանի մէջ:

Ջրի ուժեղ թափը վեր նետեց իմ ընկերոջը և ես պինդ բռնեցի նրա կռնատակից. ոտքերիս մի քանի շարժումով մենք մօտեցանք աւազանի աստիճաններին:

Մինչդեռ ես ճիգ էի թափում ազատել Տելօին, աւազանի ափին հաւաքւել էին մայրս և ազգականներս ու լաց ու կոծ էին անում:

Մօրաքոյրս ձեռքերը ծնկներին խփելով՝ գոչում էր.

—Վայ, իմ բալէս... ոտս կոտրւէր, էստեղից չհեռանայի:

—Մ! վախենար, քոյր, որդիդ ազատուել է, — հանգստացնում էր մայրս:

Նոյն այդ ըոպէին մեր ծառան էլ երևաց աւազանի միւս ծայրին՝ կրծած վարունգը բռնած, և մեզ երկսիս տեսնելուն պէս՝ ցատկեց աւազանը:

Մինչ նա կրհասնէր մեզ, մենք արդէն կանգնած էինք ամհնաբարձր աստիճանի վրայ և շուտով դուրս եկանք ափը:

Մեզ շրջապատեցին մօրաքոյրս և ուրիշները: Լացը փոխւեց ուրախութեան, մեզ գրկում, փայփայում, համբուրում էին:

Իմ խելքը դեռ գլուխս չէր գալիս, շմամի պէս էի: Մայրիկս իսկոյն հանեց շորերս, որից ջուրը անձրևի պէս թափւում էր: Յետոյ երկսիս էլ փաթաթեցին դօշակի մէջ և պառկեցրին կանաչ ափի վրայ:

Ես բոլորովին չէի մտածում, որ կարող էինք երկուսս էլ խեղեւել: Միայն սիրտս լի էր այնպիսի ուրախութեամբ, որպիսին երբէք զգացած չէի:

Ա Ր Ե Ի Ի Մ Օ Տ

ա.

Մի անտէր երեխայ՝ ցնցոտիներ հագած, կուչ էր եկել պատի տակ: Գարնան անուշ արևը ըստի աչքերով նայում էր նրան:

— Կարմիր արև, բարի արև, դ՛ու ես միայն ինձ տաքացնում. — մտածում էր խեղճ մանուկը, — դ՛ու ես միայն ինձ զգւում, համբուրում, ինչպէս երբեմն իմ անգին մայրս: Թէ չէ՛ մարդիկ աչք չեն դարձնում վրաս:

Բայց կամաց-կամաց արևը թեքւում էր կանաչ սարերի յետեր. երեխան կարօտով ու արցունքով նայում էր նրան, մինչև որ ոսկեհեր արևը սահեց ու անցաւ սարի այն կողմը:

— Ձէ՛, ես չեմ կարող առանց արևի, — վճռեց մանուկը, — ես պիտի երթամ արևի մօտ, ես գիտեմ ճամպան. ա՛յ, այս սարի յետեր:

բ.

Մուժն իջնում էր և կանաչ սարը սևերով ծածկում: Ճամպին մարդիկ էին հանդիպում և հեռւից ձայն տալիս.

— Է՛յ, հէ՛յ, ո՞վ ես դու:

— Ճամպորդ տղայ եմ, — պատասխանում էր երեխան:

— Ո՛ւր ես գնում:

— Արևի մօտ. ա՛յ, այս սարի յետեր:

— Յիմար տղայ, — ասում էին նրանք ու հեռանում:

Բայց երեխան ուշ չէր դարձնում. նա պարզ զգում էր, որ արևը այս սարի միւս երեսին է, մի քիչ էլ, մի

քիչ էլ ու կրլինի արևի մօտ:

Ու անվախ, վատար քայլերով գնում էր վերև, բարձր, միշտ բարձր:

դ.

Բաւական ուշ էր արդէն, երբ լսեց մօտիկից շների հաջոց ու տեսաւ՝ շատ մօտիկ մի կրակ է շողշողում:

— Ո՞վ ես, — լսեց խաւսորի միջից մի ձայն. — ո՞ւր ես գնում:

— Սնտէր ճամպորդ տղայ եմ. գնում եմ արևի մօտ: Ասա, ո՞րն է արևի ճամպան. մուխն է, էլ սարերը չեմ տեսնում:

Ճրագը ձեռքին մօտեցաւ. երեխային մի մարդ, նայեց նրան, նայեց ու ասաւ քնքոյշ ձայնով.

— Դու դադրած կրլինիս ու քաղցած. գնանք ինձ մօտ:

Ասաց բարի անձանօթը, բռնեց երեխայի ձեռքից ու տարաւ տուն:

դ.

Նրա տունը մի հասարակ խրճիթ էր. մէջտեղում վառւում էր օջախը, որի շուրջը նստել էին բարի մարդն ու կինը և երեք փոքր երեխաներ, որոնք համարեա հասակակից էին ճամպորդ երեխային: Խրճիթին կից, մի մեծ սրահում, որոճում էին ոչխարները: Նա հովիւ էր, սարի հովիւ:

— Սիրելի երեխաներս, ձեզ եղբայր եմ բերել. թող չլինիք երեք եղբայր, լինիք չորս. երեքին հաց տւող ձեռքը չորսին էլ կըտայ: Սիրեցէք սրան. եկէք, համբուրեցէք ձեր նոր եղբորը:

Ամենից առաջ հովիւի կինը մօտ եկաւ, գրկեց երեխային և մօր պէս ջերմ-ջերմ համբուրեց. յետոյ երեխաները եկան և եղբօր պէս համբուրեցին նրան:

Երեխան իր սրտումը մի քաղցր տաքութիւն գգաց և նրան այնպէս թւաց՝ թէ արևը հէնց ուղիղ խրճիթի վերևն է վառւում:

ե.

Ուրախութիւնից լաց եղաւ, անուշ-անուշ լաց եղաւ
և պատմեց բոլոր իր գլխի եկածները:

Յետոյ օջախի առջև սեղան նստեցին. կերան, խմեցին,
ծիծաղեցին: Մայրը նրանց համար անկողին շինեց և
ամենքին քնացրեց իր կողքին:

Երեխան շատ էր յողնած: Տեղը մտաւ թէ չէ, իսկոյն
աչքերը խփեց ու քնեց...

Երագի մէջ նա ժպտում էր ուրախ:

Իբրև թէ ինքը արևի մօտ էր, գրկել էր նրան ամուր
ու պարկել նրա գրկում, տաք ու երջանիկ..

Մէկ էլ սրտի ուրախութիւնից վեր թռաւ, զարթնեց
ու տեսաւ, որ արևի փոխարէն իր նոր մօր գրկումն էր:
Եւ նրան թւաց, որ արևը ոչ թէ այս խրճիթի վրան է,
այլ հէնց այս խրճիթի մէջը, որ ինքը ուղիղ հէնց արևի
գրկումն է:

Գտա՞ւ արդեօք երեխան արեւը:

Ո Ր Բ Ի Ե Ր Ս Ջ Ը

Որքուկը սիրուն երագ է տեսնում՝

Մայրիկն է ահա իրան մօտենում...

Գրկում տենչանքով, գգւում, փայփայում,

Գունատ այտերից ջերմ համբոյր քաղում...

«Մայրիկ ջան, մայրիկ, մի թողնիր էլ ինձ,

Ա՛խ, ինչպէս լաւ է քո գրկում հանգչել.

Ոչ ոք չի գրկում, չի համբուրում ինձ,

Մի տաք համբոյրի կարօտ եմ ես էլ...»

Մայրիկը պի՛նդ, պի՛նդ սեղմում է կրծքին

Իր խեղճ ու մենակ, անբախտ մանուկին...

Եւ արցունքները՝ ցօղի պէս մաքուր,

Թափւում են նրա աչքերից տխուր...

ԱՄԵՆԱԹԱՆԿԱԳԻՆ ԲԱՆԸ

— Տո՛ւր ինձ այն, ինչ որ ամենից թանկագին է քեզ համար, և ես կըբժշկեմ քեզ, — ասաց պառաւ վհուկը վիրաւոր թռչնակին, որը մենակ ընկած էր ջրի ափին և մեռնում էր:

Կարմիր շրիւնը կաթիլ-կաթիլ ծորում էր նրա կրծքից սպիտակ աւազի վրայ, և կեանքն արագ թողնում էր նրա փոքրիկ մարմինը, որ արդէն սկսում էր սառչել:

— Ամենից թանկագինը, իհարկէ, կեանքն է, — մտածեց թռչնակը: — Բայց մի՞թէ կըխլի բարի վհուկը ինձանից այն կեանքը, որ ինքը խոստանում է ինձ տալ: Բարի վհուկը երևի հանաք է անում:

Եւ նրա վրայ ուղղելով իր հանգչող աչքերը՝ թռչնակը շշնջաց.

— Լաւ, բժշկիր, կըտամ քեզ այն, ինչ որ ամենից թանկագինն է ինձ համար:

Վհուկը դիպաւ նրա վէրքին իր գաւազանով. վէրքը առողջացաւ և թռչնակը ուրախ վեր թռաւ՝ կենդանացած ու առողջ:

— Իսկ հիմա տուր ինձ թևերդ, — ասաց վհուկը:

— Ո՛չ, — բացագանչեց թռչնակը ցնցելով, — ո՛չ երբէք:

— Մի՞թէ թևերդ ամենից թանկագին բանը չեն քեզ համար:

— Հէնց դրա համար է, որ չեմ կարող տալ, — կամացուկ շշնջաց թռչնակը: — Առ իմ կեանքը: Աւելի լաւ է բոլորովին չապրեմ, քան թէ ապրեմ և չկարողանամ թռչել:

— Թո՛հր, — ասաց վհուկը, ես չեմ կամենում քո մահը: Բայց յիշիր, որ ամենից թանկագին բանը կեանքից է թանկ է:

Ինչն է ամենաթանկագին բանը մանուկների համար:

Մ Ո Ւ Ր Ա Ց Կ Ա Ն

Նա անցնում էի փողոցով: Ինձ կանգնեցրեց մի ծեր, ոյժից ընկած մուրացկան: Աչքերն արտասուալից, ուռած ու կարմրած, շրթունքները կապտած, հագին լաթեր, մարմնի վրայ անմաքուր վերքեր:

Օ՛, ինչ ալլանդակ կերպով մաշել-կերել էր այդ անբաղդ արարածին աղքատութիւնը:

Նա ինձ պարզել էր իր կարմրած, ուռած ու կեղտերով ծածկւած ձեռքը: Նա հառաչում էր, նա խեղդւած ձայնով ողորմութիւն էր աղերսում:

Սկսեցի գրպաններս տակն ու վրայ անել: Բան չգտայ — ո՛չ փող, ո՛չ ժամացոյց, ո՛չ էլ նոյն իսկ թաշկինակ. հետս ոչինչ չէի վերցրել: Իսկ մուրացկանը շարունակ սպասում էր... և նրա կարկառած ձեռքը թոյլ կերպով երերւում ու ցնցւում էր:

Ինքս ինձ կորցրած, շփոթւած՝ ես ամուր սեղմեցի այդ դողդոջիւն, այդ կեղտերով ծածկւած ձեռքը՝ «թողութիւն արա՛, եղբայր, ես ոչինչ չունիմ»:

Մուրացկանն իր կարմրատակած աչքերն յառեց վրաս: Նրա կապտած շրթունքները քմծիծաղ տւին, և նա էլ իր կողմից պինդ սեղմեց իմ սառած մատները:

— Է՛հ, ինչ արած, եղբայր, — ծամծմեց նա, — դրա համար էլ շնորհակալ եմ. այդ էլ մի ողորմութիւն է, եղբայր»:

Ես հասկացայ, որ ինքս էլ ողորմութիւն ստացայ իմ եղբօրից:

ԱՆԲԱԺԻՆՆԵՐ

Ա՛խ, մեր սիրտը լիքը դարդ, ցաւ,

Օր ու արեւ չտեսանք,

Վա՛խ, մեր կեանքը սևով անցաւ,

Աշխարհից բան չիմացանք:

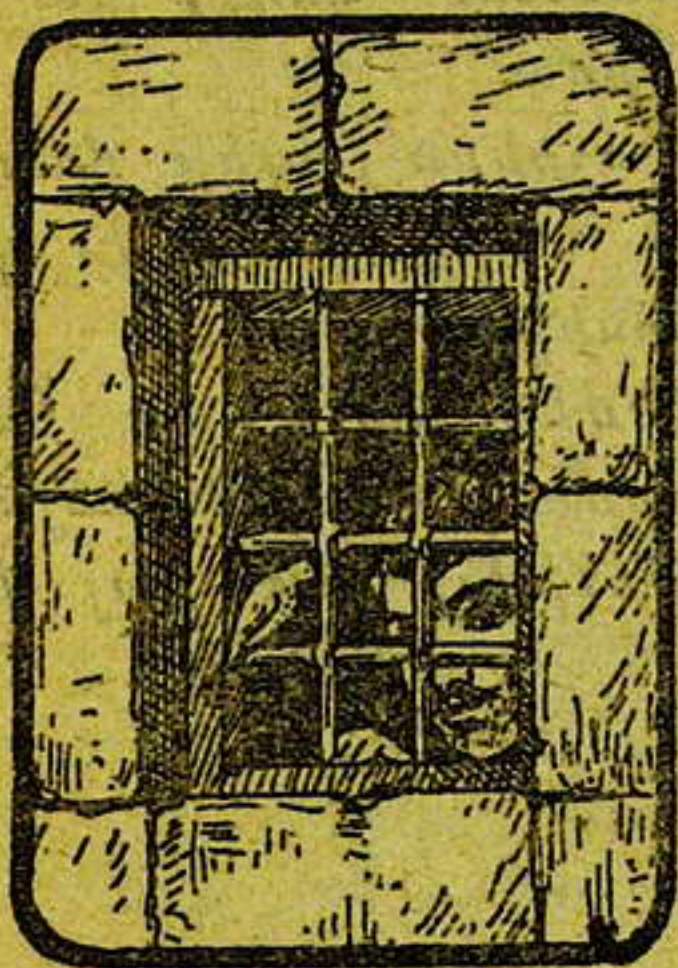
Հարուստ մարդիկ կուտեն, կըխմեն
Աշխարհի ճոխ սեղանից,
Մենք աշխարհի խորթ զաւակն ենք,
Մեզ փայ չկայ աշխարհից:

Խեղճ աղքատի հողին դուրս դայ,
Քարից, հողից հաց քամէ,
Բեռով հացը հարուստին տայ,
Հարուստն ուտէ, վայլէ:

Խեղճ աղքատը դառը դատի,
Դատարկ նստի... էյ աշխարհ,
էլ ինչո՞ւ ես քարը թողնում
Քարի վրայ, քան աշխարհ...

ԹՈՉՆԱԿԻ ԵՐԳԸ

ա.

Մի մեծ քաղաքում, նեղ ու
ամուր բանդի մէջ նստած էր մի
խեղճ բանդարկեալ: Երկար տարի-
ներ նստած էր նա այնտեղ, հի-
ւանդ ու տրտում: Ամբողջ օրը
կանգնում էր նեղլիկ պատուհանի
առջև, նայում էր դրսի աշխարհին
ու կարօտով մտածում իր սիր-
վիների, իր փոքրիկ զաւակների
մասին: Մտածում էր՝ զուցէ վա-
ղուց արդէն ամենքը մոռացել են
իրան ու մեռած են համարում:

Մտածում էր՝ արդեօք ի՞նչ է կատարւում այնտեղ, դուր-
սը՝ իր հայրենիքում:

Մի երեկոյ, երբ արևը մայր էր մտնում, նա մօտե-

ցաւ պատուհանին: Պատուհանի դիմաց հանդարտ սաւառ-
նում էր արծիւը:

—Արծիւ, արծիւ, — կանչեց բանդարկեալը: — Արի,
նստիր պատուհանիս, պատմիր՝ թէ ինչ է կատարւում աշ-
խարհում, մի երգ երգիր ինձ համար:

—Ոչ, — պատասխանեց արծիւը, — քո պատուհանը շատ
նեղ է, նստելու տեղ չկայ ինձ համար: Ես չեմ կարող քեզ
պատմել, թէ ինչ է կատարւում աշխարհում: Ես սակաւ
եմ իջնում ներքև: Ես իմ բունը շինում եմ բարձր ժայռե-
րի ու դարաւոր կաղնիների վրայ: Ես թռչում եմ բարձր,
բարձր և իմ երգը միայն անմահ արևն է լսում:

Ու լայն թևերը թափահարեց, վերացաւ դէպի ամպերը:
Բանդարկեալը դարձաւ ծտերին, որոնք իր պատու-
հանի շուրջը գնում — գալիս էին:

—Ճնճողուկներ, այ՛ ճնճողուկներ, — եկէք, նստէք պա-
տուհանիս, պատմեցէ՛ք՝ ինչ է կատարւում աշխարհում:
Մի երգ երգեցէ՛ք ինձ համար:

—Միւ, ծիւ, մենք ժամանակ չունինք: Մենք գործ
ունինք: Մենք գնում ենք հաւաքելու ջրադացպանի թա-
փած հատիկները, — ծըլլացին ճնճողուկներն ու վախան:

բ.

Յանկարծ թռաւ — եկաւ մի գեղեցիկ թռչնակ, պտուէց
բանդի պատուհանի առաջ ու նստեց երկաթէ ձողի վրայ:

—Բարեւ եկար, իմ սիրուն սոխակ: Ենորհակալ եմ,
որ ինձ այցելեցիր: Պատմիր, ի՞նչ է կատարւում աշխար-
հում, մի երգ երգիր ինձ համար:

—Ես կը պատմեմ քեզ, թէ ինչ է կատարւում աշխար-
հում, ես կերգեմ քեզ համար, — պատասխանեց սոխակը:

Եւ այնպէս սրտալի երգեց, որ խեղճ բանդարկեալը
ուրախութիւնից լաց եղաւ: Ընկաւ ծղօտի վրայ, անվերջ
լաց էր լինում ու լսում:

«Երէկ, լուսադէմին, — երգում էր սոխակը, — այնպէս
զով էր ու թարմ: Ես թռայ, իջայ քո տնակի առջև, պար-

տէգը, նստեցի կանաչ թփին, բաց պատուհանի դէմ ու երգում էի:

«Նոր զարթնել էր քո փոքրիկ տղան ու հարցնում էր՝
«Ո՞ւր է հայրիկս, մայրիկ, ե՞րբ կըգայ հայրիկս»:

«Քո հարազատները միշտ յիշում են քեզ ու լաց են լինում. քեզ շատ են կարօտել, սպասում են քեզ ամեն օր»:

«Մի վհատւիր. Աստուած տեսնում է, որ ամսեղ ես դու: Կապտուես այս բանդից, կըտեսնես քո տունը, քո ընտանիքը և դարձեալ կապրես, ինչպէս ապրում էիր մի ժամանակ»:

«Ամառայ խաղաղ երեկոներին քո կնոջ հետ կընստես ձեր դռանը, երեխաներդ աղմուկով շուրջդ կըխաղան, իսկ պարտիզում կանաչ թփի վրայ կընստեմ ես ու կերգեմ ձեզ համար»:

Սոխակը երգում էր, իսկ բանդարկեալը երեսնիվայր ընկած իր ծոցտէ անկողնի վրայ՝ լաց էր լինում, լաց էր լինում յուսով ու կարօտով...

Ինչո՞ւ էր լաց լինում քսմդարկեալը:

Ս Ո Ւ Ա Կ Ն Ե Ր

Մի ճարպիկ թռչնորս գարնան օրերում

Անտառների մէջ սոխակ էր որսում.

Խեղճ սոխակները, վանդակում փակւած,

Ճուռողում էին, ճարները կտրած.

Թէև, իհարկէ, նրանք կուզէին,

Որ անտառներում ազատ ման գային.

Բանդում փակւածը ի՞նչ սիրտ կունենայ,

Որ դեռ երգի էլ կամ զլարճանայ:

Բայց էլ ի՞նչ անէին,

Որ գոնէ չերգէին

Եւ իրանց սև օրը

Միասին չողբային:

Նրանցից միայն մէկը չէր երգում,

Նա իր սիրելու կարօտն էր քաշում:

Արտասուաթոր աչքերով
 Նա դաշտերին էր նայում,
 Գիշեր-ցերեկ տանջւելով
 Ընկերուհուն էր յիշում:

Իր ընկերուհուց խեղճը անջատւած՝
 Հալւում, մաշւում էր, վանդակում փակւած:
 Անբաղդ սոխակը վերջը մտածեց.

— Այսպէս չի վննիլ, — ինքն իրան ասեց.

— Անխելք մարդիկն են շարունակ տխրում,
 Իսկ խելօքները հնար են փնտրում,

Որ դժբաղդութեան

Մի կերպով վերջ տան:

Կարծեմ, ես ինքս էլ, եթէ աշխատեմ,
 Իմ թշւառութեան մի ճար կը գտնեմ.

Մեզ խօսմ չեն բռնիլ, որ մեր միսն ուտեն,

Այլ որ մենք երգենք, իրանք էլ լսեն.

Մեր այս պարոնը, ինչպէս կերևի,

Երգեր լսելու սաստիկ սէր ունի.

Եթէ իմ ձայնով ես նրան դիւր գամ,

Փոխարէնն անշուշտ պարգև կըստանամ

Եւ նա վերջ կըտայ իմ ստրկութեան:

Այսպէս սիրա տւաւ սոխակն ինքն իրան

Եւ ոգևորեց,

Երգել սկսեց,

Իր անուշ ձայնով,

Սիրուն երգերով

Նա իր պարոնին զմայլեցրեց:

Պարոնն էլ միայն նրան հաւանեց

Եւ լաւ խնամեց,

Իսկ միւսներին —

Վատ երգողներին

Իսկոյն արձակեց:

Եւ այնուհետև մեր խեղճ սոխակին

Աւելի ամուր ու պինդ փակեցին:

Ճ Ն Ճ Ղ Ո Ի Կ

Որսորդութիւնից վերադառնալիս՝ ես անցնում էի պարտիզի միջով: Շունս վազում էր իմ առաջից: Յանկարծ նա իր քայլերը փոքրացրեց և կամաց ու զգուշութեամբ սկսեց առաջ գնալ, կարծես որսի հոտ էր առել:

Ես նայեցի փոքր ինչ հեռուն, ճանապարհի վրայ, և տեսայ մի փոքրիկ ճնճողուկ, որի կտուցի շուրջը դեռ դեղին էր, իսկ գլուխը աղւամազով ծածկւած: Նա ցած էր ընկել բնից (քամին սաստիկ շարժում էր ճանապարհի երկու կողմի ծառերը) և անշարժ ընկած էր միայնակ և անօգնական, փռած ունենալով դեռ հազիւ դուրս եկած փոքրիկ թևերը:

Երբ իմ շունը ծանրաքայլ մօտենում էր նրան, յանկարծ մօտակայ ծառի վրայից մի պառաւ, սև կուրծքով ճնճողուկ, քարի պէս նետւելով, ընկաւ ուղղակի նրա առաջը և յուսահատ ու սաստիկ ճրճըլալով մի երկու անգամ թռաւ ուղղակի դէպի շան դունչը: Նա յարձակեց, որ փրկէ, պաշտպանէ իր ձագը: Բայց նրա փոքրիկ մարմինը դողում էր երկիւղից, նրա ձայնը կատաղի էր, նա ոյժից ընկնում էր, նա գոհւում էր: Ի՞նչպիսի ահագին հրէջ պէտք է երևար նրան շունը. քայց և այնպէս նա չկարողացաւ հանգիստ նստել բարձր ու անվտանգ ճիւղի վրայ. նրա ոյժն աւելի թոյլ լինելով, քան թէ կամքը, վայր ձգեց նրան այնտեղից:

Շունը կանգ առաւ, յետ քաշեց... Երևինա էլ ճանաչեց այդ ոյժը:

Ես շտապեցի շփոթւած շանս յետ կանչել և հեռացայ՝ զգալով իմ մէջ յարգանք դէպի այդ փոքրիկ թռչնակը:

ԱՄԵՆԱՊԷՏՔԱԿԱՆ ԲԱՆՆ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ

ա

Ժամանակով հեռաւոր և ոսկի արևելքում մի հեռաօխ
և արդարամիտ թագաւոր է եղել: Նա ունեցել է երեք որ-
դի:

Սղաւ՝ որ թագաւորը ծերացաւ և ուղեց կառավարու-
թեան դեկն յանձնել իր որդիներից նրան, որն աւելի ըն-
դունակ կըլինի այդ գործին:

Եւ դրա համար նա մի օր կանչեց իր երեք որդիներին
և ասաց.

— Սիրելի դաւակներս, տեսնում էք, որ ձեր հայրը ծե-
րացել է և էլ չի կարողանում երկիրը կառավարել: Ես վա-
ղուց իջած կըլինէի իմ գահից, եթէ կատարւած տեսնէի
այն մեծ միտքը, որը երկար տարիներ պաշարել է հողիս:
Եւ այժմ, ով որ ձեզանից իմաստուն կերպով լուծէ իմ այդ
միտքը, նա կըստանայ իմ թագաւորութիւնը, նա կըկառա-
վարէ իմ ժողովուրդը:

— Ապրած կենայ մեր սիրելի հայրը, սնւրբ է մեզ հա-
մար նրա վեհ կամքը: Այդ ի՞նչ մեծ միտք է, որ չէ կարո-
ղացել լուծել նրա իմաստուն հողին:

— Ահա տեսնում էք այն ահագին և մեծածաւալ շտե-
մարանը, որ վաղուց շինել եմ տւել: Իմ ցանկութիւնս էր
լցնել դա մի այնպիսի բանով, որ ամենապէտքականք լինի
աշխարհիս երեսին և որով կարողանամ բազաւորացնել
իմ ժողովուրդը: Այդ շտեմարանը դեռ դատարկ է մնում:
Եւ այժմ ձեզանից ով որ կարողանայ այդ շտեմարանը իր
բոլոր անկիւններով ծայրէ-ծայր լցնել աշխարհիս ամենա-
պէտքական բանով, նա թող լինի իմ ժառանգը: Առէք գան-
ձերիցս, որքան որ կուզէք, և առանձին-առանձին ճանա-
պարհ ընկէք քաղաքից-քաղաք, երկրից-երկիր, գտէք այդ
բանը և լցրէք իմ շտեմարանը: Ձեզ եօթն անգամ քառա-
սուն օր ժամանակ եմ տալիս:

Որդիքը համբուրեցին հօր ձեռքն ու ճանապարհ ըն-
կան:

բ.

— Ամբողջ եօթն անգամ քառասուն օր նրանք շրջեցին քաղաքից քաղաք, երկրից-երկիր, տեսան ուրիշ-ուրիշ մարդիկ, ուրիշ-ուրիշ սովորութիւններ և որոշեաժ ժամանակին կանգնեցին հօր առաջ:

— Բարո՛վ էք եկել, թանկագին որդիներ: Գտե՛լ էք արդեօք ամենապէտքական բանն աշխարհումս:

Այո՛, գտել ենք:

Եւ հայրը վեր առաւ որդոցն օւ նրանց հետ գնաց շտեմարանի առաջ: Այնտեղ հաւաքեաժ էին բոլոր պալատականներն ու ժողովուրդը:

Թագաւորը մօտեցաւ շտեմարանի դռանը, բաց արաւ և կանչեց մեժ որդուն.

— Ի՞նչո՛վ կըլցնես այս ահագին շտեմարանս, սիրելի որդեակ, ի՞նչ բանով, որ աշխարհումս ամենապէտքական բանը լինի:

Եւ մեժ որդին գրպանից հանեց մի բուռը հացահատիկ և պարզելով դէպի հայրը, ասաց.

— Հացով կըլցնեմ այս ահագին շտեմարանը, թանկագին հայր: Ի՞նչ կայ աշխարհումս աւելի պէտքական, քան հացը: Ո՛վ կարող է առանց հացի ապրել: Շատ թափառեցի, շատ բան տեսայ, սակայն հացից աւելի պէտքական բան չգտայ:

Այն ժամանակ հայրը կանչեց միջնակ որդուն և նոյն հարցը տւեց, ինչ որ մեժին:

Միջնակ որդին հանեց գրպանից մի բուռը հող և պարզելով դէպի հայրը՝ ասաց.

— Հողո՛վ կըլցնեմ այս ահագին շտեմարանը, թանկագին հայր: Ի՞նչ կայ աշխարհումս աւելի պէտքական, քան հողը: Առանց հողի հաց չի լինի, իսկ առանց հացի ո՛վ կարող է ապրել: Շատ թափառեցի, շատ բան տեսայ, սակայն հողից աւելի պէտքական ոչինչ չգտայ:

Ամենից վերջը հայրը կանչեց կրտսեր որդուն:

— Ինչո՞վ կըլցնես այս ահագին շտեմարանս, սիրելի որդեանկ, ի՞նչ բանով, որ աշխարհումս ամենապէտքսկանը լինի:

Կրտսեր որդին հաստատուն քայլերով մօտեցաւ շտեմարանին, անցաւ շէմքը և զննեց այդ ահագին, մեծածաւալ և մուխ ու խաւար շինութիւնը: Բոլորը հետաքրքիր նայում էին նրան:

Ապա նա գրպանից հանեց մի փոքրիկ մոմ, հրահանը խփեց կայծաքարին, կայծ հանեց և վառեց մոմը: Բոլորը կարծում էին, թէ նա ուզում է կրակի լուսով լաւ զննել շտեմարանը:

— Դէհ, ասա՛, որդի, ինչո՞վ կըլցնես, — անհամբեր ձայնով նորից հարցրեց հայրը:

— Լուսով կըլցնեմ այս ահագին շտեմարանը, իմաստուն հայր, լուսով միայն: Շատ թափառեցի, շատ աշխարհների տեսայ, շատ բան սովորեցի, սակայն լոյսից աւելի պէտքսկան ոչ մի բան չգտայ: Լոյսն է ամենապէտքսկան բանն աշխարհում: Առանց լոյսի հողը հաց չի ծնի, առանց լոյսի հողի վրայ մարդ չէր լինի: Շատ թափառեցի, շատ երկիներ տեսայ, շատ բան սովորեցի և գտայ, որ լուսաւորութիւնն ու գիտութիւնն են ամենապէտքսկան բանը աշխարհում: Եւ լուսով կարելի է լցնել ոչ միայն այս ահագին շտեմարանը, այլև ամբողջ աշխարհը իր բոլոր անկիւններով ծայրից-ծայր:

— Ապրի՛ս, — գոչեց ուրախացած հայրը. — քեզ է արժանի իմ գահն ու իշխանութիւնը, քանի որ լուսով ու գիտութեամբ պէտք է լցնես թագաւորութիւնդ և մարդկանց հոգիները:

— Ապրանձ կենայ մեր եղբայր թագաւորը, — գոչեցին միաբերան եղբայրները: Ուղիղ որ՝ նա գտաւ ամենապէտքսկան բանն աշխարհումս:

— Ապրանձ կենայ մեր երիտասարդ լուսաւոր թագա-

Լորը, — գոչեցին ուրախացած պալատականներն ու ժողովուրդը:

Եւ հայրը գրկեց կրտսեր որդուն, ձգեց նրա ուսերի վրայ շողշողուն ծիրանին և տարաւ, նստեցրեց իր գահի վրայ:

Ամբողջ ժողովուրդն ընկաւ մեծ ուրախութեան ափսոսանքով, երգեց ու պարեց քառասուն օր, քառասուն գիշեր, որ ունեցաւ նորից մի խելացի ու լուսամիտ թագաւոր:

Ինչո՞ւ հայրը հաւանեց կրտսեր որդու ասածին. թե՛նցէք, ինչ օգուտներ են տալիս լոյսն ու գիտութիւնը:

Ե Ր Գ Ի Չ Ն Ե Ր

Երեք երգիչ շնորհեցին երկինք մեր երկրին,
 Որ վշտերի և հիացման տաղերով
 Նրանք այրեն ու բորբոքեն մեր հողին,
 Մեր սրտերը յուզեն խօսուն լարերով:
 Մէկը մատղաշ պատանի էր սիրավառ,
 Նա մտախոհ թափառում էր դաշտերում,
 Նա երգում էր՝ սիրոյն ձօնած իր քնար,
 Մեզ ցնորքի վառ եղեմն էր նկարում:
 Միւսը առոյգ, ըասուն այր մարդ, քաջի պէս,
 Իր քաջ երգերն ամբոխին էր նա երգում.
 Շուկաներում միշտ բաց արած մեծ հանդէս,
 Նա ամբոխին նոր կեանքի էր պատրաստում:
 Իսկ երրորդը — ալևորած մի ծերուկ
 Ջերմ հաւատով սուրբ տաճարն էր յաճախում.
 Այնտեղ, ուր միշտ ջերմ ծխում են խունկ, կնդրուկ,
 Նա իր երգով մեր սրտերն է սփոփում:
 Եւ վէճ բացւեց — անվերջ մի վէճ մարդկանցում,
 Թէ երեքից, ո՞րն է, իրաւ, մեծ տաղանդ.
 Վիճում էին — արդեօք նրանց երգերում
 Չէ՞ զգացում անհաւասար ոյժ ու խանդ...
 Օ, ո՛չ... Նրանք երգիչներ են համազօր,

Երեքն էլ մեծ, հանճարաւոր ընտրեալներ,
 Միայն ունին երեք ուրոյն ձիրք ու շնորհ —
 Դիւթել, կըթել և սփոփել մեր սրտեր...

ԵՐԳԻ ՀՐԱՊՈՅՐԸ

(Հ Է Ք Ի Ա Թ)

ա.

Մեզնից հազար-հազար տարի առաջ, մեզնից շատ-
 շատ հեռու՝ կապոյտ ծովերի միւս ափում կար մի աշ-
 խարհ:

Այնտեղ ծաղիկներ կային, նաշխուն ու սիրուն ծա-
 ղիկներ, թիթեռների պէս փուլած ժայռերի ու դաշտերի
 վրայ և նրանց անոյշ հոտով լցել էին այդ աշխարհի սա-
 րերն ու ձորերը:

Այնտեղ աղբիւրներ կային, պայծառ ու քչքչուն՝ մա-
 նուկների պէս, որոնք ուրախ ու զլարթ թռչկոտում էին
 քարից քար՝ ծաղիկները համբուրելով:

Բայց այնտեղ մարդիկ չար էին և անզուլթ:

Մի խեղճ, մի որբ աղքատ մանուկ էր ապրում այդ
 մարդկանց մէջ. նա գիշերը տեղ չունէր գլուխը դնելու,
 հաց չունէր ուտելու և շոր՝ հագնելու:

Նա մեծակ էր, ինչպէս մի թռչուն՝ ամայի ժայռերի
 մէջ:

Եւ նա մեծացաւ բոլորի աչքի առաջ՝ անտես և ան-
 յայտ. կերակրւում էր դաշտի բոյսերով և պատսպարւում
 անտառների և այրերի մէջ:

Բայց բոլոր մարդկանցից ծածուկ՝ նա գննում էր
 մարդկանց սրտերը և տեսնում, որ քարից են այդ սրտե-
 րը, ժեռ քարից:

Իւ երբ բաւական մեծացաւ ու այդ աշխարհի բոլոր
 մարդկանց սրտերը գննեց ու շօշափեց, վշտացած համոզ-
 ւեց, որ բոլորի սրտերը քար են, իսկական քար:

Այն ժամանակ թողեց նա այդ քարասիրտ աշխարհը
և ճամպայ ընկաւ մի ուրիշ, լաւ աշխարհ գտնելու հա-
մար:

բ.

Շատ գնաց, թէ քիչ, միայն նա հասաւ ծովափին և
երբ ասի աւազների վրայ շրջում էր, տեսաւ այնտեղ ըն-
կած մի սիրուն, շողշողուն ձուկը:

Ձուկը նրան որ տեսաւ, դարձաւ, մարդու լեզու
ասաց.

— Բարի տոյայ, ծովի ալիքն ինձ դուրս ձգեց աւազնե-
րի վրայ և ես չեմ կարող գնալ ծովը, քոյրերիս մօտ. խղճան
ինձ, վերցրո՛ւ, ծովը ձգիր:

Մանուկը, որ բարի սիրտ ունէր, առանց վախենալու
գրկեց ձկանը և զդուշութեամբ տարաւ, ձգեց ծովը:

Եւ երբ ձուկը փաթաթեց առաջին ալիքին, ասաց
բարի մանուկին:

— Ինչ որ սիրտդ ուզում է՝ ասան, կրկատարեմ քո ա-
րած լաւութեան փոխարէն:

Մանուկը մի փոքր մտածեց և ասաց.

— Ինձ մի այնպիսի հնար տո՛ւր, որ մարդկանց կրծքի
տակ քարն իսկական սիրտ դարձնեմ:

— Դու սէր ես ուզում, հրաշալի տղան, շատ լաւ: Կրտ-
րիւր ծովափի եղէգներից մէկը և սրինգ շինիր, գնան մարդ-
կանց մէջ և երգիր: Եւ երբ կրտեսնես, որ նրանց աչքերն
արցունքով լցւեցին, այն ժամանակ կիմանաս, որ քարը
հալւեց, սիրտ դարձաւ...

Այս ասաց ձուկը և իջաւ դէպի ծովի խորքը:

Մանուկն իսկոյն կտրեց եղէգնը, սրինգ շինեց և սկսեց
սուլել: Այնպէս քաղցր, այնպէս հոգեգրաւ ու անուշ դուրս
հոսեցին հնչիւնները սրնգի միջից, որ բոլոր թռչունները
կանգ առան և սկսեցին ականջ դնել:

գ.

Մանուկն շտապեց մարդկանց մօտ, մտաւ մարդաշատ
քաղաքը, կանգնեց հրապարակի մէջ և սրինգը նւագեց:

Քնքոյշ ու գեղեցիկ՝ ուղղակի մանուկի սրտի խորքից
դուրս ցայտեցին երկնային շքեղ երգերը:

Նա երգում էր արցունքով թրջած հացն աղքատների,
ցուրտ, անտուն գիշերներն աշնան. նա երգում էր փակ
դռներն ու քար սրտերը մարդկանց, անտէր, անտէրունջ
մենակու-թիւնը որբերի:

Մանուկի երգերը տարածեցին հրապարակի մէջ,
մտան ամեն խրճիթ և տուն, փշրեցին բոլոր սրտերի քա-
րերը և ծորեցին սրտերի խորքերը:

Եւ այդ մեղմ հնչիւնները լցրին մարդկանց սրտերն
անհուն սիրով, որը ծովի պէս յուզւում էր և ափերից
դուրս թռչում: Մարդիկ ուզում էին դուրս վազել, սիրով
ու կարօտով գրկել, փայփայել մի ուրիշ, անծանօթ մար-
դու, զգւել, համբուրել նրան ու մեռնել նրա համար:

Եւ անհմ մարդիկ դուրս թռան աներից, վազեցին հրա-
պարակ, շրջապատեցին մանուկին, առաջին անգամ նկա-
տեցին, որ աղքատ է նա ու մենակ. գրկեցին և համբու-
րեցին նրան և իրանց կեանքում առաջին անգամ արտասու-
ւեցին ու վշտահար հեկեկացին:

Մանուկը նւագում էր աւելի քաղցր, աւելի զգայուն
և սրտառուչ, իսկ մարդիկ բոլորը, բոլորը լսում էին հո-
գեղմայլ և լալիս էին ու լալիս:

Ահա այդ օրւանից աշխարհ եկաւ երգը. երգի միջո-
ցով հալեցին քար սրտերը և այդ օրւանից՝ սէրը վշտի
հետ անբաժան բուն դրեց մարդկանց սրտերի մէջ:

Ինչպէս ազդեց երգը մարդկանց վրայ:

Մի թողնիր, երգիչ,
 քնարիկ կախած,
 Որ նրան ժանգով տարիքը պատեն.
 Ոսկի լարերին դու սգևորւած
 Զարկիր մատներով,
 Թող դարձեալ հնչեն:

Թող հնչեն նորից հին երգերն անմար
 Եւ վառեն սիրով սրտերը մարդկան,
 Թող նրանք նորից օրհներգեն անահ
 Գործերը բարւոյ և կարեկցութեան:

Ինչպէս չի կարող ձմեռն արգելել
 Գալուստը շքեղ ծաղկաբոյր գարնան,
 Նոյնպէս ճշմարիտ խօսքը խափանել
 Չի կարող ձայնը անմիտ չարութեան:

ԵՐԿՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔ, ԲՆՈՒԹԵԱՆ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, ՏԱՐԻԱՅ ԵՂԱ-
ՆԱԿՆԵՐ.

Ա Ռ Ա Ի Օ Տ

Առաւօտ է: Ամենքը շարժողութեան մէջ են: Գիւղա-
ցիներն արդէն զարթնել են այն փոքրիկ թռչնիկի ձայնից,
որ գալիս, նստում է երդիքների վրայ ու կանչում՝ «Լծէ,
լծէ»: Նրանք արդէն լծել են իրանց եզներն ու գոմէշնե-
րը և բաւական վարել են գետինը: Տների մէջ մատակ-
ներն ու կովերը կթել են: Ոչխարների հօտն էլ դաշտումը
մատաղ արօտներից արդէն մի քաղցր նախաճաշ է
արել: Տանտիկինն էլ կովերն ու հորթուկներն է դուրս
անում:

Գիւղի աղջկերքը խումբ-խումբ գնում են դէպի կա-
նաչ մարգագետինը, ծաղիկները կոխելով, ծաղիկներ քա-
ղելով և իրար վրայ սօժելով, ծիծաղելով, խայտալով: Նը-
րանք հանդիպում են կաքաւների երամին, լորին, արտու-
տիկին, որոնք խոտերի տակից թռչկոտում են թփից
թռւփ, ու զենալով իրար նմանելի. դու ասա՛ աղջկէրքը
թեաւոր թռչուններին, թէ՞ թռչունները ոտաթօփկ աղջը-
կանց: Նրանք անցնում, գնում են առաջ՝ բանջարներ ժո-

դովելու և կանչելու, աղջկերբը՝ «բան, բան», կաքաւները՝ «գան, գան»:

Կռուկը երամով կարաւան է կազմել սլաքաձև, օղի բարձր տեղերովն անցնելով՝ «կռիւ, կռիւ» է կանչում: Մառայ եմ ձայնին:

Երկարասրունգ արագիլը, կտուցը սրած՝ բնից դուրս է եկել, «հօդ, հօդ» ձայնելով դէպի դաշտն է վազում ջրի ու ցամաքի օձերը բռնելու և սպանելու:

Ձկնկուլը գետերի ափերն է վազում ու «ձրկ, ձրկ» կանչելով՝ ձուկ-մուկ է որսում կուլ տալու:

Բաղն ու սագը ջրերի վրայ նստած՝ կայտառ նաւափարների պէս թըւըռում են ու երգում:

Սանրակատար յոսրայն անհանգիստ ուտտում է և անդադար աղաղակում՝ «յոպ, -յոպ»:

Դեղնապորտիկը փափուկ ու մաքուր, ճերմակ ու դեղին շորեր հագած՝ փոքրիկ մացառների ու թանձր խոտերի միջից գլխիկը ցոյց տալով ու թագցնելով իր ձայնն է լսեցնում:

Սոխակի ձայնն էլ լսում է բոլոր երգողների ձայների հետ և ամեն լսողի ուշքն ու միտքը վերացնում:

Բարբարոս բազէն որոտացող ձայնով վեր ու վայր է սլանում՝ մի սնմեղ ու անզգոյշ աղաւնի կամ տաւորակ պատառոտելու:

Անզղները, ձրի ապրող աւազակների պէս, մի սպանւածի հոտ առել, գնում են նրա գիակի մսերը կողոպտելու: Ս.հան արծիւն էլ երևում է, նրա հզօր թևերի բախումից օդը շառաչելով պատուում է. բոլոր թռչունները միանգամից լռում են, մինչև անցնի, հեռանայ այդ ահեղ ու փառահեղ թագաւորը:

Ս. Ռ. Ա. Ի. Օ. Տ

Գիշերն անցաւ, առաւօտեան
Մէզը փռւեց դաշտի վրայ.
Շուտով արտուտն էլ վաղորդեան
Աւետիքը պիտի սայ.—
«Արշալոյսը բացւեցաւ,
«Քնած երկիրն արթնացաւ»:

Դու նիհրում են դաշտ ու անտառ,
Բայց զեփիւռը արտերին,
Գուրգուրելով երգ սիրավառ՝
Շշնչում է մեղմագին՝
«Արշալոյսը բացւեցաւ,
«Համ-արարած արթնացաւ»:

Գ.Ա.ՐՆԱՆ ՍԿԻԶԲԸ

Գարուն է: Լեռների ձիւնն սկսեց հալել. դաշտերը վաղուց ժպտում են գեղեցիկ կանաչով: Օգը՝ լցւած անուշահոտ ջերմութեամբ, կեանք է սփռում ամեն կողմ: Ապրիլ ամիսը բերել է իր հետ աւելի տաք ու պայծառ օրեր: Լեռների վրայ կարմիր, դեղին ու սպիտակ շուշանների վաղուց արդէն ծաղկել են և հայ աղջիկները նրանցից փնջեր են կազմում: Սուկը, բոխին, ծնեբեկը, սիպեխը և լեռնային գանազան բանջարեգէններն առատութեամբ աճում են: Զորերի միջից վազում են հարիւրաւոր ադմկալի վտակներ և օձապտոյտ ընթացքով տարածւում են հովտի մէջ: Նորեկ ծիծեռնակը հրաւիրում է մշակին դէպի դաշտ:

Հայ գիւղացիք արդէն սկսել են դաշտում իրանց վարը վարել: Աշխատութիւնն սկսել է ամեն տեղ: Գիւլներում մի անգործ մարդ չի կարելի գտնել: Ամեն ոք զբաղւած է իր մշակութիւններով:

ԳԱՐՆԱՆ ԱՌԱՒՕՏ

Բարի լոյսի զանգեր զարկին
 Զընգընգալէն անձը, անձը,
 Լոյսը բացւեց մեր աշխարհքին
 Ճըղճըղալէն անձը, անձը:

Հովտում առուն խոխոջում է
 Գըլգըլալէն անձը, անձը,
 Քամին բարակ շընկշընկում է
 Զըլգըլալէն անձը, անձը:

Կռունկն եկաւ երամ կապած
 Կըռկըռալէն անձը, անձը,
 Կաքաւն քարին տաղ է կարդում
 Կըղկըղալէն անձը, անձը:

Հարսն ու աղջիկ հանդերն ելան
 Շորորալէն անձը, անձը,
 Ծաղկանց բուրմունքն անմահական
 Սըլսըլալէն անձը, անձը:

Գ Ա Ր Ն Ա Ն Ը

ա.

Մայիս ամիսն է. զարունը իր բոլոր փառահեղու-
 թեամբ ամեն շնչաւորի վրայ իր տպաւորութիւնն է ներ-
 շնչել: Վարդահոտը, բարակ գեպիւռի շնորհիւ՝ ամեն կողմ
 հետդ ման է գալիս. լեռ ու դաշտ կանանչներով, սիզերով
 զարդարել են. հազարաւոր գոյնգգոյն ծաղիկներ երեսիդ
 ծիծաղում, խնդում են և առհասարակ մի բուռը հող եղած
 տեղում բուսական թագաւորութիւնը իր գահն է դրել:

Քարափների ծերպերիցն էլ կեանք է արտադրում.
 մի կտոր կոշտ ընկած տեղն էլ կանաչի գլուխ է դուրս
 ցցել, էլ ապառաժ ու մերկ գետին չէ մնացել: Սքանչելի
 է մայիսը: Թռչուններն իրանց աղւամաղ ձաղերի համար

կերակուր են տանում: Ո՞ւր է վազվզում օդի մէջ ծըւծը-
լալով ծիծեռնակը: Նայիր այն ճնճողուկի, փայտփորի
բներին. ինչպէս քնքուշիկ ձագուկները՝ դեղին երիզը կը-
տուցի չորս կողմը, բաց են անում իրանց բերանները և
լեզուիկները հանած, ճիչ ու ծըւոց բարձրացրած՝ կերա-
կուր են խնդրում իրանց մօրից. ի՞նչ քաղցր ճուղղիւն են
բարձրացել:

Սակայն այնպէս չէ կարգադրել բնութեան ամենա-
գէտ Սրարիչը. թող ինչքան ուզում են՝ սիրուն ճուղղի-
կները միմեանց առաջը կտրեն, մայրը իր կարգը լաւ գի-
տէ. նա հերթը չի կորցնում, իր հաշի մէջ չի սխալում.
նա լաւ գիտէ, թէ առաջ կերակուրը որի բերանն է դրել.
նա դ՛ու այն էլ է հասկանում, թէ իր ընկեր արունն որին
է կերակրել. նա ուրախանում է իր նաշխունիկների վրայ,
մի ըրալէ էլ կանգ է առնում իր բնի մօտ, քրքրում է կը-
տուցիկով ձագերի դեղին, փափուկ բուրդը, փափկացնում
է նրանց անկողինն ու թռչում կրկին դէպի դաշտ:

բ.

Ի՞նչ ախորժալուր է հովազան սրնդի ձայնը մայիս
ամսին, երբ նա մի քարի վրայ նստած, կամ լեռան զլխին
թեկնած՝ սուլում է ինքնագոհ: Դուք չկարծէք, թէ նա մի-
այն իր սրտի ուրախութեան համար է ածում, ոչ, նա
դրանով հասկացնում է իր սիրելի հօտին, թէ ժամանակ
է ժողովել իր չորս կողմը և գնացքն ուղղել դէպի փա-
րախը, ուր սիրունիկ գառներն սպասում են լսելու իրանց
մայրիկների մայունքը:

Ո՛հ, ի՞նչ հրաշալի տեսարան է, ի՞նչ քաղցր ըրալէ:
Գառները լսում են հեռւից մօր ձայնը և անհամբերու-
թիւնից ուզում են կտրատել գըւոկի (ցանկապատ,
փարախ) դուռը, դուրս թափւել՝ դիմաւորելու ամենաթան-
կագին մօրը, որ իրանց համար կուրծը լի ախորժահամ
կաթն է բերում: Մինչև հովիւը բաց կանէ գըւոկի դուռը,
ուլերը՝ այս ճարպիկ պտտիկ սատանաները քիչ է մնում,
որ բարձրանան նրա ուսերը:

Նախանձելի է հովհի դրութիւնը հօտի վերադառնալու
 ժամանակ: Ուլերի ու գառների մկրկոցը, այժ ու ոչխարի
 հարա-հրոցը նրա սրտի վրայ անսպասմելի տպաւորութիւն
 են գործում: Ոչ ոք չի կարող բոլոր ցաւերը չմոռանալ
 այն միջոցին, երբ գառնուկներն իրանց փափլիկ դմակները
 շարժելով և ուլերն իրանց անհանգիստ պոչիկները խաղա-
 ցնելով՝ իրար գլխով են դիպչում:

Գառն ու ոչխարը իրար են խառնուում և նրանցից իւ-
 րաքանչիւրն աշխատում է գտնել իր մօրը կամ ձագին:
 Բաւական է, որ մարին մի փոքր հոտոտէ, իսկոյն յետ է
 խփում իրան մօտեցող օտար գառանը և հոտոտելիքը դէ-
 պի վեր բռնած՝ ցատկում դէպի այն կողմը, ուր իր սի-
 բելի հարազատն է: Մօր անոյշ մայիւնը և խանդադատա-
 կան ակնարկը թափանցում է անմեղ գառնուկի սիրտը և
 վստահութիւն է տալիս նրան վազելու դէպի ինքը եկող
 ոչխարի կուրծքը, իսկ վերջինս իսկոյն ոտքերը յետ է բաց
 անում և թոյլ է տալիս ամենասիրելի գառակին փշփշա-
 լով ծծել մօր պտուկները: Եւ սրտի ուրախութիւնն ու
 մայրական քաղցր գգւանքն աւելացնելու համար՝ նա
 անդադար լիզում է փոքրիկ գառնուկի թաւաշանաման մոր-
 թը:

Անխիղճ են այդ միջոցին մարդիկ. նրանք, իրանց կեն-
 սական պիտոյքը հայթայթելու համար, խլում են խեղճ
 գառան բերանից նրա մօր պտուկը և կաթի մեծ մասը
 իրանք են կթում: Անբան անասունն, իհարկէ, լաւ գիտէ
 մարդկանց անիրաւութիւնը. ինչքան էլ նրանք կթեն, նա
 իր գառակի բաժինը թազցնում է կուրծքի մէջ:

Ուշադրութեան արժանի է նաև կթողների իրարան-
 ցումը: Գալիս են մանկահաս հարսները և մատաղահաս
 աղջիկները. նրանք լաւ գիտեն ճաշայ կթի ժամանակը:
 Գիւղական փարախներն առհասարակ շինւած են լինում
 գիւղին մօտիկ, մի ձորամիջում կամ բլրի ստորոտում,
 քամուց ու տօթակէզ արեգակից ապահով: Եւ տհա՛ մեր ա-
 մօթխածներն ուսում են կամ շալակում կովկիթն ու կը-
 ճուճը, գլուխներին են դնում կաթ-քամիչն ու մաղը և

գիւղից միասին դուրս գալիս՝ Երեք-երեք, չորս-չորս,
խումբ խումբ բաժանւած՝ խնդալով, կատակներ անելով
գալիս են փարախը և սպասում հօտի վերադառնալուն ա-
րօտից:

ԳՈՒԹԱՆԻ ԵՐԳ

Արի, գութան, վարի, գութան,
Օրն եկել և, ճաշ դառել.
Առ շնու տուր, խովիդ դուրսլան,
Օրհնեալ է Ասուած, հորովէլ:

Քաշիր, եզը, ուսիդ մատաղ,
Քաշիր, քաշենք, վար անենք.
Ճիպտին արա, քշիր, հօտաղ,
Մեր սև օրին ճար անենք:

Պարտատէրը գանգատ գնաց,
Քեօխվէն կըգայ՝ կըծեծի.
Տէրտէրն օրհնեց, անվարձ մնաց,
Կըբարկանայ՝ կանիծի:

Դէհ, քաշեցէք, դէհ, քշեցէք,
Էլ մեր դառը քրտինքը.
Չարչարւեցէք, աշխատեցէք,
Ողորմած է երկինքը:

Արի, գութան, վարի, գութան,
Օրն եկել է, ճաշ դառել.
Առ շնու տուր, խովիդ դուրսլան,
Օրհնեալ է Ասուած, հորովէլ...

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔԸ

Առաւօտ է: Ծերունի Խաչօյի տան թոնիրները վառ-
 ւում են: Մէկի վրայ դրած են պղնձէ ահագին կաթսաներ
 և կաւէ մեծ-մեծ պտուկներ ու կերակուր են եփում, միւսի
 մէջ հաց են թխում: Հարսները, աղախինները՝ հաւաքւած
 թոնիրների շուրջը, ընդհանուր շարժողութեան մէջ են:
 Տունը՝ լցւած կերակուրների անուշահոտ շոգիով, ներկայա-
 ցնում է մի ահագին խոհանոց, որտեղ, տեսնողը կրկարծէր,
 թէ ճաշ է պատրաստւում մի ամբողջ բանակ կերակրելու
 համար: Եւ իրաւ, բացի ծերունու ահագին գերդաստա-
 նից, նրա սեղանից կերակրւում են բազմաթիւ հովիւներ,
 մշակներ իրանց ընտանիքներով, որոնք ծառայում են նրա
 տանը: Ամեն օր վառւում են նոյն թոնիրները, ամեն օր
 պատրաստւում է կերակուրների նոյն քանակութիւնը:
 Եւ ծերունու ժրաջան հարսները մի բոլոր հանգստութիւն
 չունին:

Բացի դրանից՝ կային տնտեսական և ուրիշ շատ հոգ-
 սեր: Ահա այնտեղ, բազում, հարսներից մէկը կովերն ու
 ոչխարներն է կթում. միւսը օջախի վրայ կաթ է տաքա-
 ցնում՝ մածուն շինելու համար. երրորդը պանիր է մակար-
 գում, չորրորդը հարում է խնոցին՝ կարագ պատրաստելու
 համար: Նրանց շուրջը վազվզում են բազմաթիւ երեխաներ
 և խաղում են նորածին գառների ու հորթների հետ: Քաղցր
 է նայել այդ գիւղական բազմաւորութեան վրայ: Մանուկ
 և գառնուկ՝ երկուսն էլ աճում են միասին. դրանք են այն
 երկու հարսութիւնը, որոնցով ուրախանում, պարծենում
 է գիւղացին:

Բագի արևահայեաց կողմում, պատի տակ, մէկը միւսի
 վրայ կարգով շարւած են մի քանի հարիւր փեթակ: Ապրի-
 լի արեգակը թափում է այնտեղ իր ջերմ ճառագայթ-
 ները: Մինչդեռ հարսները միւս կողմում զբաղւած են
 իրանց գործով, ծերունի Խաչօն այստեղ բաց է անում
 փեթակների գոնակները: Ճանճերն ուրախ-գլարթ դուրս
 են թափւում ծակերից, սաւառնում են նրա ալետր դլխի

շուրջը, բըզըրըզում, վըժվըժում, թըրթում են և օղը
 թնդում է միլիոնաւոր միջատների ձայնից: Գտնւում են
 նրանց մէջ և՛ այնպիսի չարաճճիներ, որ կծու համբոյրներ
 են տալիս ծերունու խորշումած երեսին: Բայց նա ամե-
 նեին ցաւ չէ գգում, միայն ձեռքով քշելով ասում է.
 — «Ա՛յ չար սատանայ, ի՞նչ վատութիւն է արել քեզ Խա-
 չօն»:

ԳԻՒՂԻ ԺԱՄԸ

Տան-դօ, տան-դօ... Նապլոլ, վեր կաց,
 Արևն արդէն մայր է մտնում.
 Տես, Խաթունն էլ՝ գործը պրծած՝
 Փողոցումն է, ժամ է գնում:

Ժամը տւին,—տան-դօ, տան-դօ,
 Տէր, փառքդ շատ, — տան-դօ, տան-դօ:

Շուտով նախիրն հանդից կըգայ.
 Գնանք, որ էլի շուտ յետ դանք.
 Կովը կթենք, թը՛ռ—թը՛ռ կաթ տայ,
 Կովը կթենք, մեր ցաւն հոգանք:

Ա՛խ, Նազլու ջան, չե՞ս իմանում,
 էգուց էլի աղան կըգայ.
 Նրա սիրտը միշտ անկշտում
 էլի ամպի պէս պիտ գոռայ:

«Շուտով, Գրիգոր, փողերը բեր...
 էլի՞ չկայ,— կովդ հանիր».

Ա՛, Նազլու ջան, այն ի՞նչ բան էք,
 Միտդ և հերու... Տէր, դու փրկիր:

Հայրիկդ արդէն գնացել է,
 Որ փող ճարէ, երբ պիտի գայ.

Տեսնենք՝ մէկը խղճացել է...

Ա՛խ, սե օրը Աստուած շտայ:

Շուտով, Նազլու, գնանք ժամը,

Աղօթք անենք. քո ձայնն Աստուած

Շուտ կըլսէ,—այս անգամը

Մեզ չի թողնիլ անկով, անհաց:

ԴԵՊԻ ՔԱՂԱՔ

ա.

Մեծ պասի վերջին շաբաթւայ օրերից մէկն էր: Այս շաբաթում գիւղացիներն իրանց բոլոր բարին կրում են քաղաք, որ ծախեն:

Աւետ ապերն էլ, աքաղաղը կանչելուն պէս, վեր կացաւ կէս գիշերին, ճրագը վառեց, լացեց, երեսը խաչ հանեց ու սկսեց իր էջերը համետել:

Ամբողջ ընտանիքը դեռ քնած էր, միայն Եղիսաբէթը օգնում էր ամուսնուն: Նա դեռ մի օր առաջ պատրաստել էր երկու տիկ իւղ, մի բեռը նոր պանիր, երկու կթոց ձու և մի քանի հատ հաւ, որ մարդը քաղաք էր տանելու:

Աւետը բեռները կապելու վրայ էր, որ մոլթ անկիւնում, անկողինների միջից բարձրացաւ մի փոքրիկ գլուխ, ճրագի պէս վառւող աչքերը լայն բաց արած:

Նայեց, իսկոյն գլխի ընկաւ ու ասաց.

—Հօրեղբայր, ինձ էլ պիտի տանես, ես էլ կըգամ:

—Ձէնդ կտրի, վէր ընկի, քաղաք գնալն էր պակաս,— պատասխանեց Աւետը իր գործը շարունակելով:

Տղան լռեց, գլուխը դրեց բարձին, երեսը թագցրեց վերմակի տակ ու սկսեց խուլ ձայնով լաց լինել: Լացի ձայնից զարթնեց պառաւ Շուշանը, որ պարկած էր միկնոյն անկողնում իր թոռնիկի հետ:

—Ա՛յ տղայ, կալօ, ի՞նչ կայ, ինչո՞ւ ես լաց լինում,— հարցրեց նա:

Կալօն լացուկամած յայտնեց պատճառը:

Նոյն միջոցին խրճիթ մտաւ Աւետ ապերը, վերջին բերդ դուրս տանելու:

— Աւետ, որդի, ինչի՞ ես լացացնում խեղճ տղին, — միջամտեց պառաւը: Ուզում է քեզ հետ գալ, դու էլ տար. էլ ինչո՞ւ ես սիրտը կոտրում:

— Ախար նրա քաղաք է՞նչ գնալու ժամանակն է, — պատասխանեց Աւետը աւելի մեղմ ձայնով:

— Հրէն, Պետրոսանց Գիւլքին էլ է գնում, նա ինձանից խօ մեծ չէ... — լսելի եղաւ վերմակի տակից Կալօի լալագին ձայնը:

— Տար — քեզ հետ, որդի, — կրկնեց պառաւը համոզելով:

— Տար, թող աշխարհ տեսնի. խօ աղջիկ չէ, որ միշտ առիքի տակը մնայ, տանից դուրս չգայ. տղայ է՝ սիրտը ուզում է, բան կըսովորի, աչքը կըբացւի:

Պառաւի խօսքերը առանց հետեանքի չմնացին:

— Ի՛է, վեր կաց, գնանք, մի ուշանայ, — վճռեց վերջապէս Աւետ ապերը:

բ.

Առաջին սնգամն էր, որ Կալօն քաղաք պիտի տեսնէր. նրա ուրախութեանը չափ չկար: Ծտի պէս դուրս թռաւ քնաշորերի միջից, մի քանի բոպէ այս ու այն կողմ վազեց, ինքն էլ չիմանալով ինչ բանի համար և յետոյ սկսեց իր երկար ցուպը փնտռել: Կալօի համար երկար պատրաստութիւն պէտք չէր. իր սովորութեան համեմատ առանց հանւելու էր քնել. պէտք է միայն տրեխները հագնէր ու ամեն ինչ վերջացած էր: Արագութեամբ կատարեց բոլորը, մօտեցաւ պառաւ տատին ու փաթաթեց վզովը:

— Քեզ համար ի՞նչ բերեմ քաղաքից:

Պառաւը ոչինչ չպատասխանեց, միայն ժպտաց ու համբուրեց նրան:

Աւանակները արդէն բռնած՝ պատրաստ էին բազումը: Եղիսաբէթը ճրագը ձեռքին կանգնած էր այնտեղ, իսկ

Աւետը մտել էր ոչխարների գոմը: Նա շուտով դուրս եկաւ, բերելով երկու ամսական մի չաղ գառը ու կապեց բռնան վրայ:

Դեռ բաւական ժամանակ կար մինչև լուսանալը, երբ փոքրիկ քարաւանը ճամպայ ընկաւ:

Շուտով նրանց միացան մի քանի ուրիշ գիւղացիներ, որոնք նոյնպէս ծախելու բան էին տանում քաղաք:

Գ.

Եղանակը հանդարտ էր: Աստղերը անուշ ժպիտով փայլում էին պարզ երկնքին: Օդի մէջ տիրում էր գարնանային թարմութիւն: Միջանի օր առաջ եկած անձրևը բոլորովին ցամաքել էր, և աւանակները իրանց ծանր բռնի տակ կարողանում էին առանց խրելու առաջ գնալ:

Կալօն միջանի հասակակից և իրանից մեծ տղաների հետ քշում էր աւանակները: Նրանց յետևից կամաց-կամաց գալիս էին մեծերը, գալիս էին ու խօսում իրանց ցաւերից, իրանց հոգսերից, իրանց պարտքերից:

Բայց Կալօի ուրախ խումբը առաջ ընկած քշում էր աւանակների կարաւանը՝ զբաղւած իր խօսակցութեամբ:

—Սաքի,—հարցնում էր Կալօն,—դու քաղաք տեսել ես, ասա՝ տեսնեմ, էնտեղ գառները ո՞րտեղ են արածում:

Սաքին, որ տարիքով իր ընկերներից մեծ էր ու մի քանի տարի մնացել էր քաղաքում, պատասխանեց.

—Քաղաքացիք ոչխար չունին, գառներ չեն պահում:

—Բա նրանց տղերքը ի՞նչ են շինում, որ գառներ չեն արածացնում,—կրկին հարցրեց Կալօն:

—Կարդում են:

—Նրանց տէրտէրը ինչո՞վ է ծեծում, երբ դասը չեն իմանում:

—Նրանք տէրտէրից դաս չեն առնում, դպրոցումն են կարդում:

—Դպրոցն ինչ է:

Սաքին չգիտէր՝ ինչ պատասխանէ և ասաւ.

—Դպրոցը դպրոց է, չե՞ս իմանում:

Մի ուրիշ երեխայ հարցրեց.

—Քաղաքի տղերքը, ով գիտէ, ինչ լաւ տրեխներ կու-
նենան, չէ՞:

—Նրանք տրեխներ չեն հագնում, կօշիկ են հագնում,
—պատասխանեց Սաքին:

—Կօշիկն ինչ է:

—Էն էլ քաղաքի տրեխ է:

—Էնտեղ մօշ կա՞յ, զկեռ կա՞յ,—հարցրեց մի ուրիշը:

—Չկայ, ծմակը հեռու է քաղաքից:

—Բա քաղաքի տղերքը ի՞նչ են ուտում:

Սաքին չէր իմանում, ինչպէս գոհացնէ ընկերների
հետաքրքրութիւնը: Նա կարճ նկարագրեց քաղաքի կեանքը,
ասաւ՝ թէ այնտեղ մեծ-մեծ տներ կան, շուկայ կայ, թէ
եզան ու գոմէշի տեղ ձի են լծում, սայլերը ուրիշ տեսակ
են, կառք են ասում ու բանեցնում են միայն նստելու
համար: Յետոյ էլ աւելացրեց, թէ քաղաքի տղաները զիւ-
ղացի տղաներին ծաղրում են և պատահած ժամանակ էլ
ծեծում:

Վերջին խօսքերը գրգռեց Կալօի բարկութիւնը և նա
իր երկար ցուպը բարձրացնելով՝ ասաց.

—Տեսնում ես մահակս. էնպէս կըչափեմ նրանց բարակ
մէջքին, որ «վայ, նանի» կանչեն:

Իսկ հեռուն նրանց առաջ երևում էին արդէն կանաչ-
ների միջից եկեղեցիների գմբէթներն ու մինարէթների
սուր ծայրերը:

Մօտենում էին քաղաքին:

Գ Ի Ի Ղ Ո Ի Մ

Գիւղից վերև, ճամպի վրայ,

Տերևախիտ մի ծառ կայ.

Անտառիցը նա զատուած,

Մարդու կացնից ազատուած,

Իեռ կանգնած է, և շողին

Հով է տալիս մշակին:

Իսկ նրանից ոչ հեռու.

Մի լեռնային պարզ առու՝

Ի ուրս գալով մութ ծմակից,

Խոխոջում է փրփրալից

Սակայն նա չէ շատ խորին.
Այս առևակում, կէսօրին,
Երբ որ տապից նեղանում,
Գնում էինք լողանում,
Քաղում էինք, վազվզում
Գոյն-գոյն մանրիկ աւազում.
Եւ մեր ճիշը մանկական՝
Միանալով մի առ ժամ
Այն վտակի աղմուկին՝

Քաղաղ, հանգիստ հովիտին
Կենդանութիւն էր տալիս:
Ա՛յս, որքան էր դիւր գալիս,
Երբ տկլոր խումբը մեր
Աղաղակով վազում էր
Թիթեռնիկի յետևից,
Որ թռչում էր թփերից.
Եւ միշտ յոգնած ժամանակ
Հանգչում էինք ծառի տակ:

ՍԵՐՄՆԱՑԱՆ

Գւղացին բեռը շայակած գնաց դաշտ, կանգնեց իր
ցելի մօտ, ծանր բեռը ցած դրեց, գոպնոցը կապեց, եր-
կնքին նայեց: «Կապո՞յտ երկինք, ուղիւ սրտով քեզ եմ կան-
չում, միայն քեզ, որ դու արև, անձրև շատ տաս իմ այս
սերմին՝ սրբի պէս: Դու լաւ գիտես, թէ քանի մարդ աչք
կրդնի ցանածիս, քանի պարտքեր ու պատուհաս միշտ
կրսպասեն սերմածիս»: Այսպէս ասած ու երեսը խաչա-
կնքեց դողալով, սերմը լցրեց գոգնոցի մէջ՝ սկսեց ցանել
իր բռով:

Յանկարծ մի մուկը վազեց, թռաւ, նրա առջև ծրւծրւաց.
«Մեզ համար էլ սերմ ցանիր, որ չկտրենք ողջ սերմած»:
— «Ահա՛, այս ձեր ցեղին լինի, պտղաբերւի ձեզ համար.
միայն ցանքիս ձեռք չտաք, մեղք եմ, մուկիկ, ու
անճար»: Երկրորդ բռուը դեռ չէր ցանել, մի մեծ մորեխ
երևաց. — «Մեզ էլ մաս տուր քո սերմից, որ չլափենք կա-
նաչած»:
— «Այս էլ ահա՛, ձեզ եմ տալիս, թող շատանայ
ձեզ համար, կանաչ արտիս փսաս չտաք, խեղճ եմ, աղքատ
ու անճար»: Երրորդ բռուը դեռ չէր ցանել, մէկ էլ տես-
նես՝ մի մրջիլն. — «Մեզ էլ մաս տուր, թէ չես ուզում
սերմդ կրենք մի անկիւն»:
— «Ձեզ շատ լաւ եմ ես ճանա-
չում, այ՛ մրջիլններ, անկուշտ էք. ահա՛ այս էլ թող ձեզ
լինի, ողջ սերմածս չկրէք»: Յետոյ յանկարծ կաչաղակը

Թուաւ, եկաւ նրա մօտ.— «Պարոն, մեզ էլ մարդաստեղ դիր,
մենք գողեր ենք, չենք երկչոսւ»։ — «Սհա այս էլ թռչնոց
դասին, դուք չուեննաք քէն ու սխ, իմ ցանածը չժողո-
վէք, մեղք եմ, խեղճ եմ, պարտքակոխ»։

Վերջին անգամ խեղճը յիշեց աղքատներին լալ աչքով
և տէրտէրի, օտարների մասը սերմեց սուրբ սրտով։ Ապա
կանգնեց ակօսի մէջ, աչքը գցեց երկնքին.— «ինչ էլ մնաց,
այն ինձ սուր, Տէր, հնձեմ, կալսեմ, տամ պարտքին»...

Ս Մ Պ Ե Ր

Հայոց երկնքով ամպեր են վազում
Խիստ քամու ձեռքից։
Սև-սև ամպերը սարերի նման
Անցնում արտերից։
«Կացէք, այ ամպեր, ինչո՞ւ էք փախչում,
«Անձրև չէք թափում».
«Մեր ծարաւ արտեր օրեր են համրում
«Ու ձեզ սպասում»։
«Քամի, դու քամի, խղճա՛ր արտերին,
«Թող այդ ամպերին,
«Կանգնեն ու թափեն անձրևի շիթեր,
«Ջրեն մեր արտեր»։
Քամին հանդարտեց, մեղմ անձրև թափեց,
Արտերը ջրեց.
Արտը բարձրացաւ, ցօղուն արձակեց
Ու հասկեր բռնեց։
Գիւղացին գնաց, տեռաւ ու խնդաց,
Խնդաց ու աւաց.
«Փառք Քեզ, ով Աստուած, որ աւիր մեզ հաց,
Չենք մնալ քաղցած»։

ՍԱՐ ՔՆԱԼԸ

Երբ գարունը բացւում է, գիւղացիք սարն են տանում տաւարը: Աղբիւրների գլխին, ծառերի մէջ, վրաններ են տնկում և տաւարը ներս անում այն անմահական դրախտը: Առաւօտը, երբ անկողնուցդ վեր ես կենում, հագար սարի ծայրի ամպն ու ծուխը միմեանց խառնւած, երկինք են բարձրանում ու ցօղն ու անձրևի հետ նստում է մարդկանց շորերի և երեսների վրայ: Կանայք կթի տաւարի հետ են, կաթն են ժողովում, իւղ ու պանիր շինում, տղամարդիկ տաւարն արօտ են քշում, բուրդն ու գործւածքը, իւղն ու պանիրը տանում են փողոց, ծախում, իրանց պակասը լրացնում:

Էլ ի՞նչ ասել կուզէ, որ հարսն ու աղջիկ այստեղ կուշ ու ձիգ անելով չեն ման գալիս կամ երեսները ծածկում, ինչպէս տանը: Այստեղ բոլորը մի ընտանիքի պէս են և ում վրանը մտնես, ամենքը առողջ, ուրախ ու զւարթ են. այն օդի ու ջրի մէջ, այն ծաղկի ու կանաչի հոտն ու համն առնողի հոգին ու գոյնը ի՞նչ կըլինի հապա: Երբ սարումը հիւր է պատահում, էլ շաքաթով ու ամսով չեն թողնում, որ հեռանայ. աղբիւրների քըչքըչօցը. ջրերի խըշխըշօցը, ծառերի սըլսըլօցը, թռչունների ծըլլօցը, հովի սրինգը, գառան, ոչխարի և տաւարի բառաչը, այս բոլորը կարծես ասում են քեզ.—«Դրախտ ես ուզում՝ այստեղ կանց, այսպէս կանց,— սիրտդ անմեղ, միտքդ իստակ»:

Ե Ր Կ Ր Յ Կ Ո Ր Ծ

Ռհ, երկրագործ. երկրագործ,

Որքան սիրուն է քո գործ:

Արևը չելած, մաճն է քո ձեռքիդ,

Եօթը զոյգ եզ, գոմէշ լծած գութանիդ,

Ծրում ես, պատում դու կոշտ ու խոպան,

Լեռներ ու ձորեր, հանդ ու անդաստան:

Յանում ես ցորեն, կորեկ ու գարի,
 Բամբակ ու բրինձ ամենայն տարի:
 Ծլում են, ծաղկում ճակտիդ բրտինքով
 Քո վարած դաշտեր, որ լի էր փշով:
 Անցնում է գարուն: Ոսկեգօծ հասկեր
 Լցնում, ծածկում են քո սիրուն արտեր.
 Քամին փչում է, արտը տատանում,
 Կարծես նոր հարս է, հորանց է գնում:
 Ո՛հ, երկրագործ, երկրագործ,
 Որքան սիրուն է քո գործ:
 Հասնում է ամառ: Մանգաղը ձեռքիդ
 Հնձում ես, հնձում, խուրձեր կապտում.
 Խուրձերը բարդ-բարդ՝ սայլով ու ձիով
 Կրում ես, տանում, կալը հասցնում:
 Այնտեղ կասում ես, թեղում ու քամում,
 Մաքուր ցորենը քո տունը կրում,
 Իսկ չոր դարմանը, անասնոց համար
 Չմեռան սլաշար՝ մարագը լցնում:
 Եւ երբ փչում է դառնաշունչ ձմեռ,
 Խնձիթում նստած՝ քո խոփն ես սրում,
 Սարքում, սլատրաստում արօր ու գութան
 Եւ գարնան գալուն նորից սպասում:
 Ո՛հ, երկրագործ, երկրագործ,
 Որքան սիրուն է քո գործ:

ՄԱՅԻՍԻԱՅ ՓՈԹՈՐԻԿԸ

ա.

Կէսօրն անցաւ:

Սարի գլխին երկար ժամանակ անշարժացած ամպը,
 լայնանալով, հետգհետէ սկսեց բռնել երկնքի արևմտեան
 մասը. նրա հսկայական ստւերն ընկել էր ամեհի սարերի
 և դաշտերի վրայ: Յանկարծ հեռւից մի թոյլ դղրդիւնի

ձայն լսեց: Շուտով տեսանելի եղաւ նաև կայծակի թոյլ լոյսը:

Սկսեաւ էր մայիսեայ փոթորիկը:

Փչեց մի հանդարտ, բայց ցուրտ քամի: Դաշտային ծիծեռնակները բոլորովին գետնի վրայով էին թռչում: Դիմացի սարը ծածկեց մի բարակ մառախուղով, որ արագարագ ցած իջնելով տարածեց ամեն կողմ: Երկինքը բոլորովին սևացաւ, որոտն աւելի և աւելի մօտենում էր. կայծակի կռմաններն այժմ աւելի երկար էին և պայծառ: Բայց այդ իսկ ընդէին երկնքի արևելեան մասը բոլորովին պարզ էր և գեղեցիկ ժպտում էր:

Յանկարծ անձրևի խոշոր կաթիլներն սկսեցին մինը միւսի յետևից սաստիկ արագութեամբ թմբկահարել ծառերի տերևներին: Ապա մի բոպէ բոլորովին դադարեց անձրևը, մինչև անգամ ամպերի մէջ երևեցաւ մի փայլուն շերտ, կարծես շուտով այդտեղից պիտի նայէր արեգակը:

Բարակ մառախուղն արդէն հասել էր բլրի ստորոտներին: Միևնոյն ժամանակ հեռւից աւելի և աւելի պարզ էր լսում անձրևի աղմուկը: Մի բոպէ շանցած՝ սկսեցին փայլել ահռելի կայծակներ: Օդն աւելի և աւելի թանձրանում էր, դժարանում էր շնչառութիւնը: Որոտոցները, մինը միւսից սարսափելի, սկսեցին այնպէս յաճախ կրկնել, որ այլևս անկարելի էր որոշել, թէ երբ էր մէկը վերջանում և երբ միւսն սկսում: Մառախուղի բարակ քօղը պատեց ծմակն ու արօտատեղին. ամենայորդ անձրևն սկսեց շրջաշրջալ: Մի բոսլէում գոյացան փոքրիկ գետակներ, որոնք աղմուկով վազում էին դէպի ձորից անցնող գետը:

Բ.

Պայծառ արևը ծագեց մեծ, սևաթոյր ամպի յետևից: Երկիրը զարդարեց բիւրաւոր գոյնզգոյն գոհարներով: Այդ գոհարները կազմել էին այն ջրերի կաթիլներից, որոնք կախել էին ամեն մի տերևից, ամեն մի խոտից: Մրսացնող հողմիկը կարծես թէ չէր եղել ամենևին. նրա տեղ

օղի մէջ տիրեց մի սքանչելի գովութիւն. Ամեն ինչ կեանք
առաւ. ծմակի միջից լսելի եղան մենաւոր թռչնակի
դաշլաշլիկները, որոնցով կարծես փառաբանում էր արեգա-
կի կրկին երևալը:

Ո՛րքան սիրուն, գեղեցիկ էր աշխարհը: Երկինքը դար-
ձեալ կապոյտ, արեգակը նոյնպէս գեղաժպիտ: Մի կտոր
ամպ մնացել էր արևելքում և այդ կտորի վրայ կամարաձև
ուորւել էր գեղեցիկ ծիածանը:

ԳԱՐՆԱՆ ԱՆՁՐ ԵՒ

Ե՛կ, գարնան անձրև, թափւիր յորդառատ
Ցրտացած երկրի սառ կրճքի վրայ.
Թո՛ղ նսրից երկիրն շունչ քաշէ ազատ,
Թո՛ղ նրա կրճքին ջերմ կեանքը հռայ:

Երկա՛ր նա տանջւեց դառնաշունչ ձմրան
Ցուրտ կապանքներում քեզ սպասելով.
Նա շատ համբերեց, կենսատու գարնան
Քաղցր կարօտը ջերմ փայփայելով:

Թափւիր, ա՛յ անձրև, իբրև մարգարիտ,
Ինչպէս երկնառատ ցօղը կենսաբեր,
Ոռոգիր դաշտեր, անտառ ու հովիտ,
Կանաչով պատիր լեռներ ու ձորեր:

Թո՛ղ յորդանալով աղբիւր ու գետակ
Սառցէ շղթաներ անահ խորտակեն,
Դուրս գան ափերից, վազեն համարձակ,
Ազատ խոխոջան, ազատ կարկաչեն:

Թո՛ղ քեզ լոյս—արև ժպտայ սիրավառ
Եւ՛ որպէս երկնից հաշտութեան նշան՝
Քո կաթիլներում փայլուն ու պայծառ
Նա սիրով կապէ կարմիր ծիածան...

Ե՛կ, գարնան անձրև, թափելի՛ր յորդառատ
 Ցրտացած երկրի սառ կրծքի վրայ.
 Թո՛ղ նորից երկիրն շունչ քաշէ ազատ,
 Թո՛ղ նրա կրծքին ջերմ կեանքը եռայ:

ԱՆՏԱՌԻ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻՒՆԸ

Որքան հրաշալի է խիտ անտառի տեսքը կէսօրին, որ-
 քան զով է նրա մաքուր օդը և հաճելի տերևների սօսա-
 փիւնը, երբ մեղմ գեփիւար հանդարտ շոյում է ծառերի
 գազաթները... Խորհրդաւոր մութը պատել էր ներսը:

Ծառերի ճղների, կանաչ տերևների հովանու տակ,
 ապրում են տեսակ-տեսակ նախշուն, գեղեցիկ թռչուն-
 ներ և այս փոքրիկ թևաւոր երգիչները թնդացնում են
 օդը իրանց ձայներով և խանգարում անտառի լռութիւնը:
 Ծառերի վրայ և փշակներում նրանք իրանց համար բներ
 են հիւսում, ձևներ ածում և ձագուկներ հանում. նրանց
 հանգիստ, ուրախ կեանքը խանգարում են երբեմն գիշա-
 տիչ գազաններն ու թռչունները, որոնք՝ գաղտագողի
 յարձակելով նրանց վրայ, տանում, լափում են խեղճե-
 րին...

Մեծ, խիտ անտառներում խոտն ու ծաղիկները առատ
 չեն լինում. ծառերի մշտական ստւերը թոյլ չի տալիս
 աճելու, զօրանալու այդ բոյսերին, որոնց անհրաժեշտ են
 լոյսը և արեգակի ջերմութիւնը: Ամենից շատ աչքի են
 դիպչում վայրի շուշանի կանաչ տերևները և անտառային
 շահալրակի բարձր ցօղունները. սուկների խոնաւ հոտը
 բռնել է օդը:

Այցելեցէք այդ դրախտանման անտառը. նրա տես-
 քից հրճւում է այցելուի սիրտը, ուրախութեամբ լցւում
 է նրա հոգին: Ո՛ւմ ասես, որ չի գրաւիլ այդ գեղեցկու-
 թիւնը:

Մանուկը պատրաստ է այստեղ ամբողջ օրը խաղալ,
 վազվզել թիթեռնիկների, բզէզների և այլ հազար ու մի

տեսակ միջատների յետևից: Այստեղ ծերունին կրմաանայ
իր ծերութիւնը, հիւանդը կեանք կրատանայ, կամբապնդւի
և շուտափոյթ կըբժշկւի իր մաշող ցաւերից .. Այստեղ աշ-
խատանքից յոգնած, վաստակած մարդը իր ոյժերը նորոգող
հանգստութիւն կըգտնի:

ՀԷՔԻԱԹ ՈՒ ԵՐԱԶ

Մեր սէգ սարին իջել է գարուն,
Նոր կեանք մտնելու տօնն է մայր երկրի.
Սարի լանջին հնչում է առուն, —
Անդրանիկ տաղը գարնան երգերի:

Վաղ առաւօտեան շրնկշրնկան հովին,
Երբ մեղմ արևն է նոր բոցավառում,
Ոսկի է կտրում սարն ամբողջովին,
Արծաթագօծում գըլգըլան առուն:

Ու գարնանային այդ վեհ հանդիսում
Սարի ծաղկունքը, որպէս նորահարս,
Կանաչ խոտերին սէր են փրսփրսում.
Խոտերն էլ նրանց... Հէքիւթ, ու երանգ...

Ա Ն Տ Ա Ռ ՈՒ Մ

ա.

Եղնիկները մըսում էին. Երկունսն էին, սեղմւել էին ի-
րար մի ահագին եղևնու տակ:

Յուրտ ու մութ գիշեր էր ու ձիւնը գալիս էր անդա-
դար, գալիս ու իր թաւ սաւանը փռում անտառի ծառե-
րին, գետնին ու եղնիկների վրայ:

Եղնիկները սեղմւել էին իրար, պառկել էին ու դունչ
դնչի տւել:

Ի՞նչ սև գիշեր էր. ի՞նչ սնախորժ ձայներ էր հանում սանձարձակ քամին, ծառերի մերկ գալգաթները շփւում էին իրար և օձի նման սրւսրւում. ու երկուսի կուրծքն էլ մի անորոշ երկիւղ էր մտել:

Հսկեց բւի ձայնը. խուլ անտառը մի այլանդակ արձագանք տւեց: Եղնիկները սրեցին ականջները: Բւի ձայնը կրկնւեց և ձիգ տարածւեց սառած օդի մէջ:

Ի՞նչ վատ գիշեր էր... Քամին փչում էր, բռնեցով ձիւն էր լցնում եղնիկների ականջը ու ոռնում:

Եւ հեռւից քամու հետ յանկարծ լսեց մի ուրիշ ոռնոց. — «Ու՛՛՛՛՛, ու՛՛՛՛՛, ու՛՛՛՛՛»...

Եղնիկների շունչը կտրւեց ու նրանք վախից քարացան: — Ու՛՛՛՛՛, ու՛՛՛՛՛, — լսեց հակառակ կողմի սարերից, իբրև պատասխան առաջին ոռնոցին:

Ձիւնի ծանրութեան տակ ահա կտրւեց մի չոր ճիւղ ու ճրոճը ուղով ընկաւ գետին: Եղնիկները ցնցւեցին սարսափահար ու ոտքի թռան:

— Ու՛՛՛՛՛, ու՛՛՛՛՛, — կրկնւում էր զարհուրելի ոռնոցը միշտ աւելի ու աւելի մօտիկ:

Մի անսանձ երկիւղ տիրեց եղնիկներին. խելագար նայեցին դէս ու դէն և յանկարծ երկուսը միասին մի անգամից առաջ նետւեցին ու սկսեցին փախչել: Փախչում էին նետի պէս, ծառերի բների արանքով, ընկած կոճղերի վրայով, փախչում էին դէպի ցած, դէպի ձորը...

բ.

Իսկ վերևը, ծառերի մէջ, փայլեցին շարժուն կայծեր, առաջ մէկը, երկուսը, բայց շուտով շատացան ու մօտեցան:

Եւ այնտեղ, ահագին եղևնու տակ, ուր քիչ առաջ պարկել էին եղնիկները, կանգ առաւ քաղցած գայլերի խումբը:

Նրանք անհանգիստ փնտռել սկսեցին. առել էին եղնիկների հոտը...

Մէկը վազեց աջ ու ձախ ծառերի մէջ, իսկ միւսները

վրայ ընկան ձիւնին, յետևի և առջևի ոտներով սկսեցին
փորել ձիւնն ու յետ ածել: Ոչինչ չկար: Կանգ առան բո-
լորը միասին, ձայն ձայնի տւին: «Ու՛՛՛՛՛՛՛, ու՛՛՛՛՛՛՛»...

Նրանցից մէկը լռեց աւելի շուտ, վեր բարձրացրեց
իր սուր քիթը, սկսեց սառն օդը ներս ծծել, կարծես իր
քթին հարցնելիս լինէր, թէ ո՛ւր են գնացել եղնիկները:
Բայց օդից ոչինչ չհասկանալով՝ նորից կոխեց քիթը ձիւնի
մէջ. քիչ էլ փորփրեց ու գաաւ եղնիկների բռնած ճամ-
պան:

Ընկերները հետևեցին ու անդադար հոտոտելով գնա-
ցին եղնիկների հետքով, մինչև նորից կանգ առան:

Կատաղի քամին աւելել էր ձիւնը, տարել, դիզել էր,
ով գիտէ՝ ուր. սրբել էր և եղնիկների հետքն ու հոտը:
Փչում էր ու փչում և ոռնում մերկ ծառերի տակ...

Ոռնում էին և գայլերը իրար կողքի պրպրզած, դըն-
չերը քամուն, քաղցած ու խաբւած:

Եւ հեռւից, բարձր սարերի վրայից, գալիս էր նրանց
պատասխանը.

«Ու՛՛՛՛՛՛՛, ու՛՛՛՛՛՛՛»... ձիգ, երկար ու չարագուշակ:
Սարսափելի գիշեր էր...

ԴԵՊԻ ՏՈՒՆ

Ամառն է կիզիչ, արտերը հասել,
Հասածը հնձել, դէզեր են դարսւել,
Փարթամ դէզերը հնձած արտերում
Տիրոջը նոր կեանք, նոր յոյս են բերում:

Ժիր արտատէրը ուրախ, ինքնագոհ՝
Վաղ առաւօտից մինչև երեկոյ
Բարձած սայլի հետ գնում է, գալի,
Դէզերի խուրձը կրում խնդալի:

Ու բարձած սայլը՝ զիւ-զիւնճըլըստուն,
 Շարժում է առանջ, առանջ դէպի տուն՝
 էն ինչ հօռովէլ, էն ինչ խաղ ու տաղ,
 Խնդում է դաշտը, ճամպէն, գիւղ ու թաղ...

Օ Մ Գ

ա.

Յուլիսի տօթային օրերից մէկն էր: Արեգակն անխնայ
 կերպով այրում էր: Հրաբորբոք օրն անտանելի էր. ամեն
 առարկայի վրայ տիրում էր թմրութիւն և տաղտկու-
 թիւն: Թռչունները լռել էին, ծառերը ցած էին թողել իրանց
 սստերը, թառամել էին սիրուն խոտերը և կպել էին գետ-
 նին: Այլևս լսելի չէր լինում դաշտային ծաղիկների ուրախ
 շշնջիւնը. նրանք խոնարհեցրել էին իրանց գլխիկները և
 կամաց-կամաց մեռնում էին ծառաւից: Կովերը, ձիան-
 ները, այծերը հագիւ-հաղ շարժում էին: Զորս կողմում
 ամեն ինչ լռութեան մէջ էր. ոչ մի ձայն չէր լսում... Մի
 կողմում՝ օդի ջերմութեամբ լցած տարածութեան վրայ
 երևում էին խրճիթներ. այնտեղ մարդիկ տխրութեամբ
 նայում էին դէպի ժլատ երկինքը, որ նրանց անձրև չի
 տալիս: Այդ սգաւոր գիւղերի մէջ այլևս լսելի չեն լինում
 ոչ ծիծաղ, ոչ հանաքներ և ոչ ուրախ երգեր: Մինչև ան-
 գամ երեխաները, թուլացած օրլայ տապից, մոռացել էին
 իրանց խաղը և սիրելի փողոցները, սուս էին կացել և
 թագնւել էին մարազներում:

բ.

Երաշտութիւնը սարսափելի դժբաղդութիւն է շինակա-
 նի համար, որն ապրում է միայն դաշտային դառն աշ-
 խատանքով: Երաշտութիւն, դա մի դանդաղ մահ է հա-
 զարաւորների համար, մահ աղէտալի և սովատանջ: Նա

աղքատացնում է մինչև անգամ նրանց, որոնց մօտ փոքրիշատէ պահել էր ուտեստի հին պաշարից... Շինականները հասկանում են այդ և տրտմութեամբ նայում են դէպի երկինք:

Ամբողջ երկու ամիս նրանք ողորմութեան են սպասում երկնքից, բայց դեռ ոչ մի կաթիլ անձրև չկայ: Այրւեց խոտը, այրւեցան անտառներ, նիհարեցին, լղարեցան տաւարները: Մարդիկ յուսահատուած թափառում են, ինչպէս ուրւականներ...

Արդէն միքանի անգամ բարի քահանան՝ սուրբ մասունքներ, խաչ ու պատկեր իր հետ առնելով, անդաստան կատարեց անտառների և դաշտերի շուրջը, Աստծուց անձրև խնդրելով: Շինականների ջերմեռանդ բազմութիւնը հաստատ հաւատով և արտասուախառն աղօթքներով շրջապատել էր նրան: Զօրաւոր է հաւատը այդ խեղճ, համբերող մարդկանց մէջ:

Բ.

Ահա բաց կապտագոյն երկնքի վրայ երևաց ամպի մի փոքրիկ, թափանցիկ պատսու: Նա նմանւում էր մի սպիտակ թաշկինակի, որ հազիւ է նշմարւում: Նա կամացկամաց լողում է, կարծես վախենալիս լինի... Տառապեալ շինականները տեսան նրան և նրանց վշտալի սրտերում ծագեց յոյսի մի պայծառ նշոյլ... Մօտ էր փրկութիւնը սովատանջ մահից... Բայց փոքրիկ է ամպիկը, մի գուցէ մի ընդէից յետոյ նա անհետանայ երկնքի անսահման կապուտակութեան մէջ... Ո՛չ, նա չի դաւաճանիլ, նա հըցօղէ երկիրը բարեբեր անձրևով:

Սպիտակ ամպիկը մեղմ սիրով նայում է անբաղդ գիւղերի, տխուր խրճիթների վրայ և հետզհետէ աճում, հաւաքում է իր ոյժը, որ փրկէ սովատանջներին:

— Իզուր ես աշխատում, — փաղաքշելով ասում է նրան արեգակի կիզող ճառագայթը: — Թող նրանք տանջւեն, դու ինչո՞ւ ես հոգ տանում նրանց կեանքի համար: Ի՞նչ կանգ-

նած ես բարձրում, փայլում ես ոսկու մէջ, իսկ նրանք
այնտեղ, ներքևում, թաւալում են փոշու մէջ: Քեզ ինչ
պէտք են նրանք: Դու կը ոչնչանաս, կը մեռնես՝ նրանց
ազատելով: Մի՞թէ աւելի լաւ չէ քեզ համար լողալ եր-
կնքի կապուտակութեան մէջ, խաղալ մեզ հետ, սլանալ
հողմի թևերի վրայ և զլարճանալ կեանքով:

— Թող այդ մտադրութիւնդ, — թոթովեց թեթև հողմի-
կը, — թող նրանք մեռնեն սովից, դու ինչո՞ւ ես հոգում
նրանց մասին. եկ, ուրախ լողանք արեգակի հրապուրիչ
ճառագայթների մէջ:

Դ.

Սպիտակ ամպիկը դէմքը խոժոռեց և դժգոհութեամբ
երեսը շուռ տւեց թէ ուրախ ճառագայթից և թէ զբօսա-
սէր հողմիկից: Նա սկսեց աճել և միտն գոյն ստանալ:
Վերջապէս բոլորովին ծածկեց արեգակի շողշողուն ճառա-
գայթները և ականջ չդրեց նրանց ձանձրալի խրատին, թէ
«կըմեռնես, կըոչնչանաս... ինչո՞ւ ես դու հոգ տանում
ուրիշների համար, մտածիր միայն քո մասին, ապրիր մի-
այն քեզ համար»:

Շուտով նա այնքան աճեց, որ դարձաւ մի ահագին
սև մէզ, որը սիրալիր կերպով ցած էր իջնում թշուառա-
ցած դաշտերի և տխուր ծառերի վրայ. Լսելի եղաւ մի
խուլ փղրղիւն, որը հետզհետէ սաստկանալով, սկսեց որոտ-
ման մի հարւածը միւսի յետևից աւելի բարձրաձայն
տարածել նիհար անտառների, հեռաւոր լեռների մէջ, — և
օձի նման գալարելով՝ նշմարեց կայծակը... մի անգամ
ևս... մի անգամ ևս... Տեղաց առատ, զովացուցիչ անձրև:
Երկար թափւում էր նա, ոռոգելով ամեն մի արմատը
տոչորած խոտերի, տխուր խնձորենու, համբերատար ըն-
կուղենու, սզաւոր ուռենու, և նրանք ազահութեամբ ծը-
ծում էին նրա զովացուցիչ կաթիլները: Ծառերը սկսեցին
ազատ շունչ առնել, խոտերը կանաչ գոյն ստացան, ծա-
ղիկները վեր բարձրացրին իրանց պլխիկները, թռչուններն

սկսեցին ծըլւըլալ, երեխաները դուրս թափւեցան դէպի
փողոցները և սկսեցին լճակներ կազմել ջրերից: Շատ հեռ-
ւից լսելի էր լինում նրանց ուրախաձայն ծիծաղը. կեանք
ստացան գիւղերն ու դաշտերը:...

Ե.

Ամպը՝ կատարելով իր բարի գործը, ճշմարիտ է մե-
ռաւ, ցած թափւելով վրկարար անձրևի ձևով, բայց մե-
ռաւ հաճելի մահով: Նրա կեանքը սպառւում էր ժպտա-
լով, երբ նայում էր զլարթացած ծառերին, պայծառ խո-
տաբոյսերին, ուրախ ծաղիկներին: Եւ նա, կորչելով եր-
կնքի ընդարձակ տարածութեան մէջ, զգում էր, որ մեռ-
նում է ոչ սուանց օգուտ բերելու. կանաչած խոտը, յա-
րութիւն առած բնութիւնը, շինականների ուրախ դէմ-
քերը—նրա գործն էր: Այնուհետև ամպը բարակ շերտով
սկսեց առաջ լողալ. թռչունների ուրսիս ձայները, ծաղիկ-
ների և դաշտային խոտաբոյսերի սօսափման անոյշ մեղե-
դին առաջնորդում էին նրան, մինչև նա աննկատելի կեր-
պով անհետացաւ երկնքի անսահման կապուտակութեան
մէջ: Նա կորաւ այնտեղ, վերևում, իսկ կաթիլների ձևով
սկսեց ապրել այստեղ, ներքևում, ամեն մի թփի, ամեն մի
բոյսի, ամեն մի մեծ ու փոքր կենդանու մէջ:

Կ Ա Յ Ծ Ա Կ Ը

Վերև, երկնքում, կռիւ է ընկել,
Սև-սև ամպերը վազէ-վազ եկել,
Գոռում են, գոչում, մէկ-մէկու թակում
Մէկ-մէկու վրայ կրակ արձակում
Ու այն տաքացած
Կուի մէջ յանկարծ
Կրակը այնպէս ամպերն աղօսում,
Փայլատակում է, դէս ու դէն հոսում
Եւ դևտի պէս,
Երբեմն այնպէս
Առաջը ընկած ամպերը ծակում,

Նրանց արանքում մոլեգին ճաքում,

Որ նա շատ յաճախ

Դէպի աջ կամ ձախ

Շեղւում է յանկարծ իր ճանապարհից

Ու մի վայրկեանում այն կուի վայրից

Ընկնում է ներքե, այրում է, խանձում

Եւ շուրջը մահւան սարսափ տարածում:

Ա Ր Տ Ը

ա.

Անիից էի վերադառնում և անցնում էի մի հայ գիւղի միջով:

Գիշերը սաստիկ անձրև էր եկել, այնքան սաստիկ, որ շատ պատեր ու խրճիթներ փլցրել էր: Փողոցներից հեղեղներ էին վազում կշկշալով: Երկինքը ծածկւած էր միտձոյլ կապարագոյն ամպերով. դեռ էլի մէկ-մէկ անձրեւում էր:

Գիւղի վերջին խրճիթին էի հասել, երբ նրա դուռը շուրջնաջաց, միքանի մանուկների ճիչեր ականջիս հասան և առաջս դուրս ելաւ մի ալէզարդ ծերունի՝ բահը ուսին: Մի վայրկեան ինձ նայեց, յետոյ պատերի տակով անցք փնտրեց քայլելու: Նրա հնամաշ տրեխներից ջուրը հոսում էր գուլպաների մէջ: Խոնաւութիւնը թափանցում էր բաց կուրծքը:

Գիւղից դուրս էինք եկել:

Անցնելով մի առ մի դիդում էի երկու կողքի արտերը: Շատերի միայն մի քանի ակօսներ էին աւերւել և մէջ տեղերում լճակներ գոյացել: Միքանիսը լիովին ողողւել էին: Զրի հոսանքներն արմատախիլ էին արել, քշել, տարել ցորենի դալար ծիլերը և հաւաքել ակօսների մէջ: Ցեխ էր գոյացել ամեն մի շաւղի վրայ, ամեն մի փոսի մէջ պղտոր կարմրագոյն ջուր էր կիտւել և շատ հասկեր լողում էին նրանց երեսին, որպէս խեղդւածներ:

«Վանխ, վանխ», արաւ ծերունին:

Բայց վնասն ընդհանրապէս շատ էլ մեծ չէր երևում: Հողը դիմացել էր, երևում էին բոլորովին չփշացած արտեր անգամ. ծիլերը դիմացել էին և այժմ գլարթ ցցել էին սկսում իրանց գլուխները, թէև կային այնպիսիները, որոնց արմատները մերկացել էին ու դառել էին ոտաբորիկ:

— Է՛, վանք Սատրժու, — խօսեց ծերունին՝ տեսնելով դրանց, շատ էլ վնաս չի եղիլ:

— Քո արտն էլ էդպէս կըլինի, ծերուկ, — սրտապնդեցի նրան:

Անխօս գլուխը երեւցրեց: Կասկածում էր և հայեացքը միշտ հեռուներն էին:

բ.

Այդպէս քայլերով մենք հեռացանք գիւղից և յետոյ ծուկեցինք դէպի լեռները: Ծուկելիս ծերունին մի բռայէ կանգ առաւ և աշխատում էր հեռից նշմարել իր արտի դրութիւնը:

— Ո՛րն է արտդ:

— Է՛ն բարձրինը:

Ջրի հեղեղներ էին հոսում այնտեղ, ջրակոյտեր էին փայլում:

Ծերունին գունատեց:

— Տունս քանդուկ է...

— Մի՞թէ վնասուել է:

— Չգիտեմ դեռ... — ասաց նա խեղդած ձայնով. — գուցէ աչքերս չեն ջոկում .. ծերացել եմ...

Առաջ գնացինք: Մօտենում էինք: Քայլերն աւելի դժարանում էր. վերևից գրեթէ ցեխի հեղեղ էր, որ իջնում էր ցած՝ ծիլերի, ցօղունների հետ խառն:

Հնում էր ծերունին, շունչը կտրւել էր: Քիչ էլ քայլեցինք: էլ կանաչ չէր երևում. ցեխի հեղեղ և ջուր էր, որ տեսնում էինք. աւերիչ, սպականիչ հեղեղ...

Միքանի բայլ յետոյ կանգ առաւ ծերունին և բահը ուսից ցած թողեց: Իր արտի կողքին էր: Թշուառ արտ...

Վերևից, փոսերի մէջ գոյացած ջրերը պատուել էին իրանց թուամբերը, ուժգնութեամբ ցած հոսել և գրեթէ սրբել էին արտը: Տեղ տեղ օվազիսների պէս մնացել, իրանց մերկ արմատներն էին ցոյց տալիս ցորենի ծիլի կղզեակները: Երկար կանաչ շերտեր իրար վրայ, արմատախիլ, ջարդած, հոգեվարք, սահել էին ամեն ուղղութեամբ և թաթախել ցեխով: Ոմանք մինչև վիզը խրւել, ուրիշները հապիւ իրանց մէջքն էին երևցնում: Հողն ամբողջ կանաչել էր նրանց դիակներով...

Եւ անձրևը տեղում էր ու իր մեծ կաթիլներով ճղփացնում լճացած ջրերը:

Ընկաւ բահը ծերունու ձեռքից, աչքերը մթնեցին, ծնկները ծալեցին և նա նստեց տեղն ու տեղը, իր ընտանիքը կերակրող ցորենի դիակների կողքին ու գլուխը թաղեց ձեռքերի մէջ...

Ձին քշեցի: Միրտ չունեցայ միտիթարական ոչ մի խօսք ասելու: Աւելորդ էր:

Եւ երբ հեռուից յետ նայեցի. տեսայ՝ թշուառ ծերունին միշտ նոյն դիրքի մէջ նստած իր աւեր արտի կողքին, գլուխը ձեռքերի մէջ և ալեգարդ մազերը տեղացող անձրևի տակ...

Կ Ա Ր Կ Ո Ւ Տ

ա.

Անցել էր գարուն, ամառը եկել, բիւր անթիւ բարիք գիւղացուն բերել. կանաչ արտերի ցորենն ու գարին, կորեկն ու հաճար ուռել ու լցել, ոսկեգոյն ներկել և այգիների խնձորն ու տանձը, դամբուլն ու ծիրան հասել, կարմրել, ծառերը բռնել. իսկ սեխաստանի սեխն ու ձմե-

բուկ, դղումն ու գազար փորերն ուռցրել, մեղրի համ առել...

Գետը պարզել էր, խոտը երկարել, հօտեր, նախիրներ դաշտերը փուլել, ծառերի գլխին և կամ արտերում թռչունք բուն դրել, ձագուկներ հանել:

Սույում էր օձը խոտերի միջից, մեղուն թռչկոտում ծաղկից դէպ ծալիկ. կրիան էլ՝ վիզը հանած պատեանից՝ քաշում, քաշկրտում թփերի տակից:

Պայծառ էր օրը, պայծառ էր երկինք. ուրախ են թռչունք, անասունք, մարդիկ:

Բ.

Բայց այն ինչ ամպ է, որ սարի գլխից կամաց դալիս է և իրան յետքից՝ կարծես շղթայած՝ քաշում է, բերում մեծ ու սև ամպեր, ամեն տեղ փռում...

Մի բոպէ ևս—խորին մթութիւն ամեն ինչ պատեց. որոտաց երկինք, երկիր դղրդաց, փայլակն ու կայծակ իրար հետ խառնւած՝ մարդկանց սրտերն ահ ու դող գցեց: Մռնչաց քամին, շարժւեցին ծառեր, կաթեց, կաթկթեց, յորդ անձրև թափւեց. անձրևի յետքից սառցէ գնդակներ չըրը՛խկ ու չըրը՛խկ, երկիր պորւեց: Թափւում է, թափւում, սար ու ձոր ծածկում, ոչ դաշտ է հարցնում, ոչ այգի ասում: «Ա՛խ, կարկո՛ւտ, կարկո՛ւտ,—կանչում են մարդիկ,—այս ի՞նչ պատիժ է, խնայէ, երկինք»...

Գ.

Մերը, ծնկաչոք, արտասուքն աչքին, Աստուած է կանչում՝ խնայել երկրին. պառաւը, հանած երկթէ կասկարան, բակն է շարտում և նզովք կարդում, հարս ու աղջիկներ, պատի տակ շարւած՝ սուր դանակներով կարկուտ են լլուրում, երկնքին նայում. իսկ նրանց մօտ մշակ երկշաղկապներ, յուսահատ կանգնած, ձեռքը իր ծոցում, անխ-ւանխ է քաշում, գլուխը շարժում...

Բայց հանդերի մէջ այս ի՞նչ շփոթ է և իրարանցում...

Հօտը ցրւել է, նախիրը փախել, ձիերը խրտնել, դէսուդէն ընկել, թռչունները թռել, բնի մէջ պահւել, հովիւ, հորթարած, փայտհատ, կոփարած, ամենքն էլ իրանց գործերը թողած՝ թփերի տակին մնացել են սառած...

դ.

Դադարեց կարկուտը, որոտը լռեց ամպերի ճեղքից արևը նայեց. երկիրը ժպտաց, նորից փայլ առաւ, բայց տխուր փայլ էր, որ նա ստացաւ:

Այգեպանը վազեց, իր այգին մտաւ, դէսուդէն նայեց, մնաց քարացած, — ծառեր տերևթափ, ճիւղեր կոտորուած, բոլոր պտուղներ կարկտահար եղած: «Վայ իմ աշխատանք, ափսոս իմ այգի», — ասաց ու գնաց՝ աչքերը լցւած...

Արտատէրը գնաց, իր արտը հասաւ. թուլացան ոտները, սևացան աչքեր, երբ տեսաւ հասկը ջարդւած, փրշրւած, հողին հաւսարած, անզուժ հեղեղից աւազով ծածկւած: «Կորաւ իմ յոյսը, փչացաւ իմ արտ», — ասաց ու գնաց՝ սիրտը մորմոքած...

Դրսուժ մնացած թռչուններն էլ թռան, գոտան իրանց բուն, բայց, անխ, ի՞նչ տեսան. բունը աւերւած, ձագուկներն ընկած, չորսից միայն մէկն ողջ էր մնացած. իսկ այն միւսները, թափւած ցեխի մէջ, անշունչ ընկել են, աչքերը փակել, որի գլուխը, որի թևիկը կարկտից ջարդւել...

ԱՅ ՍԵՒ ԱՄՊԵՐ...

Այ սև ամպեր, վայ սև ամպեր,
Սիրտս պատեց սև ու մութ.
Արդեօք ի՞նչ էք բերում դուք ինձ,
Գարնան անձրև՞, թէ կարկուտ...
Յուսով-լուսով արտ եմ ցանել,

Արիւն թափել ու քրտինք,
 Ողջ սրբերին մոմ եւ վառել,
 Աղօթք արել, որ երկինք
 Արտիս նայի, տունս խնայի,
 Օր տայ, կեանք տայ իմ հացին:
 Վայ, բալէքս... Աստուած չսնի,
 Թէ որ անհայ մնացին...
 Այ սև ամպեր, ինչ էք գոռում,
 Սիրտս պատեց սև ու մութ,
 Արդեօք ինչ էք արտիս բերում,
 Գարնան անձրև, թէ կարկուտ...

Ս.Մ.Ս.Ռ.Ն Ա.Ն.ՏԱ.Ռ.Ռ.Ի.Մ

Տիրում է լուսթիւն: Անտառի մէջ մի տերև անգամ
 չի շարժւում: Կէսօրւայ տօթը բոլոր արարածներին հա-
 լածել է դէպի ծմակների խորշը. դէպի քարանձաւների
 մթութիւնը: Թռչուններն անգամ չեն երգում: Ամեն ինչ
 նիրհում է, ամեն ինչ հանգստանում է:

Ինչ որ մի բան խշխշում է, կարծես ուղևորի ականջ-
 ներին դիպչում է թփերի մեղմ սօսափիւնը: Նայում ես
 շուրջդ, — և ահա պտուղներով բեռնաւորւած շրթնու ճիւ-
 դերից քաշ է ընկած մի էակ: Ծառերի խտութիւնը թոյլ
 չի տալիս պարզ նշմարել նրան: Երևում է մի կարմիր շա-
 պիկ, որ իջել է մինչև մերկ սրունգները: Հետաքրքրու-
 թիւնդ վառում է: Նայում ես, նայում, — այժմ նկատում
 են կնոջ ծամերի երկար հիւսեր, որ ծածանւում են ճիւ-
 դերի հետ...

Իսկ մի շինական հայ աղջիկ է, որ հեռաւոր գիւղերից
 եկել է անտառային պտուղներ քաղելու: Նա քաղում է
 կարմիր, հասունացած պտուղները և զգուշութեամբ լցնում
 գամբիւղի մէջ, որը քարշ է ընկած նրա թևից: Նա մենակ
 է: Փոքր ինչ հեռու, գլուխն առջևի թաթերի վրայ դրած՝
 պարկել էր նրա մտերիմ ընկերը, մի ահագին շուն: Փոր-

ձիր մօտենալ այդ աղջկան, և այդ գազանը կը պատահու-
տէ քեզ...

Աղջիկը յետ նայեց: Անցորդը կասկածաւոր երևաց
նրան: Զարմանալի արագութեամբ ցած թռաւ նա շո-
րենուց և մի ակնթարթում անյայտացաւ անտառի մթու-
թեան սէջ:

Միքանի քայլ ևս, — և անցորդը նկատում է այդ ան-
տառային կոյսերի երկրորդը, երրորդը... Դրանք չեն
փախչում, դրանք ճանաչեցին, որ դու էլ իրանց նման
հայ ես: Նայում են քեզ և խորամանկութեամբ ժպտում:
Ինչո՞ւ, ի՞նչո՞ւ է շարժում այդ միամիտ շինական աղջիկնե-
րի ծիծաղը:

Նրանք նկատեցին քո դողւոյ շիւն քայլերը. նրանք տե-
սան, թէ ինչպէս դու երկչոտ կերպով մազլցում ես ժայ-
ռերի վրայ և կրիայի նման առաջ ես սողում: Այդ արդէն
բաւական էր նրանց ծիծաղն առաջացնելու համար: Կար-
ծես մարդ լսում է նրանց ուրախ հանաքները.

«Այ փափկամորթ, սովորե՞լ ես կառքերի վրայ թեք
ընկնել կամ թաւշապատ դիւանների վրայ ծուլանալ. դէհ,
փորձիր մեր սարերի վրայ ման գալ, այն ժամանակ կա-
սենք, թէ դու էլ տղամարդ ես»...

ՀՆՁԻՈՐԻ ՔՈՒՆԸ

Քնել է դաշտում, ծառի տակ պարկած,
Հնձուր մշակը՝ հէնց էնպէս բաց-բաց.
Ծառի հովանին վերմակ է դարձել,
Կանաչը՝ դօշակ, ծաղկունքը՝ բարձեր:

Զըլզըլան քամին գնում է, գալիս՝
Քնքոյշ թևերը վրան թափ աալիս.
Դիմաց անտառի սըւսըւոցը խուլ
Նրա ականջին փրսփըսում տխուր:

Քնած է էդպէս ծառի տակ պարկած
 Հնձուր մշակը՝ հէնց էնպէս բաց-բաց.
 Ծառի հովանին վերմակ է դարձել,
 Կանաչը՝ դօշակ, ծաղկունքը՝ բարձեր:

Հ Ո Ի Ն Ձ

Հնձի ամենաթունդ ժամանակն էր:

Ընդանձակ ու ոսկեփայլ դաշտի երեսին հացահատիկ-
 ների բարդեր են երևում: Տեղ-տեղ, ցորենի խիտ և մար-
 դաչափ բարձրացած արտերում, հնձած ալօսների խորքե-
 րից, նկատւում են հնձողների կռացած մէջքերը, մի կող-
 մից հնձում են նրանք արտը, իսկ միւս կողմից հաւաքում
 և բարդեր, դէզեր կազմում... Հասկերի խշխշոցը աշխարհք
 է բռնել: Աչքդ հեռուն դարձրո՛ւ. ահա կիսամերկ գեղջուկ-
 ները, մի շապիկ միայն հագերին, կանգնել են, սայլերի
 վրայ օրան են բարձում. սայլերի փոշին ամպանման բար-
 ձրացել է չորացած ու խանձած դաշտի երեսին:

Ամբոխի բարձրացրած աղաղակը, եզների ու ձիերի
 ոտնաձայնը, սայլերի ճրոճրուոցը, լորերի ուրախ ճրրճաոցը.
 օդի մէջ խառնւած անթիւ ու անհամար միջատների դըժ-
 ւրժոցը, — այս ամենը նայողի հոգին են փառաւորում և
 սիրտը լցնում բերկրութեամբ:

Ա Յ Գ Ե Ք Ա Ղ

Առաւօտը վաղ-վաղ հասանք այգի: Ոչխարները մորթե-
 ցին, կրակ արին, պղինձները վրայ դրին, շամփուրները շա-
 րեցին, որ նախաճաշի համար խորոված անեն: Յետոյ մի-
 մի թաս խմեցին, մի-մի պատառ խորոված, մի-մի պատառ
 էլ կաթնահաց կերան և սկսեցին իրանց գործը:

Մեծերը մի-մի քաղալակ վազի տակ դրած, սուր դա-
 նակները ձեռքերին՝ կտրում էին խաղողի հասած ճուլթե-

րը և ձգուամ մէջը. փոքրերը այդ քաղալակաները տանուամ էին, մեծ կթոցները ածուամ, իսկ երիտասարդները կթոցները շալակուամ էին և տանուամ, ածուամ կիսատակառի վրայի չանր:

Ամբողջ այգին իր կեանքից զրկելիս մի նոր կեանք էր ստացել: Չայն էր, որ յաւուամ էր ամեն մի թփի տակից, ամեն մի ծառի վրայից: Մէկը կանչուամ էր. «Կթոցը լցւել է, եկէք, տարէք»: Միւսը բղաւուամ էր. «Քաղալակաները լցւել են, շուտ արէք, կթոցը բերէք»:

Մանր երեխայքը, փոքրիկ թռչունների պէս, անդադար դէսուդէն էին ընկնուամ, ամեն ճուրից մի-մի հատիկ պոկուամ, համը տեսնուամ, և որովհետեւ էլ ոչ ախորժակ ունէին և ոչ փորներուամը տեղ, ուստի միւս մրգեղէնների ծառերի վրայ էին մագլցուամ, կերածը մարսուամ, նրանց համն էլ տեսնուամ,

Ճաշի ժամանակը հասաւ: Ամենքն էլ հաւաքւեցան մեծ ընկուզենու տակ. հացը, խաշլաման փռեցին կանաչ խոտի վրայ և բոլորւեցան նրա շուրջը: Բայց ով ախորժակ ունէր հաց ուտելու: Ծիծաղ, խնդութիւն, զլարճութիւն, կատակներ անել—այս էր նրանց ճաշը: Ճաշից յետոյ էլ մի քիչ քաղեցին և երեկոյին բոլոր քաղողները մի-մի քաղալակ խաղողով լցրին, իրանց հետ տարան: Այսպէս շարունակւեց երեք-չորս օր և իւրաքանչիւր օր մի նոր ուրախութիւն, մի նոր զլարճութիւն էին սարքուամ:

Ա Յ Ք Ո Ւ Մ

Ես ճոխ այգուամ եմ, գոհ է իմ հողին,
Մեղմ խոխոջուամ ևն տնհոգ առուներ.
Ինձ նկարուամ է նրանց օպակին,
Ծառերի շարքեր՝ պտղով ծանրաբեռ:

Կարմրին տալով ծիրանն է փայլուամ
Կանաչ սաղարթի թարմ հովանու տակ,

Ճաքճքած նուռը արիւն է կաթում,
Ճոճւելով ճիւղքին հովից ներդաշնակ:

Փշատ, դեղձ ու տանձ իմ շուրջը բոլոր,
Այստեղ սերկելի խոնարհած երկիր,
Այնտեղ ամաչկոտ ժպտում է խնձոր,
Մի թուշր ոսկի, միւսը կարմիր:

ՁՄԻՌԸ ՀԱՅ ԳԻՒՂԵՐՈՒՄ

Բարիկենդան էր: Ձիւնը եկել, դիզւել, սար ու ձոր
բռնել էր: Պարզկայ գիշերն այնպէս էր դետինը սառցրել,
որ ամեն մի ոտը կոխելիս՝ տրաք-տրաքում, ճոճում,
ճքճքում էր ու մարդի մարմինը սրուսրուացնում:

Ամեն մի ծառի ճղքից, ամեն մի տան կտրից հազար
տեսակ սառցի լուլայ, հազար տեսակ ձնի բուլայ կախ էր
ընկել ու բիզ-բիզ իրար վրայ սառել:

Հէնց գիտենաս՝ սար ու ձոր կամ նոր էր ծաղկել, կամ
նոր ծերացել, մահւան դուռն ընկել, շուենչն էր մնացել,
որ տայ ու աշխարհքին մնաս բարով ասի:

Թռչուն, դադան, անասուն, սողուն՝ որը փէտացել,
այստեղ-այնտեղ վայր է ընկել, որն էլ վաղուց ամսով
առաջ, բունը մտել, ձայնը կտրել, պաշարը վայելում,
գարնան գալուն սպասում:

Գետերի, առուների երեսներն սսուռոյցի մի գազ եկել,
հաստացել, իրար վրայ դիզւել, այնպէս էր ջրի, աղբիւրի
բերանին հուփ տւել, որ մօտներին կանգնողը միմիայն
նրանց խուլ ձայնն էր լսում, որ սառցի տակին տխուր,
տրտում քլքլում էր ու էլ յետ այստեղ-այնտեղ կամաց
կամաց ձայնը կտրում, սլապանձւում, սառչում:

Այս առտուտ արեղակը որ իր գլուխը բարձրացրեց
ու աչքն աշխարհի վրայ գցեց, շողքը սարերի գագաթին,
դաշտերի երեսին այսպէս էր պէծին-պէծին տալիս, պրս-
պղում, փայլում ու սառցի, ձնի հետ խաղում, ծիծա-

դուժ, կանաչ ու կարմրին տալիս, որ հէնց իմանաս, թէ
այմաստ, զմրուխտ, եաղութ ու հազար տեսակ անգին
քարեր լինէին դաշտերի, սարերի գլխին, երեսին, լանջին
փռած:

Սարերի սառը բուքը, ձորերի դառնաշունչ քամին
այնպէս էր մէյդան բաց արել, գոռում, փչում, հոսան
անում, ճնի թեփը իրար գլխով տալիս, որ ճամպորդի քիթ
ու պոռնկը կսլցնում, ճաքացնում էր, երեսը պատում,
գլխին, երեսին հազար անգամ խփում, աչք ու բերան
լցնում, շատին կամ ձորերն էր գցում, խեղդում, կամ ճնու-
մը թաղում, շունչը կտրում, կամ ոտ ու գլուխը փէտա-
րրած՝ ճամպից խոկում, սար ու ձոր գցում, կամ քարէ-
քար տալիս:

Այսպէս մի խիստ ձմրան օրւայ լոյսն ու մութը որ
բաժանւեց, աղօթարանը բացւեց, մեր գիւղացիք քնից
վեր կացան, տան երդիկները բաց արին, երեսները լւա-
ցին, մէկ երկու խաչ հանեցին, բարի լոյս ասացին իրար,
մանր երեխանցը ծածկեցին ու ամեն մարդ գնաց իր բա-
նին:

Մեծ մարդիկ մօրուքները սանդրիով, պառաւ կնա-
նիքը չարսաւը կռնատակերին՝ կամաց-կամաց դուրս
եկան գնացին ժամ:

Երիտասարդներն էլ ամառւայ պէս խոտ հնձելու, կալ
կալսելու, այգի փորելու, թաղելու, դարման կրելու հոգս
չունենալով՝ աչքերը ճմռեցին, ճլմկոտալով ու քնաթաթախ
մտան գոմ, որ տաւարին, ձիանոցը խոտ տան, տակները
սրբեն, ջուրը տանեն, ձիանը թիմարեն ու հետը խաղ ա-
սելով՝ էլ յետ կապեն ու գնան տուն:

Յարգևոր հարսները՝ ասղարոյր, ոսկեկար օշմաղը մին-
չև քթների կէսը խոր քցած, բօղ ու լաչակի ծայրը
մինչև աչքների տակը խոր քաշած, որ էլ երեսները չէր
երևում, մի դարայի կամ դադակ միթանայ հագներին՝
մովի կամ կտաւի շապկով դարդարած, մի մեծ Կօտկով
մէջքերը չորս տակ, հինգ տակ կապած, թռչնիկի պէս
կուփ-կուփ վեր թռան, երեսներին մի քիչ ջուր քսեցին,

փէշով սրբեցին, ու որն սկսեց տունն աւելել, որը դուռը
սրբել, որն էլ շախմախին տւաւ, կրակ արաւ, որ թոնիրը
վառի, կերակուր պատրաստի:

Տան նորահաս աղջկերքն էլ գլխուերը սանրեցին, մա-
ղերը հիւսած, քամակներին զցած, կարմրապապաթ մորթէ
գդակը գլխներին՝ ականջները կապեցին, դաստամալն
ուսերին զցեցին, կուժը վրան դրին, բերանը կալան ու
գնացին, որ տան համար ջուր բերեն. ջրի վրայ էլ երկար
ժամանակ իրար հետ խօսելով, ծիծաղելով, մէկն իրանց
տուն գնաց, միւսն իրանց:

Արեգակի շողքն ընկաւ տունը. Բորեագը մի կողմից
էր շլացնում, բզզում, հոսանք միւս կողմից վզզում,
ձիւնը պատուհաններովն ու երդկովը ներս ածում, աչք
ու ականջ լցնում. Երեխէքն էլ քնաթաթախ վեր կացած,
թոնրի չորս կողմովը բոլորած, շարւած ու երեսները ան-
լայ. ոտքերը քարին, գետնին էին ծեծում, մօրները
խփում, որ հաց առնեն, ուտեն: Աթարի սև թանձր ծուխը
դուռն ու երդիկը կալել, տունը մխի ծով էր շինել, այն-
պէս որ մարդի աչքը առաջը չէր կարում ջոկի:

Երեխաների սուգն ու շիւանը գլուխ էր տանում. Որն
օրօրոցումն էր լալիս, որը դեռ վերմակի տակից աչք ու
բերան ծխով լիբը՝ գոռում, հարայ տալիս, հաց ուզում,
որն էլ տւած հացովը հերիք չէր, էլի ժնգժնգում, ուզում
էր, որ էլի տան, որ ձայնը կտրի:

Խեղճ տանտիկինը չէր իմանում, թէ ձեռքը որի բերա-
նին դնի, որի աչքը կշտացնի, ու իր բերանն ու աչքը հօ
շատ բաց ու խուփ անելով, համարեա թէ մեռել էր:

Վերջապէս Աստծու ողորմութիւնը հասաւ, ծուխը
յետ քաշւեց, քամին դադարեց, ջրի գնացողները եկան,
աղէրքն էլ հաւաքւեցին: Արեգակը մի նիզակաչափ ելաւ,
բարձրացաւ, բայց դեռ ժամաւորները չեկած, «ողորմի
Աստուած» շլսած ո՞վ կարող էր բերանը նշխարք դնել...

Գալիս է ձմեռ, ալևոր ծերուկ,
 Խոժոռած դէմքով, սպիտակ մօրուք.
 Չկայ մի ժպիտ նրա աչքերում,
 Դառնաշունչ ձայնով սարսափ է բերում.
 Արիւնը սառած երակներումը,
 Սիրոյ ջերմութիւն չկայ սրտումը:
 Մահաբեր ձեռքով ձիւնեղէն պատառ
 Տարածում է նա: Սար, դաշտ և անտառ
 Ողջը ծածկւում են սիպտակ պատա-
 նով...

Լռում է թռչնիկ, մեռնում է ծաղիկ,
 Սառցապատ գետակ մնջում է լռիկ.
 Կտուրի վրայ նստած սև ագռաւ
 Ծերի գալստեան համբաւը բերաւ,
 Կրճուաց, կակուաց և չարագաւշակ
 Չայնով դուշակեց գիւղացու վիճակ:
 Բայց մեր գիւղացին էլ դուրս չի եր-
 թում,

Փակւած է մթին նա իր խրճիթում:
 Նրա անօթի որդիք կիսամերկ
 Սառը թոնրի մօտ նստած են տրտում.
 Դուրսը սաստիկ ցուրտ, խաղալ չի վի-
 նում,

Հագնելիք չկայ խեղճերի հագին:
 Գործում է թէև ոստան ջուլհակին,
 Գործում է կտաւ և մանում է կին,
 Բայց նրանց գործւածքը պիտ գնան վա-
 ճառ,

Վճառել խանի տուրքը անվճար...

ԵՐՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԱՇԽԱՐՀՈՒՄ

ՀԱՒԱՏԱՐԻՄ ՇՈՒՆԸ

Շուներ պատկանում է օգտակար ընտանի կենդանիների թւին. նա պահպանում է տիրոջ ստացւածքը գողերից, նրա երկիւղից վայրենի գազանները չեն մօտենում մեր ընտանի անասուններին, իսկ թէ որքան օգնում է նա որսորդին որսի ժամանակ,—ասելն աւելորդ է: Ատամների կազմութեամբ շուներ մսակեր կենդանիների դասակարգին է պատկանում: Կան շների բազմաթիւ ցեղեր, սակայն բոլոր ցեղերն էլ յայտնի են, իբրև խելացի, հասկացող կենդանիներ և սերտ կապով կապւած են լինում իրանց տէրերի հետ. իզուր չէ, որ նրանց մառդու ըարեկամներ են անւանում: Իբրև ապացոյց շների սրամտութեան և հաւատարմութեան՝ պատմում են հետևեալը:

Մի վաճառական ձիով ճանապարհորդելու զուրս եկաւ. նրա յետևից վազում էր նրա հաւատարիմ շուներ: Վաճառականը գնում էր մի մեծ գումար ստանալու: Փոստերն ստացաւ, ոսկով լիք քսակը կապեց թամբի յետեր և ճանապարհ ընկաւ դէպի տուն: Ճանապարհին քսակի կապը կտրւեց, պարկը վայր ընկաւ, իսկ վաճառականն այդ

բանը չնկատեց: Սրատես շունը տեսաւ այս և փորձեց վերցնել քսակը իր ատամներով, բայց զգաց, որ դա ուժից բարձր է: Այն ժամանակ, քսակը թողնելով, վազեց, հասաւ տիրոջը, առաջ անցաւ, սկսեց յարձակել ձիու վրայ և, կատաղութեամբ ու յամառութեամբ հաչելով, աշխատում էր նրան կանգնեցնել: Պատճառը չիմանալով, վաճառականը բարկանում էր շան վրայ, հոյհոյում նրան, խփում էր մտրակով, — բայց ոչ մի բան չէր օգնում: Հաւատարիմ կենդանին շարունակում էր յարձակել ձիու վրայ այնպիսի կատաղութեամբ, որ կարծես կամենում էր ցած քաշել տիրոջը: Տեսնելով որ ոչինչ չի օգնում և որ վաճառականը հետզհետէ հեռանում է, շունն սկսեց կծոտել ձիու ոտները, որ գոնէ դրանով հարկադրէ իր տիրոջը յետ դառնալ: Վաճառականը վախեցաւ. նա մտածեց, թէ մի գուցէ շունը կատաղել է և դիտենալով, թէ որքան վտանգաւոր են կատաղած շները, նա վճռեց սպանել իր հաւատարիմ ծառային:

Այնուամենայնիւ դեռ երկար ժամանակ վաճառականըն աշխատում էր ազատել շանից մերթ փայփայանքներով, մերթ սպառնալիքներով, մերթ մտրակի հարւածներով, բայց տեսնելով որ այդ չի օգնում, հանեց ատրրճանակը և սրտամորմոք արձակեց հաւատարիմ շան վրայ: Թեզ լենդանին վայր ընկաւ, բայց մի ըոպէից յետոյ վեր կացաւ և ցաւալի ճչիւնով ու արիւնաթաթախ աշխատում էր հետևել իր տիրոջը: Վաճառականը շատ էր սիրում իր շանը, նրա համար ծանր էր տեսնել կենդանու տանջանքը, ուստի և լսթեց ձիուն և առաջ արշաւեց: Մի քիչ հեռանալով նա կամեցաւ տեսնել, թէ ինչ եղաւ խեղճ կենդանին, և այստեղ միայն՝ յետ նայելիս՝ նա նկատեց, որ փողի քսակը չկայ: Նոր հասկացաւ վաճառականը, թէ ինչու էր այդպէս կատաղաբար հաչում և յարձակւում իրան վրայ հաւատարիմ շունը, և նա աւելի ցաւեցաւ շան, քան թէ փողերի վրայ: Նա իսկոյն յետ դարձրեց ձիու գլուխը, բայց շանն այնտեղ չգտաւ, ուր թողել էր: Արիւնի հետքը ցոյց էր տալիս, որ շունն յետ է դարձել:

Ո՛րքան ցաւեց բարի վաճառականը, երբ արիւնի հետքը
բռնած գնալով նա գտաւ հաւատարիմ կենդանուն փողե-
րի քսակի վրայ ընկած: Գիտակցաբար նայում էր շունը
իր տիրոջը և փաղաքշանքով լիզում նրա ձեռքերը: Մի
քանի բոպէից յետոյ շունը սատկեց, իսկ վաճառականը
ախուր-տրտում վերադարձաւ տուն:

Թւեցէք այն բոլոր օգուտները, որ ստանում ենք շանից:
Պատմեցէք դէպքեր շան հաւատարմութեան և խելքի մասին:

ՇՈՒՆՆ ՈՒ ՁԻՆ

Մի տան բակում շունն ու ձին
Իրար սրան սռանձին,
Շունը ձիուն,
Թէ՛ «Գլխիդ ձիւն,
Ի՞նչ մեծ բան ես...
Բեռ կրտանես,
Արտ կրցանես.
Ձի, ձի,
Խնոցի,
Հեծի, լծի,
Մեծ ջուրն անցի,
Տուր, դէն դցի:
Է՛, թող կորչի աննշանը ..

Այ, ինչ սուեմ ինձ պէս շանը. —
Ես ցերեկը տունը պահեմ,
Ես գիշերը հօտին նայեմ,
Ձին ոտ մեկնի ինձ հաւասար»:
Ձին թէ՛ «Ճիշտ է, հաշան Բասար,
Ես որ հանգիստ
Կողքիս պառկեմ,
Բեռ չտանեմ,
Դաշտ չհերկեմ,
Տուն կըմնայ,
Որ դու պահես,
Հօտ կըմնայ,
Որ դու նայես»:

Բ Օ Բ Ը

III.

Բօքը այն շների ազնիւ ցեղիցն էր, որոնց հայրենիքը
Նիւֆաունդլենդ կղզին է: Այդ շների գլուխը լայն է, պոչը
թաւ, մազերը երկար, մատների արանքները պատած են
թաղանթով, այդ պատճառով էլ հրաշալի լող են տալիս:

Բօքը ծնւել է մի անգլիական նաւի վրայ, որ հիւսիսային Ամերիկայի արեւելեան ափի մօտ խարխիս էր գցել:

Բօքը երբեմն օրերով լող էր տալիս և առանձին հաճութեամբ սուզուում ու հանում էր ջրի տակից զանազան իրեր, որ գցում էին ջրի մէջ իր տէրը կամ ուրիշները: Մանաւանդ շատ էր ուրախանում, երբ իր տէր, մի երիտասարդ նաւաստի, առաջարկում էր նրան գնալ միասին լողալու: Այն ժամանակ նա թաւալում էր ջրի մէջ, ափից հեռանում էր, կրկին վերադառնում, սուզուում էր, անցնում տիրոջ տակով և հազար ու մի կատակներ էր անում: Բօքը շատ էր սիրում իր տիրոջը, որ մի շիտակ ու բարի մարդ էր:

Բ.

Մի գիշեր, երբ նաւը մօտենում էր Անգլիայի ափերին, սարսափելի փոթորիկ բարձրացաւ, նաւը փշրեց: Բոլոր ճամբորդները և ծառայողները խեղդւեցին: Բօքը իսկոյն և եթ ջուրն ընկաւ, հրաւիրելով իր տիրոջն էլ հետևել իր օրինակին: Նրանք լողում էին դէպի ափը, որ հազիւ էր նշմարւում: Այդպէս մօտ երեք վերստ լող տալով՝ մարդն ու շունը հասան միջանի ժայռերի, որոնք դուրս

էին ցցլած ջրի միջից և ուժասպառ ընկան: Բայց այդ քարերը չէին կարող իբրև հաստատ ապաստան ծառայել, որովհետև մօտ էր մականթացութեան ժամանակը, ժայռերը ծածկելու էին և ալիքները խեղճերին կրկին պիտի քաշէին դէպի ծովը:

Նաւաստին փորձում էր գոռալ, կանչել, բայց բացի ծովից ոչ ոք ձայն չէր տալիս նրա կանչին: Բօքը պարկել էր և փաղաքշանքով նայում էր տիրոջը, կարծես ասել էր ուզում.— «Ինչո՞ւ ես յուսահատւում. գու գիտես, որ ես լաւ եմ լող տալիս, մի՞թէ ես քո ազատութեան համար ոչինչ չեմ կարող անել»:

Տէրը կարդաց իր շան մեծ աչքերի մէջ նրա միտքը և սիրտ առաւ: Գրպանից հանեց մի բանալի, դրեց շան բերանը, և ցոյց տալով ափը՝ ասաւ.— «Լող տո՛ւր»: Բօքը նետուեց ջուրը, հասաւ ափը՝ և հաշելով սկսեց օգնութեան կանչել: Բայց ալիքները նրա ձայնը խլացնում էին: Այն ժամանակ Բօքն աւելի առաջ վազեց և իր ոռնոցով զարթեցրեց մօտիկ ագարակում ապրող մարդկանց: Նրանցից մի քանիսը դուրս թռան: Բօքը արտասուակից աչքերով մօտեցաւ և լիզեց նրանց ձեռքերը: Յետոյ պարկեց նրանց ոտքերի տակ և կրկին ողբալի ձայնով ոռնաց:

Տեսնելով բանալին՝ կալլածատէրը հասկացաւ, որ իր տանից ոչ հեռու մէկը օգնութեան է կանչում: Բօքը խփոյն վեր կացաւ գետնից և արագ վազեց դէպի ծովափը:

Մարդիկ հետևեցին նրան, վերցնելով հետները մի երկար պարան: Ծովափին Բօքը կանգնեց ու երկար ոռնաց, կարծես ուզում էր յայտնել իր խեղդող տիրոջը, թէ գալիս են օգնելու: Տիրոջ յուսահատ աղաղակը պատասխանեց հաւատարիմ ընկերոջ անհանգիստ ոռնոցին:

Մինչդեռ մարդիկ դատում էին, ինչպէս օգնել խեղդողին, Բօքը բռնեց պարանի ծայրից և նետուեց ծովը: Մարդիկ ապշեցին շան հնարագիտութեան վրայ. սկսեցին բաց թողնել պարանը, պահելով միւս ծայրը իրանց ձեռքում: Բօքը մէկ սուզւում, մէկ նորից երևում էր ջրի երեսին, բայց տիրոջ աղիոդորմ ձայնը նրան նոր ուժ էր

տալիս և ստիպում էր դիմադրել ամեն արգելքների: Եւ վերջապէս հասաւ ճիշտ ժամանակին. եթէ մի բիշ էլ ուշանար, արդէն ուշ կըլինէր:

Նաւաստին բռնեց պարանը, կապեց իր մէջքին և իմաց տւաւ գիւլացիներին, որ քաշեն. Նաւաստին հազիւ հազ էր կարողանում լող տալ թուլացած ձեռքերով: Բօքը նրա կողքից չէր հեռանում և իր հաջոցով սիրտ էր տալիս թուլացող ընկերոջը: Այսպէս քառորդ ժամ ալիքների դէմ կուելուց յետոյ՝ տէրն ու շունը վերջապէս հասան ավիր: Շունը ուժից ընկած անզգայ փուլեց գետին. շատ կարելի է ուշաթափուց ուրախութիւնից, որ իր տիրոջն ազատել է: Նրանց երկուսին էլ տեղափոխեցին ազարակը, այնտեղից էլ Լոնդոն, հիւանդանոցը: Բայց տէրը երկար չասլըեց ու մեռաւ:

Տիրոջ մահից յետոյ Բօքը ընկաւ մի քաղաքապահի ձեռքը, որը իր հերթին գիշերները հսկում էր փողոցում: Նոր տէրը, գիշերւայ մենակութեան մէջ ընկեր ունենալու համար, շանն էլ իր հետն էր առնում. Մի անգամ խաւարի միջից լսեց մի ճիչ, օգնութեան մի կոչ: Բօքը մի ակնթարթում տեղից վեր ցատկեց ու առաջ սլացաւ: Քաղաքապահը հազիւ էր նրան նշմարում մթի մէջ: Բայց ահա լսեց մի այլ ճիչ, այս անգամ մէկ ուրիշն էր կանչում: Քաղաքապահը, մօտ վազելով տեսաւ, որ Բօքը իր սուր ատամներով բռնել է մի մարդու ոտից, իսկ միւսը սարսափահար դեռ կանչում է օգնութեան:

Բանից երեւաց, որ մի շարագործ էր, որ յարձակել էր անցսրդի վրայ և կամեցել էր նրան կողոպտել, երբ շունը վրայ էր հասել:

Քաղաքապահը ազատեց շարագործին Բօքի ատամներից ու քաշ տւեց թաղի ոստիկանատունը:

Միքանի օրից յետոյ Բօքը ջրից հանեց մի երեխայ,

որ ընկել էր գետը: Յետոյ ազատեց մի կին, որ վշտից ուզում էր գետում խեղդել: Բօքը սկսեց երևալ հրդեհներին և այնտեղ էլ ցոյց էր տալիս իր քաջութիւնն ու անձնագոհութիւնը, փրկելով բոցերից փոքրիկ երեխաներին, դուրս քաշելով ախոռներից ձիերին...

Եթէ ցանկանայինք թւել Բօքի անձնւիրութեան բոլոր գործերը, դեռ շատ բան պիտի պատմէինք: Նրա անունը հռչակւեց: Մի յայտնի նկարիչ նկարեց նրա պատկերը, որը և տպւեց թերթերում: Բօքը պարգև ստացաւ մի արծաթէ մեդալ՝ մարդկանց փրկելու համար, յետոյ էլ պատւաւոր ոսկէ մեդալ:

ԽԵՑԳԵՏԻՆԸ, ՉՈՒԿՆ ՈՒ ԿԱՐԱՎ

Խեցգետինը, ձուկն ու կարապ
Օրւան մէկը՝ պարապ-սարապ՝
Մի սայլ գտան բեռը վրան
Ու երեքով լծւան նրան:

Շատ քաշելին նրանք սայլից,
Ընկան ուժից, ընկան հալից,
Բայց ակները կանգնած սայլի
Իրանց տեղից ժաժ չեն դալի:

Թէպէտ սայլը շատ թեթև էր,
 Բայց կարասյը վեր կըթևէր,
 Խեցգետինը հաս յետ ու յետ,
 Իսկ էն ձուկը ոչ էս, ոչ էտ,
 Զու քշում էր դէպի գետը.
 Մենք ինչ ունենք սրանց հետը—
 Ո՞ր էր արդար, սևին էր մեղը,
 Միայն սայլն է դեռ իր տեղը:

ՎԱՆԱՅ ԿԱՏՈՒՆ

Շատերն են լսել Վանայ կատուի մասին, բայց քչերն են տեսել և շատ քչերն ուսումնասիրել նրան. Այս կատուն սիրուն է, բրդոտ, գեղեցիկ, կլոր գլխով ու փայլուն, սիրուն աչքերով. նրա բուրդը փուլում է մինչև ոտները և մարդս ախորժանքով է շոյում այդ խիտ, մետաքսանման մազերը: Իմ հօրեղբայրս մի այդպիսի կատու ունէր և այս կատուն մի օր երկու ձագ բերաւ:

Մենք նրան դտանք պարհաժ և ձագերը գրկի մէջ ամփոփած: Շատ սիրուն էին այդ ձագերը, բայց այդ օրը նրանք չէին շարժւում և մայրը լիզում էր նրանց: Ես կամեցայ խաղալ նրանց հետ. հեռացրի մօրը և ձեռքս առայ միայն երկու խեղդած կատուի ձագեր... Ո՞րքան ցաւեցինք... Մայրը մօտեցաւ ձագերին, լիզեց, շարժեց նրանց և երբ տեսաւ, որ չեն շարժւում, մի քայլ հեռու գնաց, մեզ նայեց: Մենք շոյեցինք նրան: Նա կրկին մօտեցաւ, լիզեց ձագերին և ես նկատեցի կատուի աչքերում արտասուքի կաթիլներ... Խեղճ ձագուկներ. արու կատուն էր խեղդել նրանց: Մայրը հանդարտութեամբ նայեց մեզ և դուրս գալով անհետացաւ:

Հօրաքրոջս մանուկները մի փոս փորեցին և ձագուկները թաղեցին:

Այդ օրը կատուն չերևաց այլևս. ես շատ փնտրեցի, բայց չգտայ: Միևս օրն առաւօտեան նկատեցի, որ մի

մոխրագոյն, գգգզլած կատու կանգնել է այնտեղ, որտեղ
 թաղեցին խեղդւած ձագերին: Չմբ, անգո՛ւթ կատու: Դա
 էր ձագուկներին խեղդողը: Աչքս դարձրի և միքանի քայլ
 հեռու, ծառի տակը, կծկւած տեսայ ձագերի մօրը, որ
 սարսափելի աչքերով արուին էր նայում: Արուն նկատեց
 այդ, երկու ոստիւն գործեց և յետ փախաւ: Էզը վազեց
 նրա յետևից և երկուսն էլ անհետացան: Ես յետ դարձայ,
 բայց, լսելով կատուների մլաւիւնը, բարձր նայեցի և տե-
 ոայ, որ արուն ու էզը՝ միմեանց դէմ կանգնած, մլաւում
 էին-- խօսում էին: Նրանք առաջ մեղմօրէն էին մլաւում,
 երևի էզը հաշիւ էր պահանջում արուից նրա արած ան-
 գթութեան համար: Արուն արդարանալ աշխատեց: «Ո՛չ»,
 — գոռաց էզը կատաղի մլաւիւնով: «Դու անգո՛ւթ ես» —
 ասում էր այդ մլաւոցը: «Էլ չեմ անիլ», — գոչում էր
 արուն յանցաւորի ձայնով և պոչը շարժելով... Էզը մեղ-
 մացաւ, մլաւիւններն էլ մեղմացան և երկուսն էլ ցած
 իջնելով՝ բաժանւեցին:

Շատ տխուր էր փիսօն իր ձագուկներից զրկելու
 համար և երբէք հաց չէր ուտում: Ես ինդրեցի մեր դրա-
 ցուն և նա տւաւ ինձ իր կատուի ձագերից մէկը, որին
 ես դրի մեր կատուի առջև: Նա նայեց ձագուկին տխուր
 աչքերով, միքանի ըռպէ մտածեց, և յետոյ, գրեթէ ակա-
 մայ, բերնով վերցրեց նրան և, տանելով բնակարանը,
 սկսեց թոյլ-թոյլ լիզել նրան. նա թէև հասկացել էր, որ
 իր ձագուկը չէ այդ, բայց որդեգրեց նրան:

Մեր փիսօյի կաթը կտրւել էր և մենք ձագուկին ոչ-
 խարի կաթն էինք տալիս:

Հօրաբրոջս մօտ նստած՝ մի կիւրակի օր խօսում
 էինք, երբ նրա որդին իմաց տւաւ, որ արուն կրկին ձա-
 գուկին խեղդել է: Մենք դուրս վազեցինք և մտանք կատ-
 ւի մօտ... Փիսօն այս անգամ լաց չէր լինում. նա կա-
 տաղի աչքերով չորս կողմը նայեց և դուրս թռաւ սենեա-
 կից: Այս անգամ անգո՛ւթ արուն ուղղակի ձագուկի գլու-
 խը բաժանել էր մարմնից: Մենք գուրս գնացինք և այն-
 տեղ մի սարսափելի տեսարան ներկայացաւ մեր առջև:

Մեր փիսօն բռնել էր արուի կոկորդից և խփում էր նրան
 պատէպատ՝ խռպոտ մռնչիւն արձակելով... Մի կատարեալ
 փոքրիկ առիւծ էր դարձել... Չար արուն ոտներով աշխա-
 տում էր վիրաւորել մեր փիսօյին, բայց նա ստատիկ արա-
 գութեամբ նրան պատէպատ խփեց, մինչև որ արուն
 շունչը փչեց. յետոյ էգը թող տւաւ նրան, մի բաւակա-
 նութիւն արտայայտող աչքերով մեզ նայեց և սուր ճան-
 կերը կրկին մխեց արուի կոկորդի մէջ. ապա յետ քաշու-
 լով՝ կանգնեց ու սկսեց նայել, թէ ինչպէս արուն կրում
 էր իր արժանի պատիժը...

Կատուից էլ մարդը օգուտներ ստանում է և ինչպիսի
 Հաւատարմութեան կողմից նա հասնում է շանը:

ԿԱՊԻԿՆ ՈՒ ՀԱՅԵԼԻՆ

Իրան տեսնելով
 Հայելու միջին՝
 Կապիկը ոտով
 Մի բոթեց արջին.
 —Քեռի, հլա դէս,
 Սրան մի տես,
 Էս ի՞նչ ուել է...
 Կնճռոտ տրեխ է,
 Հրէշ, ցուցանք...
 Պատիժ, վորձանք
 Գտանք, պրծանք:
 Ես տեղոց տեղ կը-
 սպանւէի,
 Թէ քիչ սրան նշ-
 մանւէի:

Բայց թէ ես էլ
 Ինչո՞ւ հետ եմ...
 Էդպէս ցուցանք
 Քչի՞ն գիտեմ:
 Թւե՞մ զատ-զատ,
 Մերոնց մէջ շատ:
 —Քան թէ թւես
 Չերոնց զատ-զատ,
 Լաւ չէ նայես,
 Խելօք, վրադ,—
 Արջը ասաւ.
 Բայց զուր խօսաւ.
 Արջի խօսքը
 Տեղ չհասաւ:

ԱՆՓՈՐՁ ՓԻՍԻԿԸ

Մայիսեան առաւօտ էր: Արևն իր ջերմ, բայց ախորժեղի ճառագայթները սփռել էր նոր արթնացող երկրի վրայ: Առաւօտեան օդի մէջ մի գովարար թարմութիւն կար: Պարտիզի դալար ծառերից մեղմ հովիկը բերում էր անուշահոտութիւն ու թարմութիւն:

Ես նստած էի մեր քնակարանի սանդուխների վրայ, որ դէպի բակն էր տանում:

Մօտս պարկած էր մեր կատուն և բաղցր քնած էր: Նա դեռ ձագուկ էր, սիրուն, սպիտակ գնչով: Կարմիր բուրդը սև-սև բծերով՝ վագրի նմանութիւն էր տալիս նրան: Զգիտեմ ինչո՞ւ, նա զարթնեց: Սիրուն գլխիկը բարձրացրեց, նշաձև, լայն կոպերը ծոյլ-ծոյլ բաց արեց, ոտքի ելաւ, թաւամազ պոչը ուրեց, առջևի երկու թաթիկները ձգեց ու մէջքը ուռցրեց: Որտեղից-որտեղ, մի չարածնի ճանճ սկսեց անհանգիստ պտտել մեր քնատ փխիկի շուրջը և սուր բզզոցով նրա գլուխը տանել: Սկզբում կատուն նրա վրայ ուշք չէր դարձնում: Բայց ճանճի անընդհատ բզզոցը վերջապէս ձանձրացրեց փխիկին: Նա պարզեց իր փափլիկ թաթիկը և փորձեց խփել ճանճին, բայց իզուր: Փորձեց երկրորդ, երրորդ անգամ: Իարձեալ իզուր: Ճանճը ձեռք չէր վերցնում: Կատուն մումռաց, կատաղեց և՛ մի քանի ուժեղ ոստիւններ անելով, ցած թռաւ սանդուխներից դէպի բակը:

Այդ միջոցին պարտիզի կանաչ խորութիւնից դուրս նետուեցին երկու թիթեռնիկ, բամբակի նման սպիտակ: Անցան, բարձրացան և իրաք հալածելով՝ նորից իջան դէպի կատուն, մի քանի անգամ նրա շուրջը պտտուեցին և յարկարժ կայծակի արագութեամբ ընկան նրա վրայ ու՛ նորից նրա մէջքին քսւելով, կարծես նրա ականջին մի բան փսփսացին ու սլացան հեռո՞ւ, հեռո՞ւ դէպի վեր: Սիրուն թիթեռնիկների աշխոյժ խաղիցն էր, թէ՛ նրանց նմանւելու ցանկութիւնից, կամ թէ՛ գարնան առաւօտի թարմութիւնից, մեր կատուն յանկարծ կենդանացաւ: Մի

քանի ոստիւններ անելուց յետոյ՝ նա առաջ ցատկեց և սուր չանչերի օգնութեամբ սկսեց մագլցել շարժական սանդուխի վրայով:

Սանդուխը փայտից էր և երկար: Նա դէմ էր տւած հարեան երկյարկանի շինութեանը. ծայրը հասնում էր տանիքին: Ամբողջ բարձրութիւնը կատուն մէկ անգամից չանցաւ. նա դեռ փոքր էր և թոյլ: Առաջին անգամ նա դեռ մագլցեց սանդուխի ստորին մասին, ապա միջին և վերջը հասաւ վեր, տանիքը: Էս զմայլւած նայում էի կատուի ուրախութեանը: Նա հէնց որ տեղն էր հասնում, կանգ էր առնում, աստիճանների վրայ նազ անելով յետ ու առաջ էր գնում, հոտոտում, հանում էր իր կարմիր լեզուն և խնամքով իր քնքոյշ թաթիկներն էր լիզում. նա ուժ էր տալիս իր մագիլներին վեր բարձրանալու:

Նա առաջին անգամն էր բարձր սանդուխի վրայ գտնւում, առաջին անգամն էր բարձրից նայում երկրին, բարձրից տեսնում էր իր նման սրտաթմբերին և սքանչանում, երբ իրան տեսնում էր այնքան բարձրացած: Նա առաջին անգամ էր զգում, որ բարձրում օդը աւելի մաքուր է, աւելի թարմ և քանի վեր էր բարձրանում, այնքան աւելի զգում էր իրան համարձակ, զօրեղ և ազատ:

Ահա էլի մի ոստիւն, և սիրուն փիսիկն սրդէն տանիքի վրայ էր: Բայց հէնց որ տանիքի վրայ ոտք դրեց, յանկարծ լսեցի նրա անասելի սուր ճիչը: Նա լեղապատառ տանիքի եզրին կծկւեց: Լ՛նչ տեսնեմ: Միւս կողմից գոռոզաբար և ծանրաքայլ, կատաղի դէմքով մի մեծ կատու էր մօտենում:

Իմ անփորձ փիսիկը զարհուրելի ձայնից բոլորովին իրան կորցրեց. պոչը հաւաքած՝ նա կարծես ներողութիւն էր խնդրում ուժեղ գազանից:

Նորից սիրտ կտրատող ձայներ լսեցի տանիքի վրայ: Իմ յուսահատ փիսիկի ձայնն էր: Նա չգիտէր, թէ ինչ անի: Ցած թռչէր—մահ էր նրա համար: Անցած ճանապարհը յետ դառնալ—նոյնպէս անկարող էր: Մինչ տեղիցս կը-

բարձրանայի այն անիրաւ կատարին մի կերպ քշելու, յանկարծ նա սաստիկ մլաւոցով փխտիկի վրայ պրծաւ և ուզում էր խղճուկին զզգգել: Փխտիկս վախից քաշւեց և յանկարծ տանիքի ահագին բարձրութիւնից ներքև գլորւեց: Միքանի անգամ օդի մէջ ոլորւելով՝ նա ամուր դրխկաց սալայատակին և այնտեղից էլ գլորւեց նկուղը:

Իսկոյն նկուղ վազեցի: Փոքրիկ փխտիկս յատակի վրայ ձգւած էր անշարժ: Նրա լայնացած բիբերի մէջ սարսափ էր երևում: Սիրուն դնչիկից արիւն էր հոսում: Աչքերս ակամայ արցունքով լցւեցին: Առայ փխտիկիս, շոյեցի, փաղաքշեցի և խնամքս հազար անգամ կրկնապատկեցի, որ նրանից չզրկւեմ:

Շարաթներ անցած՝ կատարիկս նոյն կայտառ, աշխոյժ կենդանին էր: Դարձեալ բաւում ցատկոտում էր, դարձեալ նոյն փորձերն էր անում նոյն սանդուխով վեր բարձրանալու: Ժամանակը ցուի կակիծը մոռացրել էր:

— Զգոյշ, — ասում էի նրան, — նորից քիթդ չարնոտեն: Իսկ նա իր վստահ շարժումներով կարծես ինձ պատասխանում էր.

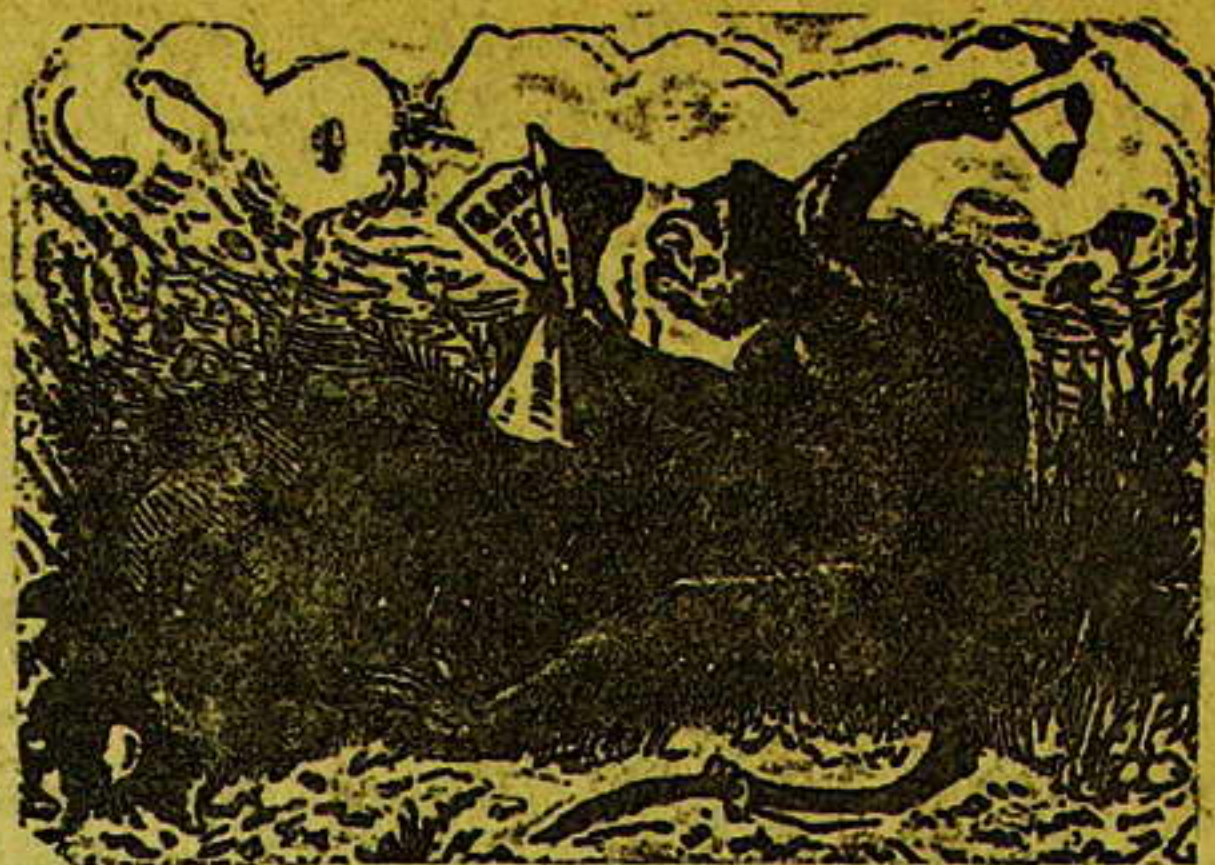
— Ոչինչ, ես այժմ աւելի վարժ եմ, փորձւած և համարձակ. ո՞վ է այն համարձակը, որի դունչը արիւնոտւած չլինի:

Եւ նստ շարունակեց իր ճանապարհը՝ այս անգամ աւելի վստահ, աւելի համարձակ.

ԿԱՊԻԿՆ ՈՒ ԱԿՆՈՑՆԵՐԸ

Մերացել էր կապիկը,
 Լաւ չէր տեսնում պապիկը.
 Բայց հասել էր ականջին,
 Թէ արատ է դա չնչին,
 Իսկոյն գտաւ նա ճարը,
 Տւեց գինն ու վճարը,
 Աւաւ ակնոց

Մի ողջ կապոց:
 Ակնոցները փոքր ու մեծ
 Ձեռքերին էսէնց-էնէնց,
 Մին դնում էր իր գլխին,
 Մին էլ պոչի մէջտեղին,
 Մին լիզում է, թքոտում,
 Մին էլ սրբում, հոտոտում,

Հնա փորձում է, հնա փորձում,
 Բայց ահնոցը չի գործում.
 Էն պսպղուն ապակին
 Լոյս չի տալիս պասլիկին:
 — Շկորչին, գոռաց կենտ ու.

կենտ,

Նա յիմար է, նա է խենթ,
 Ով լսում է հետհետին
 Մարդկանց հազար մի ստին:
 Սրանց մասին
 Ինչ որ ասին,

Սուտ է, սուտ:

Էս ապակին

Ուտար աչքին

Ի՞նչ օգուտ:

Ու կապիկը,

Ծեր պասլիկը,

Մորը վշտով՝ ահնոցները

Էնպէս խփեց չոր քարին,

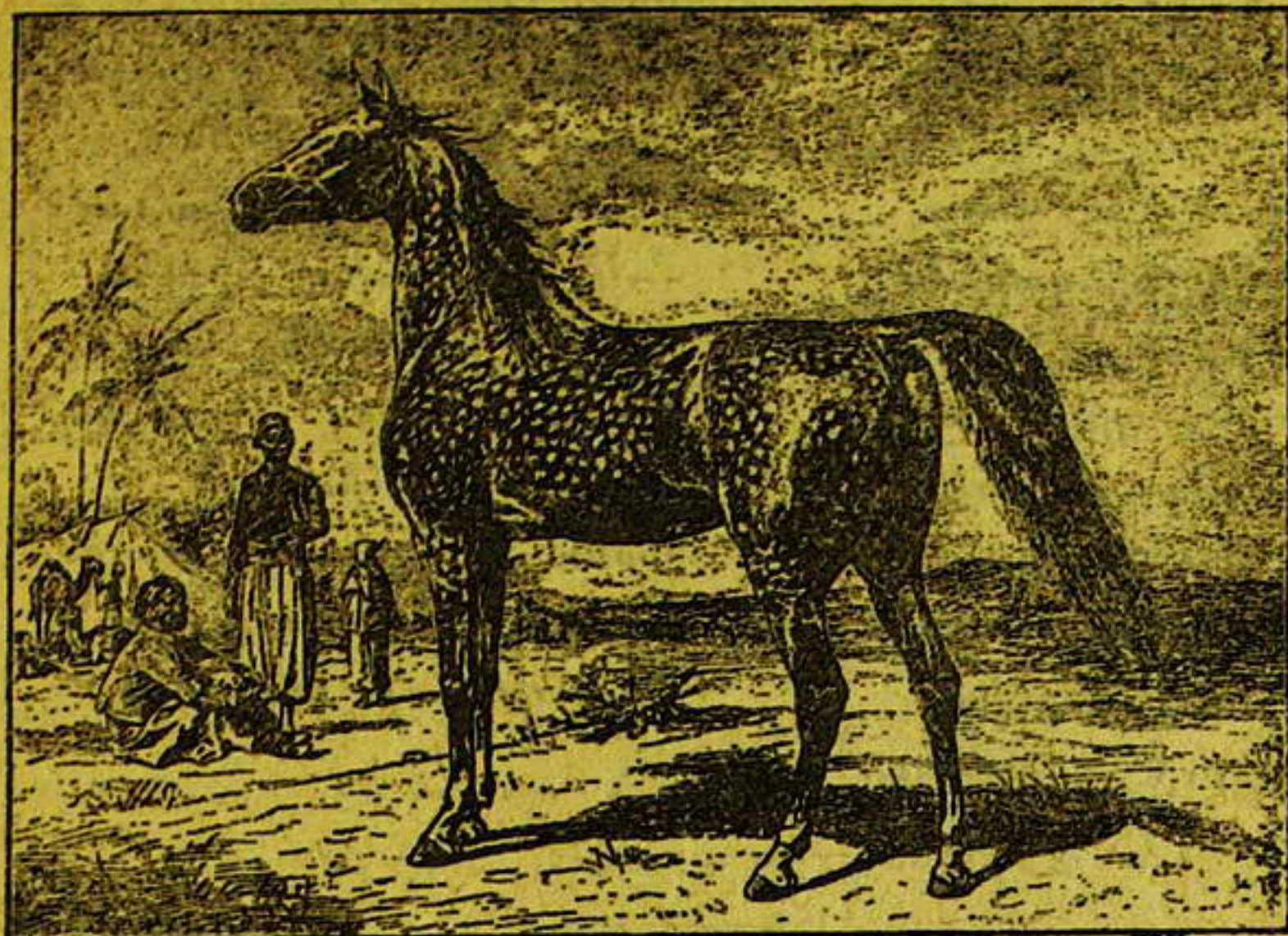
Որ ջուր կտրած փշրանքները

Կանաչ-կարմիր կապեցին:

Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ձ Ի Ն

Ձին ամենաօգտակար ընտանի կենդանիներէից մէկն է:
 Ո՞ւմ ասես, որ նա հարկաւոր չէ: Ձին իր ամբողջ կեանքում
 ծառայում է մարդուն և մահից յետոյ էլ բաւական
 օգուտներ է տալիս նրան—կաշուց ոտնամանների համար
 լաւ ապրանք են պատրաստում, մազից զանազան բաներ
 են շինում, սմբակներից եփում են սօսինձ, իսկ կան ապ-
 գեր էլ, որոնք ձիու միսը գործ են ածում՝ իբրև կերա-
 կուր:

Ձին լաւ յիշողութիւն ունի: Մանաւանդ նա լաւ միտն է պահում ճանապարհը. բաւական է, որ մի անգամ անցնի որևէ ճանապարհով և այլևս չի մոռանալ այն: Ուստի պատահում է, որ նա շատ դէպքերում դժւարութիւնից հանում է մինչև անգամ և մարդուն: Նա ընտելանում է իր տիրոջը և տարիների ընթացքում չտեսնելուց յետոյ՝ մի անգամից ճանաչում է նրան:

Աւսրական նիւզ

Ձին շատ խելացի կենդանի է: Նա հասկանում է տիրոջ հրամանները և կատարում դրանք: Ձինւորական ձիերին վարժեցնում են ուղիղ շարքով կանգնել, որոշել նշանները և կատարել, ինչ որ պահանջւում է. նրանք մինչև անգամ վարժւում են թնդանօթների և հրացանների ձայնին, այնպէս որ՝ պատերազմների ժամանակ չեն վախենում:

Ձիերը լինում են զանազան ցեղի, որոնք բաւական տարբերւում են միմեանցից թէ՛ իրանց ուժի, թէ՛ տոկունութեան և թէ՛ գնացքի արագութեան կողմից: Նրանց մէջ ամենալաւերը համարւում են արաբական ձիերը. այս բանը բացատրում են նրանով, որ արաբները շատ լաւ են

կրթում իրանց ձիերին, պահպանում և խնամում են նրանց, ինչպէս հարազատ զաւակներին:

ԽՈՋՆ ՈՒ ԿՍՂՆԻՆ

Մի դարևոր կաղնու տակ
 Խոզը ագահ ու անյագ
 էնքան կաղին զխարւեց,
 Որ ցած ընկաւ ու փուեց.
 Փուեց, չուեց ու քնեց.
 Քնեց, քնեց, որ զարթնեց,
 Գունչը տարաւ ու մէկից
 Ծառը փորեց պինդ տակից.
 «Քո արածը, սպասէ,
 «Չէ որ ծառին մնաս է,
 «Նա կը չորնայ արևից», —
 Ազոաւն ասաւ վերևից:
 — Զորանում է, չորանայ,

Ինձ ինչ օգուտ, որ մնայ,
 Իսկի էլ չեմ ամսոսում, —
 Տակից էն խոզն է ասում: —
 Միայն կաղին ունենամ,
 Ուտեմ, ուտեմ, գիրանամ:
 — Այ ապերախտ խոզենի,
 Ով քեզ նման վիզ ունի,
 Իր կոյր աչքով չի տեսնի,
 Որ կաղինը հիւթալի
 Կանաչ ճիւղերս են տալի, —
 Ասաւ կաղնին խոզուկին՝
 Էն կախալուխ կուզիկին:

ՆԱԲԷԿԻ ՆԺՈՅԳԸ

Արաբ Նաբէկը մի այնպիսի հազաւագիւտ և գեղեցիկ նժոյգ ունէր, որ ամենքը նախանձում էին նրա տիրոջը: Մի արաբ ուրիշ ցեղից, անունը Դազեր, կամենում էր ձեռք բերել այդ նժոյգը: Իզուր էր նա առաջարկում Նաբէկին նժոյգի փոխարէն անհամար ուղտեր և անթիւ գանձեր: Նաբէկը ոչ մի կերպով չէր համաձայնւում տալ իր սիրելի նժոյգը:

Այն ժամանակ Դազերը խորամանկութիւն բանեցրեց: Մի օր նա իր երեսը խոտի հիւթով ներկեց, ցնցոտիներ հագաւ, վիզն ու ոտները փաթաթեց, իբրև մի ցաւազար մուրացկան ու գնաց, նստեց մեծ ճանապարհի վրայ, որով

պիտի անցնէք Նաբէկը: Երբ Նաբէկը մօտեցաւ Դազերին,
Դազերն ասաց կեղծ, նւաղած ձայնով.

— Ես մի աղքատ օտարական եմ. Երեք օր է, որ այս-
տեղ նստած եմ ու չեմ կարողանում տեղիցս շարժել, որ
գնամ մի կտոր հաց ճարեմ: Ցաւից մեռնում եմ, օգնիր
ինձ: Աստուած քո փարձը չի մոռանայ:

Նաբէկն առաջարկեց ծառեայ աղքատին նստել իր
ձիու քամակին և միասին գնալ իրանց տուն. Բայց խա-
բերան պատասխանեց.

— Ես չեմ կարող ոտքի կանգնել, ուժ չունիմ:

Դիմասիրտ Նաբէկը ձիուց վայր թռաւ, մօտեցրեց ձին
Դազերին և մեծ դժարութեամբ նստեցրեց նրան: Երբ
Դազերը իրան թամբի վրայ պզտց, նա զարկեց նժոյգին
ասպանդակներով և առաջ սլացաւ, ասելով.

— Այս ես եմ, Դազերը. տհա վերցնում եմ նժոյգդ և
տանում եմ իմ տուն:

Նաբէկը յետևից կանչեց, որ գոնէ իր մի խօսքը լսէ:

Դազերը համոզուած էր, որ ոչ ոք իրան չի հասնի,
ուստի շուռ տւեց ձիու գլուխն ու կանգ առաւ, միայն
թէ Նաբէկից բաւականին հեռու, որովհետև նրա ձեռքին
նիզակ կար:

Եւ Նաբէկն ասաց.

— Դու խլեցիր իմ նժոյգս. եթէ այդպէս էր Ալլահի
կամքը, բարի վայելես. բայց միայն մի բանի մասին եմ
ես քեզ աղաչում. — խոստացիր ոչ ոքի չասել, թէ ինչ հնա-
րով տիրացար ձիուս:

— Ինչո՞ւ, — հարցրեց Դազերը:

— Նրա համար, — շարունակեց Նաբէկը, — որ մի ուրիշ
մարդ կարիքի ժամանակ կարող է օգնութիւն խնդրել, և
կըկասկածեն՝ չլինի, թէ խաբում է: Ես կըլլիմ այն ժա-
մանակ պատճառ, որ մարդիկ այլևս միմեանց ոչ մի բա-
րերարութիւն չեն անի, որովհետև ամենքն էլ կըվախե-
նան ինձ պէս խաբելուց:

Դազերը, այս խօսքերից ապշած՝ մտածմունքի մէջ
ընկաւ, յետոյ նա իջաւ ձիուց և ասաց.

— Ես մոլորւեցի, որովհետև նախանձը կուրացրել էր
ինձ. դու ինձ ճշմարտութեան ճանապարհը ցոյց տւիր,
ներքի ինձ:

Եւ նա գրկեց Նաբէկին ու վերադարձրեց նրան նժոյզը:
Սրանից յետոյ Դագերը ճանապարհ ձգեց Նաբէկին
մինչև նրա վրանը և մնաց նրա մօտ երեք օր ու եղբայ-
րացաւ նրա հետ:

Ինչո՞ւ վերադարձրեց Դագերը ձին իր տիրոջը:

Ը Ն Կ Ե Ր Ն Ե Ր

Շունը, մարդը, բազէն, կատուն
Ընկերացան, եղան մի տուն.

Չորսով իրար հետ էին,

Մի ամանից կուտէին.

Երդւեցին նրանք,

Ասին՝ քանի կանք,

Անբաժան մնանք

Եւ իրար համար

Միշտ մահումեռ սւանք,

Ապրենք միասին, մեռնենք միասին:

Հիմա պատմեմ դրանց մասին,

Այդ չորսի.

Չորսով գնացրա որսի.

Շատ գնացին, քիչ գնացին, յոգնեցին,

Առւի ափին վար թափւեցին, քնեցին.

Մին էլ յանկարծ

Բերանը բաց

Մի արջ պրծաւ մօտ անտառից.

Ընկերներից

Բազէն թռաւ դէպի վեր, կատուն անտառ,

Մարդը վախից լեղապատառ

Էն է շունչը փչում էր...
 Բայց ինչ խօսքի տէր շունն էր,
 Կախ մղեց արջի հետ,
 Էս կողմ, էն կողմ, առաջ, յետ,
 Թուաւ կախուեց վզիցը,
 Պոկոտում էր մսիցը:
 Արջը ցաւից կատաղած,
 Տրորում էր խեղճ շանը.
 Մարդը գիտէր իր քանը.
 Հէնց խիստ կուլի ժամանակ,
 Հրացանը թևի տակ,
 Նա գիւղ փախաւ շիպ-շիտակ:

Ո Ի Ղ Տ

Շատերը ձեզանից տեսած կըլինին ուղտ: Ուղտերը պատկանում են որոճող կենդանիների կարգին: Դրանք մեծ, բարձր սրունքներով, երկար ու ծուռ վզով կենդանիներ են. ոտքերին ունին փոքրիկ կճղակներ, իսկ մէջքին մսէ սապատ, որ լցւած է լինում ճարպով: Այդ ճարպը միևնոյն ժամանակ ծառայում է սնունդի տեղ, երբ ուղտը ստիպւած է լինում մի քանի օր առանց սնունդի մնալ:

Ուղտերն ապրում են Ասիայում: Անապատներում նրանք օպրանքատար նաւերի դեր են կատարում: Դրա համար էլ շատ անգամ նրանց կոչում են «անապատի նաւեր»:

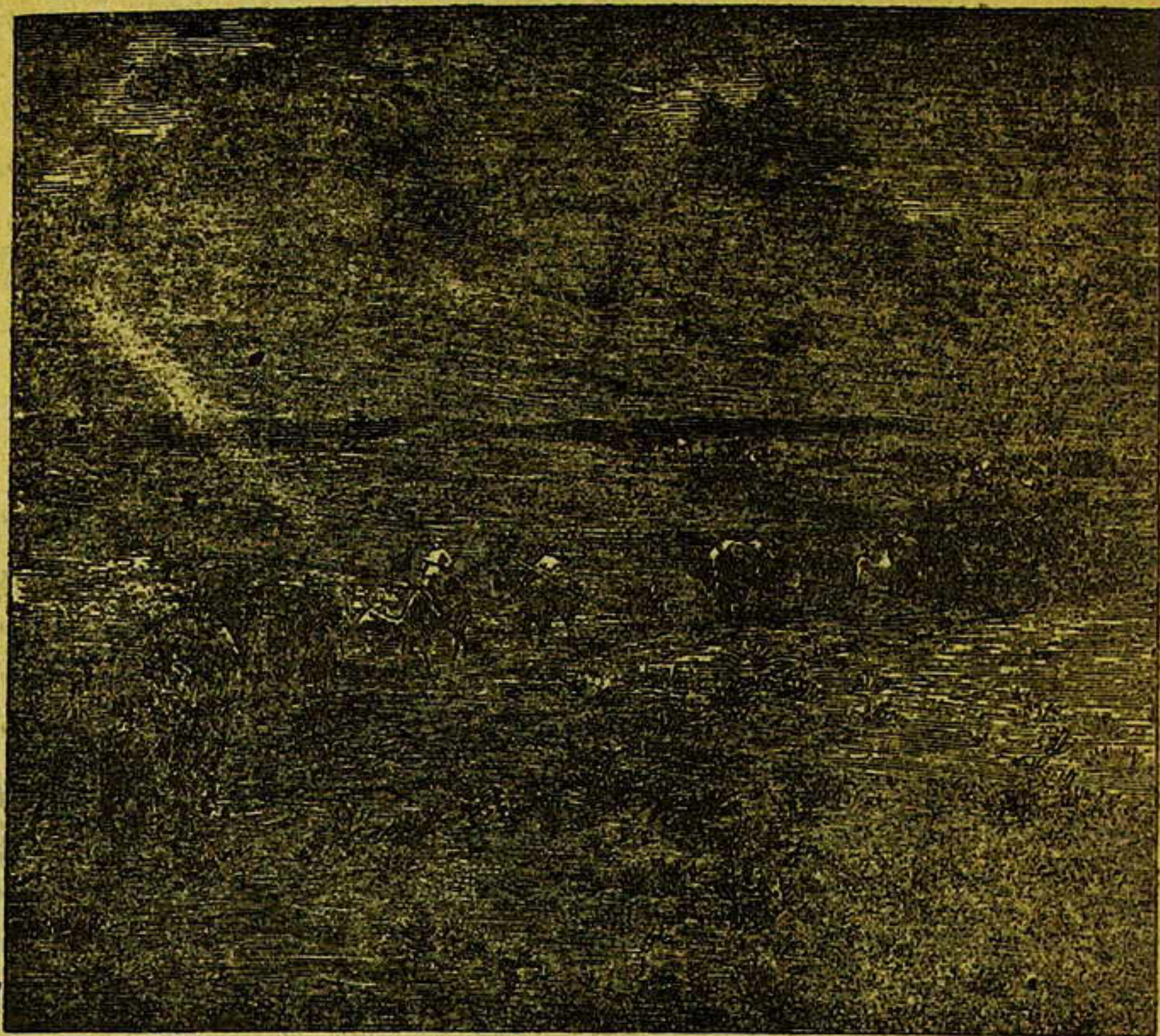
Պարսկաստանում նոյնպէս ուլտ շատ կայ. տէրերը նրանց գործադրում են՝ նրանց միջոցով ապրանք փոխադրելով մի քաղաքից միւսը:

Ուղտը շատ սակաւապէտ կենդանի է—քչով բաւականացող:

Բուլական է իւրաքանչիւր ուղտի օրական տալ մի քանի գլանքայ հատարակ խոտ կամ դարման և մի գունդ

էլ գարու. ալիւրից պատրաստած հասարակ խմոր, որ աւելի ուժ և սնունդ է տալիս նրան:

Ուղտերը շատ շուտով հնազանդուում են իրանց տիրոջը, ճանաչում են իրանց պահողին և ամենայն հաճութեամբ թոյլ են տալիս, որ իրանց վրայ բերը բարձեն կամ հստեն:

Ուղտերի կտրուանն անապատում

Հաւ ուղտը թանկ է գնահատուում՝ 200—400 րուբլի և էլ աւելի. դրանք շատ ուժեղ են լինում և կարողանում են տասնևհինգ փուլից էլ աւելի վերցնել: Իսկ հասարակ ուղտերը վեցից մինչև ութ փուլ հազիւ են վերցնում և շատ անգամ էլ ճանապարհին յոգնում են ու բեռները թափում:

Երբ ուղտը ծնում է, այնքան փոքր է լինում ուղտի-

կը, որ մայրը ստիպուած է լինում չորքել ու այնպէս կերակրել, որովհետեւ ուղտիկը շատ թոյլ է լինում և չէ կարողանում կանգնել: Իսկ միջանի շարաթից նա արդէն կարողանում է ցատկոտել մօր շուրջը:

Հետաքրքիր է ուղտերի խաղը և կռիւը:

Երկու-երկու՝ իրար վզից, պոչից բռնած՝ վեր-վեր են ցատկոտում, չորում, բարձրանում, պտրտւում և միջանի տեսակ խաղեր են անում: Մարդ ակամայ կանգնում՝ առանց ճանձրանալու նայում է դրանց խաղին:

Կռիւը շատ սարսափելի է՝ մանաւանդ ձմեռը:

Ձմեռ ժամանակ ուղտերը երբեմն կատաղում են. այդ շատ է պատահում արու ուղտերին: Նրանք ամբողջ օրերով բռնում են, բերանից մի տեսակ թանձր լորձուկ են թափում, բլի միջից հանում են մի պարկածն մսի կտոր, որ բռնալու ժամանակ ուռցնում են և կրկին ներս են քաշում: Կատաղած ժամանակ շատ անգամ տրամադիր չեն լինում բեռ վերցնելու, չեն հնազանդւում իրանց տէրերին և շատ սակաւ են ուտում: Երբեմն կատաղութիւնը այն աստիճանի է հասնում, որ շատ անգամ բեռ բարձելու ժամանակ բռնում իրանց պահողին, գցում ոտքերի տակ և կրճքով տրորում, սպանում են: Սյուպիսի դէպքեր շատ են պատահել. հազիւ թակելով կարողացել են ձեռքից ազատել կիսամեռ մարդուն:

Շատ անգամ էլ կատաղած ժամանակները երկու ուղտ իրար բռնում են և աշխատում են միմեանց վայր ձգել ու սպանել: Վայն եկել ու տարել է այն խեղճ ուղտին, որ պատահամբ ընկնում է կատաղի ուղտի ձեռքը:

Տեսնել էք արդեօք, թէ ինչպէս են ուղտերին կերակրում:

Առաւօտները և երեկոները ուղտերին տանում են դուրս ջրելու. դրանց բացակայութեան ժամանակ ծառայողները պատրաստում են նրանց ուտելիքը: Պատրաստում են գարու ալիւրից խմորի գնդեր իւրաքանչիւր ուղտի համար երկուսը, յետոյ նաև խոտ կամ դարման են պատրաստում: Երբ ուղտերը վերադառնում են ջրից,

ամեն բան պատրաստ են գտնում. նրանք գնում են, իրանց տեղը նստում: Բերում են այդ խմորի գնդերը և հերթով իւրաքանչիւր ուղտին տալիս: Պէտք է տեսնել, թէ ինչպէս փոքրիկ երեխաների նման, անհանգիստ կերպով բաց են անում բերանները և ընդունում տւածները:

ԷՇՆ ՈՒ ԱՌԻԻԾԸ

Աղւէսն ասաւ. «Էջ քեռի,
Ի՞նչ ես բռնել վերվերի»:
Էջը թէ՛ — Սուս, մեր տղայ,
Ես որ մօրից նոր եղայ...
Մի տեսնես դու աւիւծին,
Ես ինչ գիտեմ՝ քանի ծին,
Հիւանդ ընկել է այրում,

Վերջին օրերն է համրում:
Ո՛վ անցնում է մօտովը —
Կամ պողովը, ոտովը...
«Քեռի, դու էլ խփեցիր,
Դու էլ հերսդ թափեցիր»:
— Բա կարծում ես, մնացի...
Ես էլ նրան մի քացի...

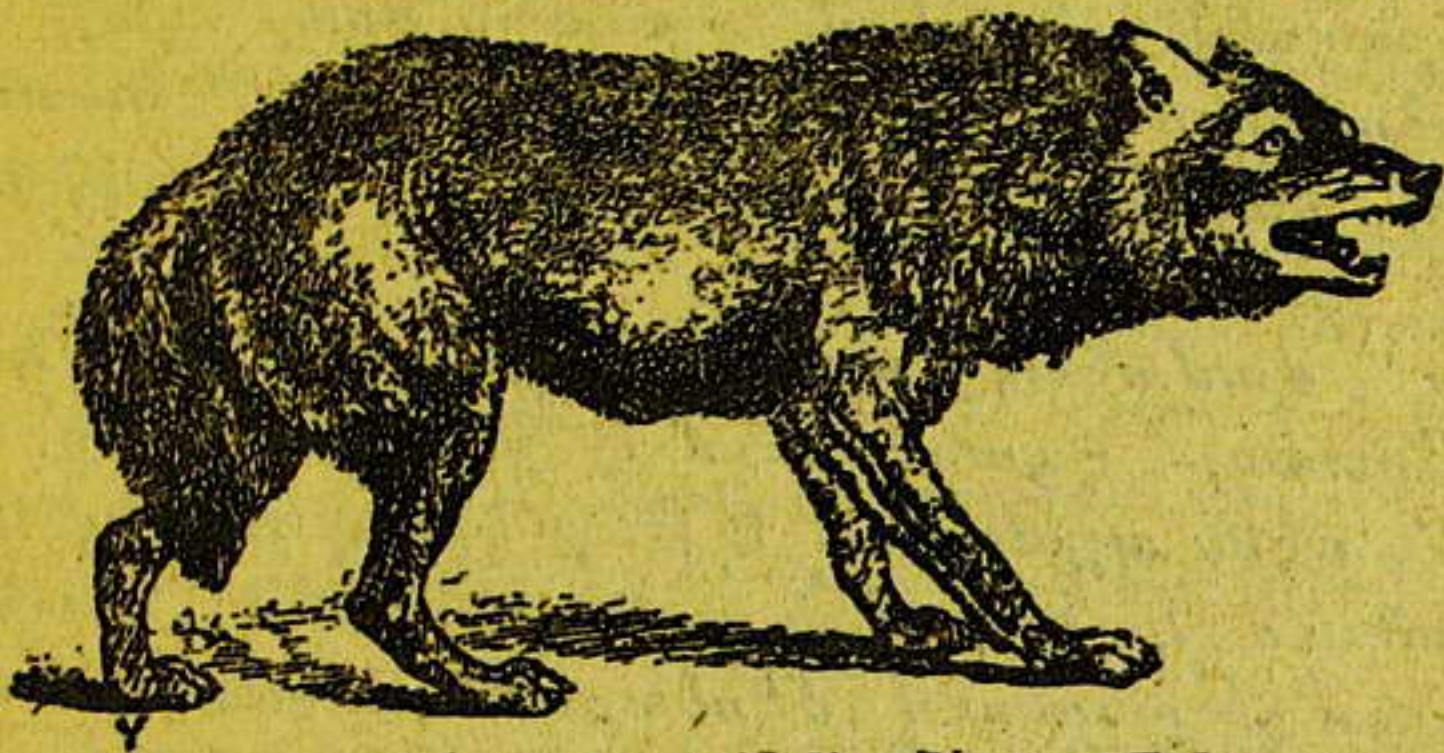
Գ Ա Յ Լ

ա.

Գայլն արիւնարբու կենդանի է: Նրան կարելի է գլտնել անտառներում, դաշտերում, ձորերում և քարքարոտ լեռներում: Շատ է սիրում նաև այնպիսի ճահճային տեղեր, որոնց ափերը ծածկւած են եղէգներով: Իր որջը սովորաբար գայլը շինում է կարճիկ թփերով ծածկւած բլուրների վրայ: Գարունն ու ամառը գայլերն առանձին-առանձին կամ զոյգ-զոյգ են սպրում, իսկ ձմեռը հասնում է թէ չէ՝ սկսում են հաւաքել միասին, կազմում են մեծ-մեծ խմբեր և այդպէս միացած ուժերով աշխատում են իրանց կեանքը ապահովել և կերակուր գտնել:

Յայտնի է, որ գայլը մասկեր կենդանի է և միշտ աշխատում է ձեռք գցել վայրենի ու ընտանի կենդանիներ և թռչուններ բռնել: Բայց պատահում է՝ որ մսեղէն կե-

բակուր օրերով նա չի տեսնում, և այդ ժամանակ գայլը ստիպւած է լինում կերակրել ծառերի պտուղներով և այլ բուսեղէն կերակուրով. օրինակ, նա շատ ուրախ է լինում, եթէ գտնում է եգիպտացորեն, սեխ, դդում, վարունգ կամ գետնախնձոր: Գիւղացիք իզուր չեն ասում, որ դայլն ազահ և արիւնարբու կենդանի է: Երբեմն նա անխնայ կերպով կուտորում է մի ամբողջ հօտ, չնայելով որ կարողանում է լափել միայն մի կամ երկու ոչխար: Բայց ազահութիւնը և սովածութիւնը կարծես թունաւորում և կատաղեցնում են նրան, կատաղած գայլը մոռանում է ամեն բան և զլուխը կորցնելով դէս ու դէն է ընկնում. այդ ժամանակ նրա համար այլևս չկայ երկիւղ: Նոյն իսկ գիւղը կամ քաղաքը չեն կանգնեցնում նրան, և նա աներկիւղ մտնում է փողոցները, տները... Սոված ժամանակ նա արիւն է մտնում և տհազին վնասներ է տալիս խեղճ գիւղացիներին: Այդ ազահութիւնն է պատճառը, որ գիւղացիք ատելով ատում են գայլին:

Գ ա յ 1

բ.

Ամառ ժամանակ գայլն այնքան էլ վնասակար չէ գիւղացիների համար, որովհետև զրեթէ ամեն տեղ նա կարողանում է գտնել մի բան ուտելու. չէ որ անտառներում, բացի զանազան մանր-մուկ կենդանիներից, շատ

է պատահում բուսեղէն կերակուր: Անտառներում, սար
ու ձորերում գայլերը յարձակւում են աղւէսների և ող-
նիների վրայ, բռնում են դաշտային մկներին, արձակ-հա-
մարձակ նետւում են ոչխարների և եղջերուների հօտի
վրայ: Չնայած՝ որ նապաստակը շատ արագավագ ոտներ
ունի, բայց դժբախտաբար նա էլ շատ շուտ գայլի կերա-
կուր է դառնում: Բայց պատահում է, որ գայլն այդ
կենդանիներից ոչ մէկին չի տեսնում. և այդ դէպքում նա
ստիպւած անխնայ կտորորում է խլէզներին, գորտերին և
բզէզներին: Իսկ սատկած անասունների փթած միսը
գայլն այնպէս է սիրում, որ հոգին կրտայ, միայն թէ
գտնի այն տեղը, որտեղ ընկած է մեռելուտին: Գիւղացիք
լաւ գիտեն գայլի այդ բնաւորութիւնը: Եթէ գիւղացու
անասուններից մէկը սատկում է, նա կաշին քերթում է
և մնացածը քաշ տալիս, տանում գիւղից դուրս և ընտրե-
լով մի յարմար տեղ, գցում է գետնի վրայ և հեռւից ըս-
պասում է գայլերին. հէնց նոյն գիշերն և եթ գայլը մօ-
տենում է փթած մսին: Գիւղացին, տեսնելով նրան, վայր
է ձգում հրացանի գնդակով: Տաւարի վրայ գայլ երբէք
չի համարձակւում մեն-մենակ յարձակել և սպասում է
ընկերներին, որ միացած ուժերով գողգոն տաւարից մէկն
ու մէկին:

Չմեռ ժամանակ անտանելի է դառնում գայլերի
կեանքը: Անտառը դատարկւում է կենդանիներից, որով-
հետև ամեն մէկն աշխատում է թաք կենալ մօտեցող ցլը-
տից և մտնում է նախօրօք պատրաստւած փոսի մէջ:
Ոչ մի պտուղ չի տեսնում մերկացած անտառում և կա-
մաց-կամաց ստիպւած է լինում մօտենալ գիւղերին և
քաղաքներին: Բայց աչքի առաջ ունենալով այն վտանգը,
որն սպասւում է մարդկանցից, գայլերն ստիպւած են
լինում խմբել և միասին մտածել կերակուր ճարելու մա-
սին:

Հետաքրքիր է գայլերի ճանապարհորդութիւնը.—գայ-
լերից մէկը՝ ինչպէս պարագլուխ, վազում է առաջից և
նրան հետևում են միւսները, բայց այնպէս, որ ամեն մէկն

աշխատում է դնել իր ոտները առաջից վազող գայլի ոտների հետքի վրայ: Այս սովորութիւնը ցոյց է տալիս մեզ գայլերի խորամանկութիւնը. աշխատեցէք համրել, այդ հետքերին նայելով, թէ քանի գայլ է անցել: Այդ երբէք չի յաջողւիլ ձեզ: Փորձեա՛ծ որսորդներն էլ հազիւ հազ են կարողանում ասել՝ մի գայլ է անցել, թէ գայլերի մի ամբողջ վոհմակ:

Այս խմբեա՛ծ գայլերը մի մեծ շարիք են մտրդկանց գլխին: Սովա՛ծ և կատաղա՛ծ, թափառում են նրանք այս ու այն կողմ և վա՛յ այն մտրդուն, որ կրհանդիպի նրանց: Սովա՛ծ գազանները նրա ոսկորներն էլ չեն թողնի, այնպէս կըլափեն:

բ.

Իր խորամանկ բնաւորութեամբ գայլը ոչնչով պակաս չէ աղւէսից:

Մե՛ծ գզուշութեամբ նա մօտենում է իր ընտրած զոհին և մի ակնթարթում յարձակւում է նրա վրայ, բռնում կոկորդից և խեղդում: Տեսնենք, օրինակ, թէ ինչպէս է գայլը խաբում եղջերուներին: Գայլը նկատեց թէ չէ, որ այդ գեղեցիկ եղջերուները հանդարտ նստած են անտառի մօտ գտնւող կանաչ խոտի վրայ, իսկոյն վազում, կանչում է ընկերներին և միասին վճռում են բաց չթողնել համեղ որսը: Գայլերի մի մասը վազում է առաջ, որ ճանապարհը կտրի, իսկ մնացած գայլերն յարձակւում են եղջերուների վրայ հակառակ կողմից: Եղջերուները փորձում են փախչել, բայց շուտով տեսնում են, որ երկու կրակի մէջտեղ են ընկել, գլխերները կորցնում են և գայլերը, շրջապատելով նրանց՝ սկսում են կոտորել:

Նոյն խորամանկութիւնը մենք տեսնում ենք, երբ գայլերը յարձակւում են ոչխարների վրայ: Լաւ գիտենալով, որ շներն են ոչխարների պահապանները, գայլերն աշխատում են նրանց մի կերպ հեռացնել ոչխարներից և ահա տեսէք՝ ինչ են հնարում: Գայլերի մի մասը փորձում է գրգռել և դուրս կանչել շներին և վազելով նրանց

էլ քաշ տալ իրանց յետևից և հեռացնել ոչխարներից: Այդ ժամանակ գալլերի միւս մասը յարձակւում է ոչխարների վրայ, բռնում մէկին կամ միւսին, և թրևելով տանում, լափում է:

Գալլն զգոյշ կենդանի է և այդ պատճառով նրան դժւար է լինում ձեռք ձգել: Նա երբէք դուրս չի գալ իր բնից, մինչև չհամոզւի, որ իրան ոչ մի վնաս չի սպառնում: Նա կասկածանքով է վերաբերւում ամեն մի պարանի, ամեն մի ծակի, առհասարակ ամեն մի անծանօթ առարկայի: Նա համոզւած է, որ աշխարհիս երեսին ոչ մի բարեկամ չունի և որ ամենքը աշխատում են մի կերպ վրէժ հանել նրանից, մանաւանդ գիւղացին, որի կեանքը նա գրեթէ թունաւորել է: Եթէ գալլը հարկադրւած է լինում մտնել գիւղացու բակը, երբէք չի մտնի ուղիղ դռնից, այլ կաշխատի մի ճեղք կամ մի ծակ գտնել ցանկապատի մէջ և նրա միջով կանցնի: Բայց ընկաւ թէ չէ թակարդ, գալլն այլևս չի կարողանում մի բան հնարել մահից ազատւելու համար և կուչ եկած, ահ ու դողով սպասում է իր դատաւճռին: Այդ կողմից աղէտը շատ աւելի սառնասիրտ է և գիտէ ամեն նեղութիւնից դուրս պրծնել:

ԱՔՌԱԻՆ ՈՒ ԱՂԻԷՍԸ

Բաղդի բերմամբ,
Թէ պատահմամբ,
Մի մեծ ադուաւ
Մի գունդ պանիր
Գաշտում գտաւ,
Կտցում առաւ:
Օ, ինչ պանիր, դեղին ոսկի...
Բայց նա չառած համը իսկի,
Աղւէսն անցաւ
Ծառի մօտով,

Գերւեց,
էրւեց,
Պանրի հոտով:
Վազեց, գնաց բերնի ջուրը
Եւ թուլացան կուռն ու
ճուռը.
Կախարդն էդտեղ, իրա ձևին,
Ծառի տակից, աչքն ազու-
ւին,
Հեզիկ-նազիկ,

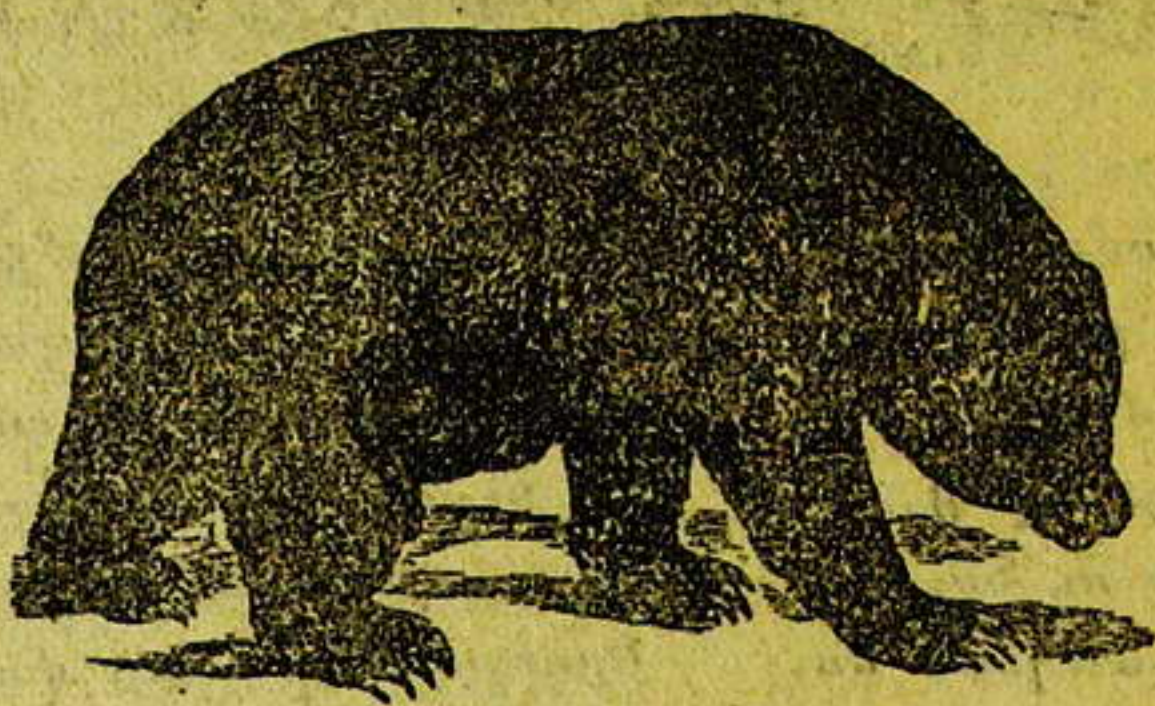
Փափկամաղիկ,
 Բացեց լեզուն
 Անուշ-մեղուշ,
 Թափեց-չափեց
 Շաքար ու նուշ.
 — Ինչքան լաւն ես,
 Ես քո գերին,
 Բո էդ սևիկ
 Վառ աչերին,
 Նուրբ ծալքերով
 Զոյգ թևերին:
 Մի դու մտիկ,
 Էդպէս քթիկ,
 Էդպէս ճտիկ.
 Մախմուր ագին,
 Խաս ու դումաշ
 Ատլասն հագին.

Գիտեմ, անշուշտ իմ քուրիկի
 Զայնն էլ կըլնի հրեշտակի.
 Երգիք, քուրիկ, մի ամաչի,
 Իմ ուղածը մի մեծ բան չի:
 Թէ որ չքնաղ էդ տեսքիդ հետ
 Երգելում էլ եղար վարպետ,
 Օ, կըդառնաս իմ սրբուհի,
 Թոշունների մայր թագուհի:
 Ագռաւ աղին
 Գովեստներից
 Իրա մասին
 Շշմած, ուսած՝
 Ագռաւային
 Բկովը մին
 Որ չկըռուց, —
 Պանիրն ընկաւ կոցեցը ցած,
 Ըողոքորթը ըոթեց-գնաց:

Արջերը նոյնպէս մի ընտանիք են կազմում կենդանի-
ների շարքում, և այդ ընտանիքն ունի բազմաթիւ տե-
սակներ: Սովորական արջը, որ յաճախ պատահում է
մեր երկրում, — դա մոխրագոյն արջն է, որ միշտ սովորու-
թիւն ունի իր բունը հաստատելու խիտ անտառներում:
Պատահում են նոյնպէս արջեր, որոնք սիրում են աւելի
խոնավ տեղեր, գետի և ծովի ափ և մանաւանդ ճահճային
տեղեր:

Գիւղացիք հեշտութեամբ են դտնում արջի բունը,
լաւ գիտենալով, որ նա սովորութիւն ունի գետինը փորել,

Ա Ր Զ

մտնել նրա մէջ և վերևից ծածկել ծառի չորացած տերև-
ներով:

Արջերի մեծ մասը սիրում է մեն-մենակ ապրել և
շատ քիչ են այն տեսակ արջերը, որոնք երամակով են
կեանք վարում:

Օրը սերեկով արջերը խոր քնի մէջ են անցկացնում և
արևը մայր մտնելուց յետոյ թողնում են իրանց բունը
և գնում որսի:

Գիտնականներն ասում են մեզ, որ բաւական է զմնել
այս կամ այն գազանի ատամները, և մարդս իսկոյն և եթ
կրկարողանայ որոշել, թէ այդ գազանը մսակեր, խոտա-

կեր կամ ամենակեր կենդանի է: Արջի ատամներն այնպէս են կազմւած, որ նա կարող է ուտել ամեն բան, բայց արջը գրեթէ միշտ բուսականանում է բուսեղէն կերակուրներով, որ մեծ քանակութեամբ նա կարողանում է գտնել անտառներում: Մառերի կոկոնները, պտուղները, արմատները, նոյն իսկ հացաբոյսերի հատիկները համեղ կերակուր են արջի համար:

Մայրայեղ դէպքում սոված արջը նոյն իսկ յարձակւում է տաւարի և մարդու վրայ: Մարդը միշտ վախեւնում է արջից, որովհետեւ գազանը կարող է զայրացած լինել ու սոված և այդ ժամանակ նա չափազանց վատնգաւոր է: Թէ ինչ ուժ ունի այդ գազանը, բուսական է ասել որ նա կարողանում է մեծ տարածութեան վրայ գնդակի արագութեամբ փախցնել իր ձագին:

Իուք պէտք է գիտենաք, որ կենդանիների մի մասը սովորութիւն ունի ձմեռը քնի մէջ անցկացնել: Սմիսներով նրանք քնած են մնում, ոչ մի կերակուր չեն ընդունում և՛ օրերը տարացան թէ չէ, գազանները զարթնում են և նորից շարունակում իրանց կեանքը: Արջն այդ տեսակ կենդանիներից է և ձմեռը հասաւ թէ չէ, նա մտնում է նախօրօք պատրաստած որջը և մնում է այնտեղ մինչև զարոն:

Արջը արիւնարբու կենդանի չէ, ինչպէս գայլը և ոչ էլ խորամանկ կամ հնարագէտ, ինչպէս աղւեսը: Երբէք նա ժամերով չի սպասիլ իր որսին՝ մի տեղ թաք կացած և չի աշխատիլ յետևից յարձակել և նոյն իսկ ճարպիկ կերպով խաբել:

Արջը իր արտաքինով և շարժւածքներով ազնիւ և վստահելի կենդանի է և ներշնչում է մեզ ավելի շուտ մտերմութիւն: Նա առհասարակ հրաժարւում է կերակուրել որևէ կենդանու լէշով, մանաւանդ արջի լէշով: Երբէք սովորութիւն չունի գիւղերից փախցնել մանուկներին, ընդհակառակը՝ արջը աշխատում է շնորանայ իր սիրած խիտ անտառներից, բուսականանալով այնտեղ գտնւող կերակուրով: Միայն վտանգի առաջ այդ գազանը մոռանում է

իր բարի յատկութիւնները և սկսում բարկանալ ու կատաղել: Ինքն իրան արջը երբէք չի յարձակել մարդու վրայ, մինչև որ մարդը մի որևէ առիթ չտայ յարձակելու: Այնուամենայնիւ չպէտք է բոլորովին վստահանալ նրան:

Աւելի շուտ կարելի է ասել, որ արջը վախկոտ կենդանի է և կասկածանքով է վերաբերւում ամեն մի շուրջը կատարւած շփոթութեան և անմիջապէս փախչում է հեռու, եթէ զգում է մի որևէ կասկածելի բան:

Յաճախ պատահում է, որ գիւղացիք գնում են անտառ պտուղներ հաւաքելու և ճանապարհին հանդիպում են արջին: Այդ հանդիպումը մեծ մասամբ վերջանում է խաղաղ և բարեկամական կերպով—արջը հանգիստ շարունակում է իր ճանապարհը: Բայց տեսնելով, որ գիւղացիք մի շար մտքով են եկել անտառ և ուզում են մի կերպ ձեռք գցել իրան, մանաւանդ որ նրանք որսորդական շներ են առաջ գցել, արջի այդ ոխերիմ թշնամիներին, այդ դէպքում նա արձակ-համարձակ առաջ է քայլում թշնամիների վրայ և յարձակում գործում: Վայ գիւղացուն, եթէ չկարողացաւ մի կերպ սպանել կամ մահւան վէրք հասցնել զայրացած արջին: Արջը առջևի թաթերով գետին է փռում որսորդին և յետոյ իր սուր և ուժեղ ճանկերով սկսում է կտոր-կտոր անել խեղճին: Սակայն այդպիսի ճանկերը նա գործ է անում աւելի յաճախ գետինը փորելու համար, որ այնտեղ մրջիւնների բունը գտնի: Մրջիւններն ու նրանց թրթուրներն արջի սիրած կերակուրն են: Իսկ մեղր նա այնպէս է սիրում, որ հոգին կլտայ՝ միայն թէ գտնի մեղրաճանճերի փեթակներ և այնպէս լաւ է ուսումնասիրել, որ ուղղակի կարող է իմանալ, թէ ո՞ր փեթակի մէջ աւելի մեղր կայ:

Սրանից մի քանի ժամանակ առաջ արջը մի տեղ 100-ի չափ փեթակ էր գողացել և բոլոր մեղրը կերել: Գիւղացիք մաածեցին մի կերպ ազատել այդ անամօթ հիւրից և սկսեցին փեթակները սարքել ծառերի վրայ: Բայց այդ

էլ չօգնեց, որովհետև արջը հեշտութեամբ բարձրանում էր ծառերի վրայ և դատարկում փեթակները: Իսկ եթէ ծառը բարակ էր լինում, արջը կաացնում էր այդ ծառը և շարդում փեթակը: Տեսնելով որ այդ չի օգնում, գիւղացիք սկսեցին ուրիշ միջոցներ հնարել, օրինակ՝ նրանք սկսեցին կտրատել ծառերի ստորին ճիւղերը, փշոտ ցանկապատ քաշել ծառի շուրջը, բայց և այնպէս արջը, երբ ուզում էր հասնել փեթակին, ճարպիկութեամբ բանդում էր այդ ծակող ցանկապատը:

Մեղրաճանճերն էլ մի որոշ օգնութիւն են հասցնում գիւղացուն, կծելով անշնորհք արջին անխնայ կերպով: Ինչ ծիծաղելի պատկեր է, երբ նայում ես, ինչպէս այդ գաղանք ճանճերի անատանելի խայթոցներից փրկելու համար սկսում է գետնի վրայ դէս ու դէն թաւալել կամ թաթերով ուժեղ հարւածներ հասցնել իր երեսին նստած մեղրաճանճերին: Եթէ հարւածներն էլ չեն օգնում, դայրացած արջն սկսում է փախչել առանց յետ նայելու, բայց մի կարճ ժամանակից յետոյ նորից վերադառնում է փեթակների մօտ, և նորից սկսում է այդ կռիւր: Վերջ ի վերջոյ արջին յաջողւում է կամ փախցնել փեթակը, կամ բաւականանալ մեղրի գոնէ չնչին մասով:

Արջը սիրում է նաև երբեմն յարձակել եղջերուների վրայ: Այդ նպատակով մտնում է մի փոսի մէջ և ծածկւում է տերևներով: Այդ դրութեան մէջ նա սպասում է եղջերուներին, որոնք անդգուշութեամբ մօտենում, ընկնում են փոսը և անմիջապէս նրա գոհը դառնում:

Կան մի տեսակ մոխրագոյն արջեր, որոնք աւելի մտակեր են: Ղրանք չեն բաւականանում նոր սպանւած անասուններով, այլ սովորութիւն ունին գետնից փորելու թաղւած կենդանիների լէշեր:

բ.

Բացի մոխրագոյն արջերից, աշխարհիս երեսին ապրում են և սպիտակ արջեր: Այդ կենդանիների բնակավայ-

ըր ցուրտ երկրներ են, ինչպէս են Հիւսիսային Ովկիանոսը և հիւսիսային ծովեզրները:

Արջի սպիտակ գոյնը կարծես դիտմամբ նմանութիւնս աւնի այս կողմերի բնութեան հետ, որն ամբողջապէս սպիտակագոյն է. ձիւնն ու սառոյցը պատում է այդ ամբողջ տարածութիւնը: Ընտրելով այդ ցուրտ տեղերը բնակութեան տեղ, սպիտակ արջն, իհարկէ, սնունդի մասին էլ պէտք է մտածէր: Այդտեղ նա երբէք չի գտնիլ մի հատ բոյս, որի պտուղներով նա կարողանար իր ստամոքսին բաւարարութիւն տալ: Այստեղ միայն կարելի է գտնել ձկներ, ծովացուլեր և փոկեր:

Ուրեմն որտեղից արջը կարող էր գտնել իր կերակուրը, եթէ ոչ ծովի միջից, որ լիքն է ձկներով, ծովացուլերով և այլ ծովային կենդանիներով. իսկ սրա համար հարկաւոր է լաւ լող տալ ջրի մէջ, ճարպիկ լինել և չվախենալ սառնամանիքից: Բոլոր այդ յատկութիւնները մենք կարող ենք տեսնել սպիտակ արջի մէջ. նա շատ գէր է և այդ գիրութիւնն օգնում է նրան մի կողմից հաւասարակշռութիւն պահպանելու, իսկ միւս կողմից՝ պահում է սրտից: Ջրի մէջ նա կարող է ազատ հեռանալ մեծ տարածութեան վրայ ծովի ափից, իսկ եթէ ճանապարհին գտնում է սառցային դաշտեր և սարեր, նա բարձրանում է սառոյցի վրայ և հանդարտ շարունակում ճանապարհորդութիւնը: Ջրի մէջ լողալով՝ նա հետևում է ձկներին և ծովացուլերին, բռնում, լափում է նրանց:

Պատմում են նոյնպէս, ինչպէս այդ սպիտակ արջերը մի անգամ նաւակ են խլել ձկնորսներից և նստելով նրա մէջ՝ քշել են նրան առաջ, նաւատորմի վորձլաժ զինւորների պէս:

ՊՈՉԱՆ ԱՂԻՒՄԸ

Փախաւ աղւէսը,
 Փախաւ թակարդից,
 Բայց պոչի կէսը
 Թողեց նա ներսը:
 Էդպէս պոչատ,
 Պոչից անջատ
 Գնաց ասաւ ընկերներին.

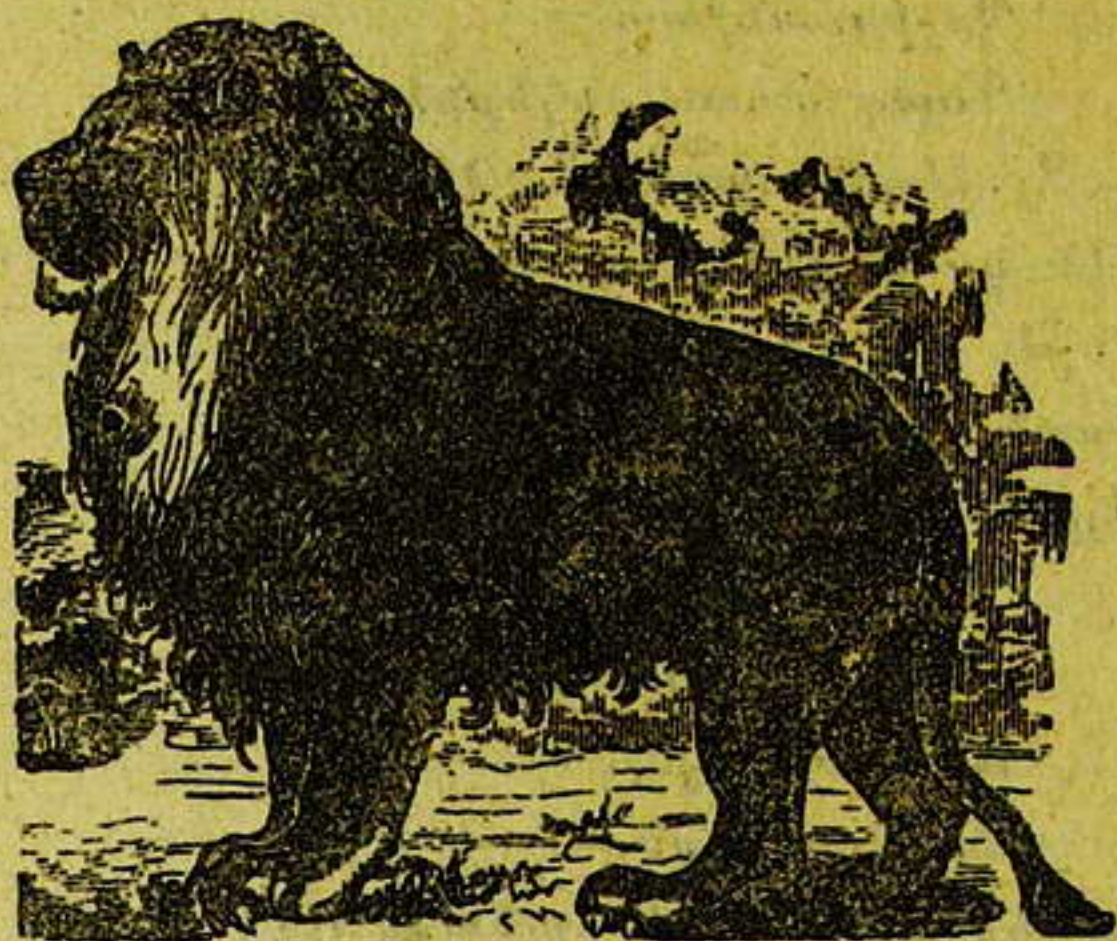
— Այ ձեզ մատաղ, ես ձեր գերին,
 Դէն գցեցէք ձեր պոչերը.
 Ինչո՞ւ են պէտք էդ փչերը.
 Դրանք զարդ չեն ու զարդարանք,
 Այլ մեր գլխին պատիժ, փորձանք,
 Գեանի աւել,
 Վաղքի խափան,
 Մեզ անվայել,
 Աւելորդ բան: —

Էգտեց մի ծեր վարպետ աղւէս
 Ասաւ նրան: «ապրե՛ս, օապրե՛ս,
 Այ ծակամուտ թողիս թողը,
 Էգքան չեն տայ խելքին զօռը.
 Բա քանի որ տեղն էր պոչդ,
 Ինչո՞ւ չարիր դու էդ կոչդ»:

ԱՌԻԼԾ ԵՒ ՎԱՅՐ

Առիւծը իր զարհուրելի ոյժի և վսեմ տեսքի համար
 գազանների թագաւոր է կոչւում: Նրա ոյժը ցոյց տալու
 համար բաւական է ասել, որ նա երկու տարեկան եզր
 բերանն առած՝ կարող է ցատկել մի սաժենաչափ պարսպի
 վրայով: Առիւծի տեսքին ուելի գեղեցկութիւն է տալիս
 նրա շքեղ բաշը, որ ծածկում է կենդանու պարանոցն ու
 կուրծքը: Էդ առիւծը բաշ չունի: Առիւծի զարհուրելի
 մռնչիւնը սարսափ է ազդում բոլոր թէ՛ մեծ և թէ՛ փոքր

կենդանիներին. այդ մռնչիւնը լսելով՝ բեռնաւորւած ուղարկ վայր է թափում վրայից թէ բեռը և թէ տիրոջը և սարսափահար փախչում. ձին կատաղութեամբ ծառս է լինում յետին ոտների վրայ, մեծամեծ շները կաղկանձումով շտապում են իրանց տէրերի մօտ պաշտպանութիւն գտնելու...

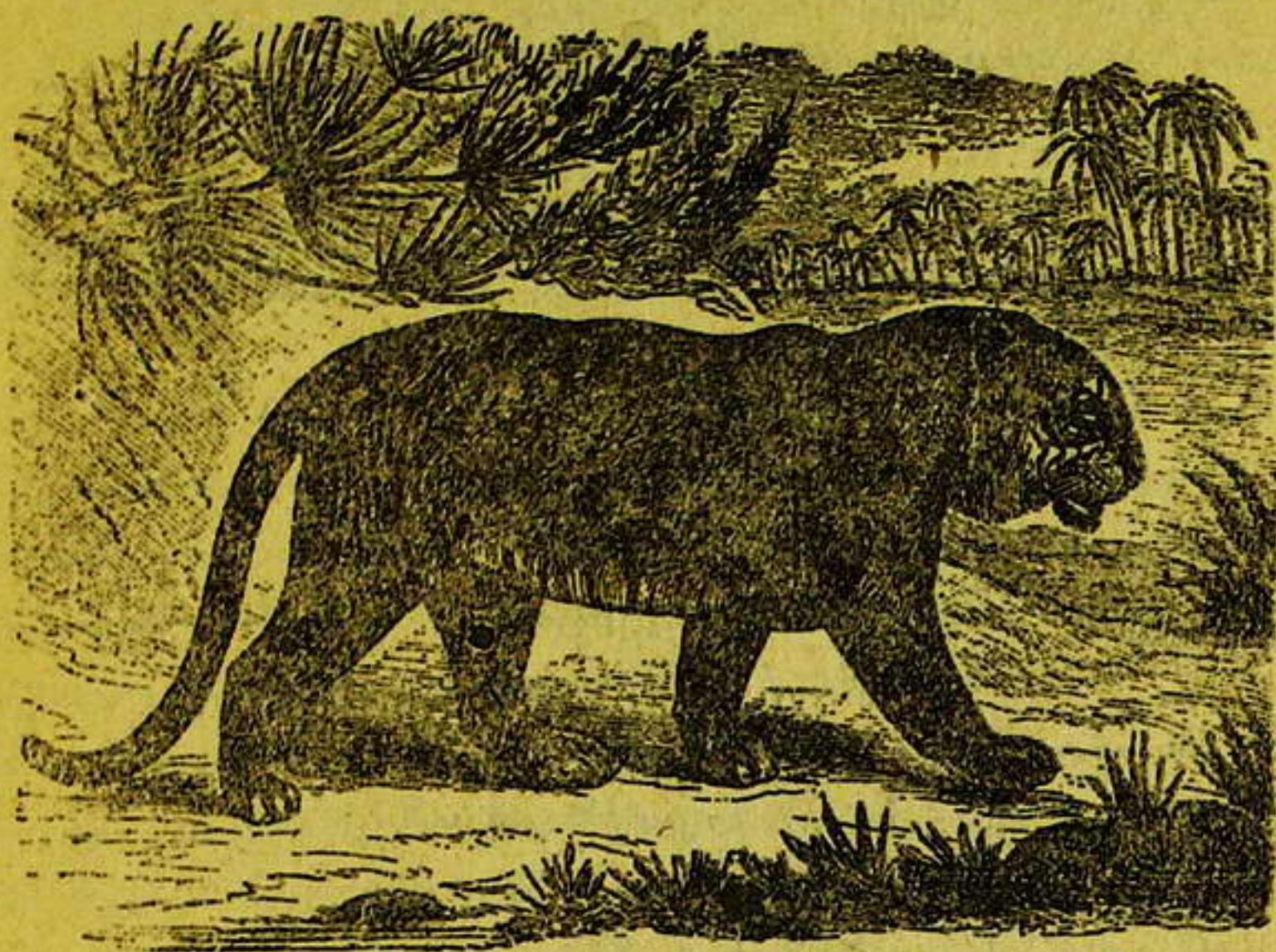

Ա ո ի ւ ծ

Առիւծը մօտ մի սաժեն երկարութիւն և մի արջինից աւելի բարձրութիւն ունի. մարմինը ծածկւած է կարճ, կոկիկ, դեղնագոյն մազերով. համարեա նոյն գոյնին է լինում նաև նրա երկար, թաւամաղ բաշը: Ազին երկար է, ծայրը փնջամազ: Առիւծը կերակրւում է խոտակեր կենդանիներով, որոնց վրայ սովորաբար գիշերն է յարձակւում: Կուշտ առիւծը, եթէ նրան չզայրացնեն, չի դիպչում ո՛չ մարդկանց և ո՛չ կենդանիներին: Առիւծի որսը շատ վտանգաւոր է, որովհետև նա փախուստ տալու սովորութիւն չունի և վիրաւորւած կենդանին անշուշտ կը յարձակւի որսորդի վրայ:

Շատ փոքր հասակում բռնած առիւծին կարելի է ընտելացնել, սակայն ձեռնասուն առիւծն ևս վտանգաւոր է: Մի նշանաւոր ֆրանսիացի որսորդ առիւծի կորիւնին

մեծացրեց այժի կաթնով: Հինգ ամսական դարձած կորիւնը պատառոտեց իր ստնտուխն: Երկու տարեկան հասակում մի անգամ, շղթան կտրելով՝ նա սպանեց մի ձի և մի մարդու էլ վիրաւորեց: Իր տիրոջը նա չափազանց սիրում էր և անպայման հնադանդւում նրան: Սակայն մի անգամ նրա հետ խաղալիս՝ առիւծը քիչ մնաց խեղդէր իր ուժեղ թաթերի մէջ: Տարիներ անցած՝ այդ առիւծը գազանանոց ընկաւ: Եւ երբ մի քանի տարի յետոյ որսորդն այցելեց այդ գազանանոցը, առիւծը ճանաչեց իր նախկին տիրոջը. այդ օրից նա նրա կարօտն էր քաշում և մի ամիս չանցած՝ վշտից սատակեց:

Արեայական վագր

Վագրն առիւծից աւելի վտանգաւոր է մանուսանդ նրանով, որ իր որսի վրայ յարձակւում է ոչ թէ յայտնապէս, ինչպէս առիւծը, այլ կառուի նման՝ թափեւելով ու գաղտագողի: Վագրը մեծութեամբ պակաս չէ առիւծից: Նրա մարմինը ծածկւած է դեղեցիկ մազերով, որոնք դեղին գոյն ունին՝ սև շերտերով:

ԱՌԻԼԾԻ ՈՐՍՈՐԴՈՒԹԻԻՆԸ

Առիւծն ու շուներ, դայլն ու աղւէս
 Իրար հետ ապրում էին եղբօր պէս.
 Միմեանց ազնիւ խօսք են տալիս՝
 Մէկտեղ լինել միշտ որսալիս.
 Ինչ որ ընկնի ձեռքերին,
 Հաւսար անեն փայ-բաժին:
 Չգիտեմ՝ ինչ կերպով
 Կամ թէ ինչ հնարքով,
 Առաջ աղւէսն եղնիկ է որսում.
 Իսկոյն այդ մասին բոլորին յայանում,
 Որ գան, բաժանեն այդ բնտիր որսը,
 Չորս բաժին անեն և առնեն չորսը:
 Եկան ամենքը: Առիւծն էլ եկաւ
 Ու այսպէս խօսեց. — Բերէք, ես բանժեմ.
 Մենք չորս ենք, եղբօրք, չորս կտոր անեմ:
 Ահա՛ նայեցէք. այս է իմ բաժին,
 Ինչպէս խօսք դրած էինք մեր միջին.
 Այս փայն էլ իմն է, զի ես առիւծ եմ.
 Սա էլ՝ որ ձեր մէջ ուժեղը ես եմ.
 Իսկ սա, — թող մէկն ապա մի թաթը մեկնէ,
 Տես, թէ իր գլխին ինչ ձիւն կըրերէ:

ԲԱՆՏԱԳԷՏ ԱՌԻԻԾԸ

Մի անգամ հռովմայեցի իշխաններից մէկի ծառան՝ Անդրոկլէս անուկով մի մեծ յանցանք գործեց և պատժից

աղատելու համար փախաւ Աֆրիկա և թագնեց մի քարանձաւում: Քիչ ժամանակ յետոյ նոյն քարանձաւը մտաւ և մի ահուելի առիւծ խեղճ Անդրոկլէսը սարսափից քարացաւ: Առիւծը, տեսնելով նրան, կամաղուկ մօտեցաւ և իր ահագին թաթը դրեց նրա գիրկը: Անդրոկլէսն իսկոյն հասկացաւ, թէ բանն

ինչուին է. ուշադրութեամբ դնելով թաթը, նա տեսաւ, որ մի մեծ փուշ է խրել նրա մատների արանքը և զգուշութեամբ դուրս քաշեց այն: Առիւծը, թեթևութիւն զգալով, սկսեց լիզել նրա ձեռքերը և ապա թողեց, կաղարով հեռացաւ անտառի խորքը:

Ժամանակ անցաւ: Անդրոկլէսը բռնեց և մահւան դատապարտեց: Այն ժամանակները Հռովմում այդպիսիներին ձգում էին կրկէսի գազանների առաջ: Պատժի օրը մեծ բազմութիւն էր հաւաքել կրկէսը, որի հրապարակում արդէն ման էին գալիս երկու քաղցած առիւծ, որոնք նոր էին բերւած Աֆրիկայից կրկէսի համար: Եւ ահա յանցաւորին ձգեցին առիւծների առաջ: Նրանցից մէկն արդէն պատրաստուում էր մի ցատկումով յարձակել Անդրոկլէսի վրայ, երբ միւսն իսկոյն ճանաչեց իր բարերարին և մօտենալով նրան, սկսեց լիզել ձեռները... Ապա նա այնպիսի բարկութեամբ մոնչաց միւսի վրայ, որ սա յետ քաշեց և մտաւ վանդակը:

Բոլորն էլ զգացւեցան: Անդրոկլէսին ներեցին և ար-

ձակեցին կրկէսից. նրա հետ բաց թողին նաև առիւծին
որն այնուհետև իր բարերարի մօտ էր ապրում: Հոովմի
բնակիչները, նրանց հանդիպելիս, ծաղիկներ էին թափում
առիւծի գլխին, իսկ Անդրոկլէսին ապրելու միջոցներ էին
տալիս:

ԱՌԻԻԾՆ ՈՒ ՄՈԾԱԿԸ

Խեղճի վրայ մի ծիծաղիլ,
Անճարին մի վիրաւորիլ.
Խեղճ մարդն էլ շատ անգամ քեզ այնպէս
կըխայթէ, որ կըմնաս սևերես:
Քս դլխին շատ մի հաւատար,
Լսիր այս առակը, ականջդ առ:
Այնպէս պատահեց, որ առիւծը հզօր
Մոծակի սիրտը խիստ խոցեց մէկ օր:
Մոծակը այդ բանից շատ վիրաւորեց,
Առիւծ արքային պատերազմ յայտնեց:
Կուռդն էլ ինքն էր, փողահաբն էլ ինքը,
Վրան էր բոլոր զրանն ու զէնքը:
Բզզալով ընկաւ թշնամու վրայ,

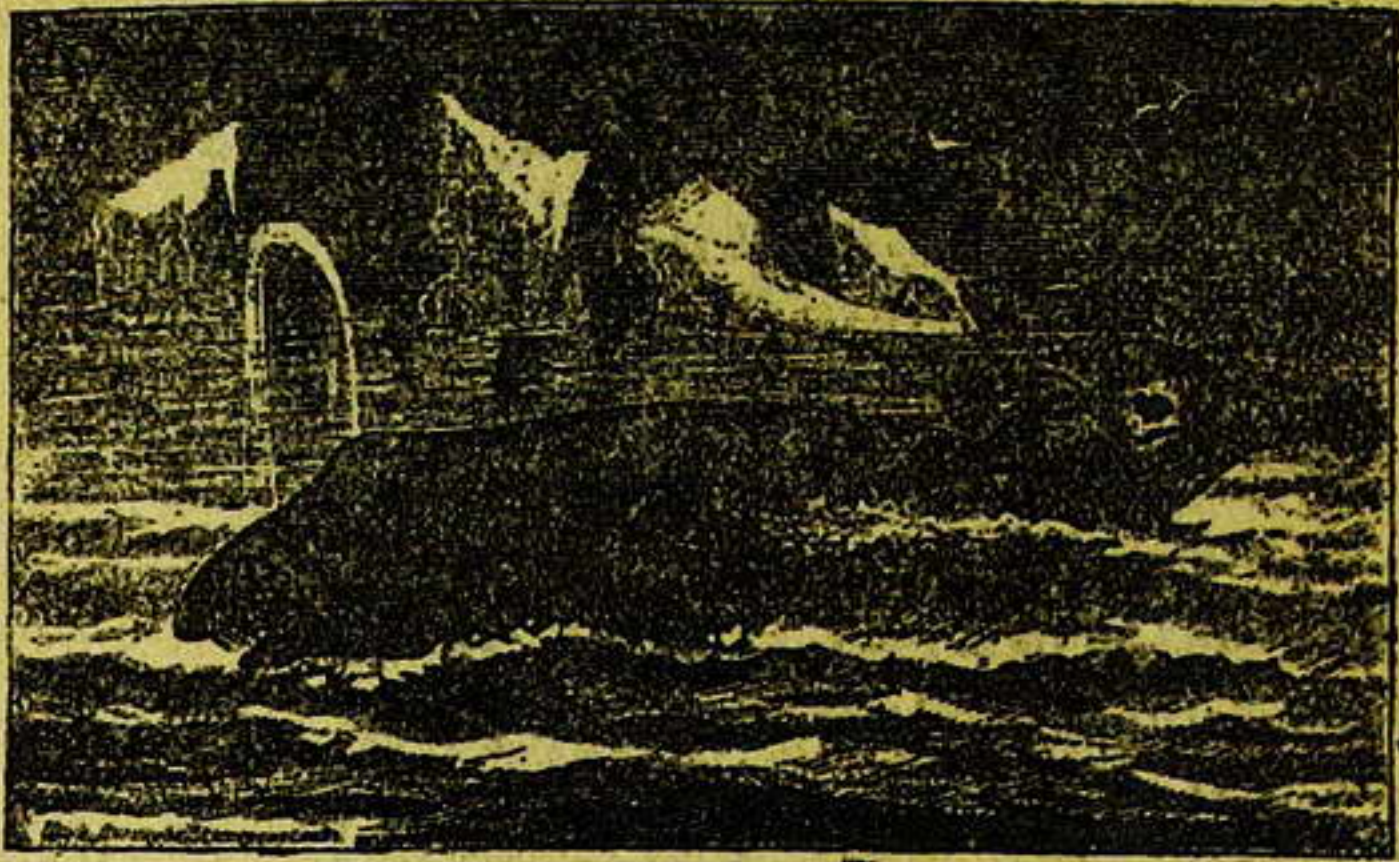
Որ մէկ հարւածով մահացու վէրք տայ:
 Առիւծն սկզբում մի հանաք կարծեց,
 Բայց երբ մոծակը նրան մէկ լաւ լսայթեց,
 Տեղից վեր թռաւ մեր առիւծ արքան,
 Սկսեց զարկել պոչովն ինքն իրան:
 Բայց քաջ մոծակն արնի համն առած,
 Սիրան էլ նեղացած, ինքը բարկացած,
 Զու. արաւ, թռաւ, ճակատին նստեց,
 Տղբուկի նման արիւնը ծծեց:

Անճար առիւծը շատ էլ դօռ արեց,
 Բայր թափ տւաւ, գլուխն օրօրեց,
 Բայց դու ոչ մեռնես, մոծակն իր քէֆին
 Մէկ քիֆն էր զարկում ու մէկ աղանջին:
 Առիւծի ճարը հէնց որ կարւեց,
 Տեսաւ, մոծակն իր հոգին հանեց,
 Ընկաւ դետնի վրայ և այնպէս գոռաց,
 Որ նրա ձայնից սար ու ձոր դողաց.
 Մէկ ժանիքներն էր կճրտացնում
 Ու մէկ գետինը ճանկրտում, պոկում:
 Ամբողջ անտառում էլ շունչ չմնաց,
 Նրա գոռոցից փախաւ սարսափած.
 Կարծեօ սար ու ձոր կրակ էր ընկել,
 Կամ կարկուտ եկել, ջրհեղեղ արել:
 Բայց այսքան շիտթ, այսքան ազմուկը
 Հնարել կարաց փոքրիկ մոծակը:
 Երբ որ առիւծը խալառ թուլացաւ,
 Գետնի վրայ շքեց ու մեղայ եկաւ.
 Խնդրեց մոծակից, որ իրան ների
 Եւ այնուհետեւ էլ կռիւ չանի:
 Մոծակն էլ իրան վրէժը հանած,
 Թշնամուն այսպէս քարավր տւած,
 Մեր թագաւորի յանցանքը ներեց
 Եւ լաւ պայմանով նրա հետ հաշտեց:

Կ Ե Տ

Թէպէտ կետը իր տեսքով ձկան նման է, սակայն նա ձուկ չէ, այլ ծովային գազան։ Իր մեծութեամբ նա գերազանցում է աշխարհիս բոլոր կենդանիներին։ Կան կետեր, որոնց երկարութիւնը հասնում է մինչև 10 սաժե-նի, իսկ քաշը մինչև 7 հազար փթի։ Ոտների տեղ նա ունի երկու ձկան լողնակներ, իսկ յետին կողմից ձկան պոչի նման մի պոչ։ Կետի գլուխը բռնում է մարմնի մի երրորդ մասը, իսկ բերանն այնքան լայն է, որ նրա մէջ ազատ կարող է տեղաւորւել մարդկանցով լիքը մի մակույկ։ Կետն առամ չունի, այլ նրանց փոխարէն բերանում կան

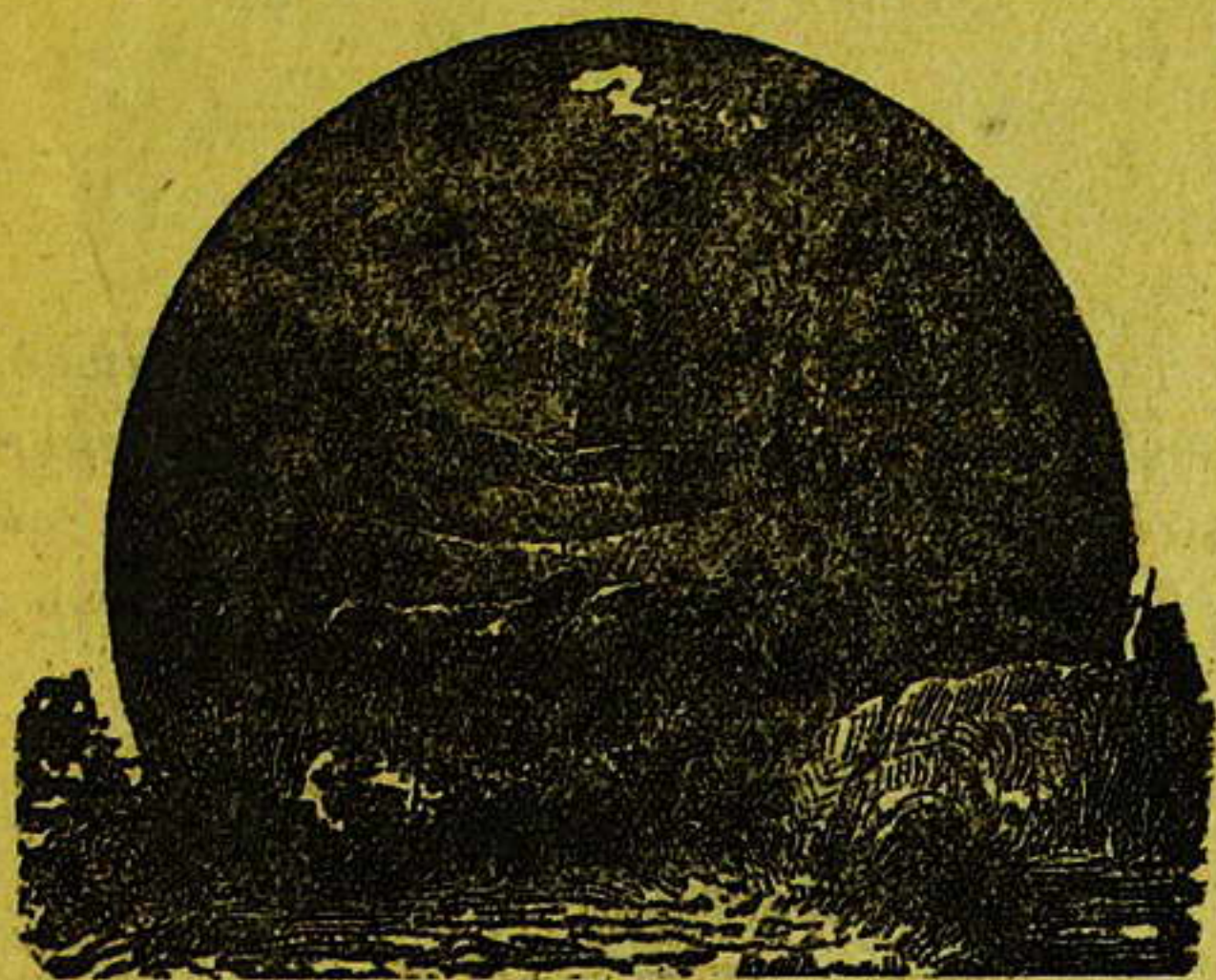

Կ Ե Տ

երկար եղջերային թերթեր։ Աչքերն ու ատամները համեմատաբար փոքր են։ Գլխին վերին մասում գտնւում է նրա շնչառիկը, որի օգնութեամբ կետը շնչում է։ Դուքս գալով ջրի երեսը, նա նախ շնչառիկի միջով ջրի փոքրիկ ցայտեր է բաց թողնում և յետոյ օդ հաւաքում։ Գրանից յետոյ նա կարող է մի քառորդ ժամու չափ ջրի տակը մնալ։

Կետը գլխաւորապէս բնակւում է հիւսիսային ցուրտ ծովերում։ Նրա ճարպը և բերանի եղջերային թերթերը շատ թանգ են գնահատւում, ուստի և նրա որսալու համար բազմաթիւ նաւեր են ուղևորւում։ Որսորդները մա-

կոյկներով մօտենում են այդ ամենի կենդանուն և երկա-
թէ սրածայր ձողեր խրում նրա մարմնի մէջ այնքան,
մինչև որ նա արիւնաբամ լինելով, անշունչ դուրս է լո-
ղում ջրի երեսը: Կեսի որսը շատ վտանգաւոր է, որովհե-
տե նա իր պոչի մի հարւածով կարող է խորտակել մա-
կոյկը՝ մարդկանց հետ միասին:

ՋՐՎԷՓ ԵՒ ԱՌԻԱԿ

Լեւան աակից մի աղբի-բիկ կըվազէր:
Բայց ջուրն այնքան նւազ էր,
որ անցնող-դարձողի աչքին հազիւ կերևար:
Միայն թէ շատ անւանի էր նրա ջուրն առողջարար:
Աղբիւրի մօտի բարձր ժայռերից
Փրփրած, կառաղի մի ջրվէժ կիջնէր.
Սա հպարտ-հպարտ, գոամտմբ տհազին
Աօաց տուակին.
—Տեօ, ինչ կասեմ քեզ.
Նու խեղճ ջրիկ եօ,
Բայց ինչո՞ւ այդքան

Քեզ հիշեր կըզան:

Ինձ մօտ թէ դան, իրան ասած, դարմանք չէ,
Հիանալի մի տեսք ունիմ աննման.

Ասա, տերնեմ, քո յատկութիւնդ ինչ է,

Ինչո՞ւ մարդիկ միշտ գունդագունդ քեզ կըզան:

Աւտկն ասաց խղիւղով,

Հեզիկ ու քաղցր ձայնով.

— Փիտե՛ս՝ ինչու.

Բժշկուելու:

Փ Ի Ղ

Փիղը ցամաքային կենդանիներից ամենամեծը և ամենաերկարակեացն է. նա ապրում է երկուհարիւր տարուց աւելի. նրա մարմինը մօտաւորապէս երկու սաժեն երկարութիւն ունի: Փղերն ունենում են երկար և չափա-

դանց շարժուն կնճիթ, որի ծայրին մատնանման մի աւելամիս կայ: Կնճիթը փղի համար նոյնն է, ինչ որ ձեռքը մարդու համար: Նրանով փիղը վեր է առնում կիրառուրը և տանում իր բերանը. Կնճիթով նա ճանապարհ է բաց

անում անտառում, կոտրատելով և արմատախիլ անելով
ամբողջ ծառեր. նրանով էլ փիղը պաշտպանւում է թշնա-
մինների յարձակումից: Փղի ատամները շատ մեծ-մեծ են.
Նրանցից երկուսը դուրս են ցցւած բերանից:

Չնայելով իր դարհուրելի ոյժին, փիղը շատ հեղ,
խաղաղասէր և զգոյշ կենդանի է, շատ անգամ մի ամենա-

✦ ի դ

հասարակ աղմուկից կամ կասկածելի շշուկից փղերի մի
ամբողջ երամ սարսափահար փախչում է: Սակայն բար-
կացած ժամանակ նա դարհուրելի է և չափազանց վտան-
գաւոր: Փղերին սպանում են նրա ատամները ձեռք բերե-
լու համար, որոնք յայտնի են փղոսկր անուկով և շատ
թանկ են գնահատւում: Փղոսկրից մարդիկ զանազան
մանր-մուկ բաներ են շինում: Տաք երկիրների բնակիչ-
ները փղերին որսում են նաև ընտանի դարձնելու համար.
Նրանց սովորեցնում են զանազան աշխատանքներ կատա-
րել և ծանրութիւններ կրել: Ընտանեցրած փղերով ճա-

Ա Ղ Ս Ի Ն Ի Ն Ե Ր

Ես կանգնած էի սեպացած բլուրի վրայ, իսկ իմ առջև սփռւած էր հաճարի հասունացած արտը. նա երբեմն ծածանւում էր ոսկեայ գոյնով, երբեմն տարածւում էր արծաթեայ ծովի նման և պսպղին էր տալիս:

Բայց ալիքները բնաւ չէին օրօրւում այդ ծովի վրայ, խեղդող օդի անշարժութիւնը գուշակում էր մի մեծ փութորիկ:

Իմ շուրջն արեգակը դեռ ևս լուսաւորում էր իր ջերմ և աղօտ լուսով, իսկ այնտեղ, հաճարի արտի միւս կողմում, ոչ այնքան հեռու, մուգ կապտագոյն մառախուղն ահագին կուտակութեամբ բռնել էր երկնակամարի ամբողջ կէտը:

Ամեն ինչ լուռիեան մէջ էր... ամեն ինչ հառաչում էր արեգակի վերջին ճառագայթների փայլման ներքոյ: Չէր լսւում, չէր երևում ոչ մի թռչուն, թագնւած էին մինչև անգամ ճնճողակները: Միայն մի ինչ-որ տեղ, մերձակայքում, մենաւոր ջրածաղկի խոշոր տերևները յամառ կերպով շշնջում էին և թափահարւում:

Ինչպէս սաստիկ բուրում էին դաշտերի խոտաբոյսերը: Ես նայում էի կապտագոյն ամպակոյտի վրայ... մռայլը տիրում էր իմ սրտում: Դէհ, շուտով, շուտով, մտածում էի ես, փայլտտակիր, ոսկեդէն օձ, գղրղացիք, որստ, շարժիք, գլորւիք, հեղեղւիք, ո՞վ չար մառախուղ, վերջ տուր այդ տխուր հեծութեան:

Բայց մառախուղն անշարժ էր: Նա առաջւայ նման ճնշում էր անմռունչ երկիրը... միայն կարծես թէ աւելի ուռչում էր և մթնանում:

Եւ ահա նրա միագոյն կապուտակութեան վրայ նըշմարւեց մի ինչ-որ բան, որ սլանում էր հարթ-հաւասար կերպով, կարծես թէ իսկ և իսկ մի սպիտակ թաշկինակ լինէր կամ ձիւնի պատառ: Դա մի սպիտակ աղաւնի էր, որ թռչում էր գիւղի կողմից: Թռչում էր, թռչում միշտ միևնոյն ուղիղ գծով... և խորասուզւեց անտառի յետևում:

Անցաւ միջանի վայրկեան, — դեռ ատրուամ էր միևնույն խիստ լուսթիւնը: Բայց նայիր: Այժմ նշմարուում են երկու թաշկինակներ, ձիւնի երկու պատաններ յետ են սլանում. սրանք երկու սպիտակ աղաւնիներ են, որ թռչում են դէպի տուն հաւասար թռչելով:

Եւ ահա վերջապէս պայթեց փոթորիկը և սկսեց բնութեան կատակի խնայը:

Ես հագիւ կարողացայ փախչել մինչև տուն: Քամին մոնչում, սոսկալի կերպով պտտուում էր: Պատան-պատան եղած շիկագոյն ամպերը ներքեից առաջ էին մղուում: Ամեն ինչ տակն ու վրայ էր լինում, խառնաշփոթութեան մէջ էր, դղրդում էր: Անձրևի սարսափելի տարափը ջրային սիւների նման ցած էր թափւում: Կայծակների հրեղէն կանաչագոյն փայլատակումը աչք էր կուրացնում: Սաստիկ բամբիւնը կարծես թէ թնդանօթներից էր արձակւում: Փչում էր ծծմբային հոտ:

Բայց կտուրի ծածկի տակ, երդիկի կողքին, միմեանց մօտ նստած են երկու սպիտակ աղաւնիներ, — և՛ այն, որը թռչում էր իր վարուժանի յետևից, և՛ այն, որին բերաւ նա և գուցէ ազատեց մահից:

Երկուսն էլ գուրգուրում էին միմեանց, — և իւրաքանիւրը շօշափում էր իր թևիկով դրացու թևը:

Երջանիկ էին նրանք: Եւ ես ինձ երջանիկ էի զգում նրանց վրայ նայելով:

ԱՔՍՂԱՂՆ ՈՒ ՄԱՐԳԱՐԻՏԸ

Օրւան մէկը մի աքլոր
Քջուջ-մջուջ անելիս՝
Տեսաւ մի հաս մարգարիտ
Աղբի միջին փայլելիս:
Կացեց, ասաւ. — «Էս ի՞նչ է.

Ինձ հարցնես, ոչինչ է:
Այ վայր տամ էն մարդին,
Որ գին կըտայ էս գաղին.
Իսկ ինձ համար մի գարին
Արժէր էսպէս հագարին»...

ա.

Արծիւն ամենայն իրաւամբ բոլոր թռչունների թագաւորն է համարուում: Նրա սրտես աչքերը, կռացած կտուցը և սուր ճանկերն ան ու սարսափ են ազդում ոչ միայն բոլոր թռչունների, այլ և մարդկանց ու միւս կենդանիների վրայ: Նրա պատկերը մինչև օրս էլ գործ է ածուում իբրև նշան ոյժի և փառքի: Հին ժամանակներում պարսիկները և հռովմայեցիները սովորութիւն ունէին իրանց գործերի առաջից տանել մի կենդանի արծիւ կամ նրա պատկերը:

Արծիւները բաժանուում են միջանի տեսակի, բայց նրանցից ամենանշանաւորը «սրբայ արծիւ» կոչւողներն են, որ ապրում են Եւրոպայի ու Ասիայի լեռնոտ տեղերում: Այդ արծւի բարձրութիւնը հասնում է մէկ ու կէս արշինի, իսկ փետուրները շառատ գոյն ունին:

Արծիւը գիշատիչ թռչուն է, այսինքն կերակրւում է կենդանիների մսով: Իւրաքանչիւր տարի ածում է երկու ձու, որոնցից դուրս են գալիս նրա ձագերը—փոքրիկ արծւիկները:

Արծիւները սովորաբար ապրում են անմատչելի ժայռերի, բարձրաբերձ լեռների մէջ: Այնտեղ, բարի խորշի մէջ, շինում է նա իր բունը, որ ոչ մի դեղեցկութիւն, ոչ մի գրաւչութիւն չունի:

Ինչպէս բոլոր ուժեղ թռչունները, այնպէս էլ արծիւը, շատ քիչ հոգս է տանում իր բնակարանի մասին: Նա

իր բունը թագցնելու կարիք չունի. ո՞վ կը համարձակւի
 ձեռք մեկնել նրան, ո՞վ կը կարողանայ բարձրանալ ամենի
 ժայռերի, գարաւոր ծառերի գլուխը, ուր ապրում է «թա-
 գաւոր արծիւը»: Նրա բունը բազկացած է ճիւղերի կոյ-
 տից, որի մէջ կայ մի փոքրիկ խորութիւն, իսկ շուրջը յա-
 ւելած՝ սալասալի ձևով: Առաջինը ձագերի օրօրանն է,
 իսկ երկրորդը — սեղանը, որի վրայ արծւի ընտանիքը ճա-
 շակում է իր կերակուրը: Այստեղ ամբարած է լինում
 արծի պաշարը՝ սպանւած թռչուններ, նապաստակներ ու
 գառներ... Այդտեղ թափթփւած են կերակուրի հոտած,
 նեխած մնացորդները, որոնց գարշելի հոտը բուրում է
 շրջակայքում:

Բունը վերադառնալիս՝ արծիւը իր բերած որսը բա-
 ժանում է մանր կտորների և հաւասար չափով տալիս է
 ձագերին, իսկ երբ վերջիններս բաւական մեծանում են
 և կտուցները ամրանում, այն ժամանակ նա ամբողջ
 որսը դնում է սեղանին ու բոլորը միասին սկսում են
 ուտել:

Որսի ժամանակ արծիւը չափազանց ճարպիկ ու հա-
 մարձակ է: Նրա համար երկիւղ առած բանը գոյութիւն
 չունի: Նա որսում է գառներ, փոքրիկ այծեր, վայրի սա-
 գեր, աղւէսներ, նապաստակներ, կատուներ և ամեն տե-
 սակ թռչուն, թէ ընտանի, թէ վայրի, թէ մեծ և թէ
 փոքր:

Նկատւած որսը արծւի ճանկերից չի կարող խոյս տալ
 ոչ արագ փախուստով և ոչ էլ թռչելով: Լոյսը բացւելուն
 պէս նա հեռանում է բնից, թռչում հեռու ու բարձր և
 շարունակ հայում է ներքև, որ տեսնի՝ ինչ է կատարւում
 այնտեղ, ինչ որս է սպասում իրան և հէնց որ մի բան է
 նկատում, իսկոյն կայծակի արագութեամբ վրայ է հաս-
 նում և վերև բարձրացնում: Շատ անգամ արծիւը որսն
 ուրիշ գիշատիչների ճանկերից է փախցնում: Այս մասին
 ականատեսները հետևեալն են պատմում.

— Իւրաքանչիւր օր հսկայ արծիւը գալիս, նստում էր
 բարձր ժայռի գագաթին և այնտեղից դիտում էր շրջա-

կայքը, կարծես լոկ հեռաքրքրութեան համար. բայց ոչ. նա որոշ նպատակ ունէր, որոշ բոպէի էր սպասում, որ իր հզօրութիւնը ցոյց տայ:

Ահա ծովի վրայով սաւառնում են մի խումբ թռչուններ. արծիւն էլ այն կողմն է նայում. նրա ուշադրութիւնը կենդրոնացած է միայն մէկի—գիշատիչ բազէի վրայ...

Յանկարծ բազէն սլացաւ ներքև և իր կտուցով ալիքների միջից դուրս բերեց մի ձուկը...

Հսկայ արծիւր նկատեց այդ բանը. նրա աչքերը կրակ են դարձած. նա մի քանի անգամ բաց ու խուփ արաւ կտուցը և վերջապէս կայծակի արագութեամբ յարձակեց բազէի վրայ:

Բազէն դիմադրութիւն ցոյց տուեց. սկսեց մի կատաղի կռիւ, որը քսան բոպէից աւելի տևեց. երկու գիշատիչները մօտենում էին իրար, ճանկում, կտցահարում, ապա ճեռանում, միքանի պտոյտներ անում և նորից մօտենում, նորից նոյնը կրկնում... Վերջապէս բազէն ուժասպառ եղաւ. նա բաց թողեց որսը. արծիւն իսկոյն յափշտակեց և սլացաւ դէպի իր բունը: Եւ արծւի այսպիսի բաշագործութիւնները կրկնւում էին գրեթէ ամեն օր...

բ.

Իբրև գիշատիչ թռչուն՝ արծիւր մեծամեծ մնասներ է հասցնում մարդկանց, փախցնելով գառներ, այծեր, ընտանի թռչուններ և այլն: Այդ պատճառով, երբ մի տեղում արծիւր բուն է դնում, բնակիչներն աշխատում են ուտով բանդել նրա բունը և դրանով ազատել հզօր թըշամուց. բացի դրանից, շատ որսորդներ բռնում են արծւի ձագերին, մեծացնում են թակարդի մէջ և ապա վաճառում բաւական մեծ գնով:

Սակայն թէ արծւի բունը բանդել և թէ ձագերին բռնելը համարձակ փորձ է, որ երբեմն մէկ կամ միքանի մարդկանց մահւան պատճառ է լինում, իսկ երբեմն էլ աշոդութեամբ է վերջանում:

Բարձր ժայռի գագաթին բոյն էին դրել երկու արծիւ.

իւրաքանչիւր օր նրանք յարձակում էին դորձում մօտա-
կայ գիւղի հօտի վրայ և դառներ էին յափշտակում: Նոյն
գիւղից մի որսորդ վճռեց ազատել իր համազիւղացիներ-
ըին այդ չարիքից և միևնոյն ժամանակ ձեռք բերել ար-
ծւի ձագերը:

Նա կողքից կապեց պարկը, վեր առաւ ցանցը, սուրը
և երկու ընկերների հետ գնաց ժայռի մօտ:

Երբ արժիւները թռան, գնացին, գիւղացիները ցանցը
կապեցին որսորդի մէջքից և նրան կախեցին ներքև: Մի
րոպէում որսորդը մօտեցաւ արծւի բնին, հանեց ձագերը,
դրեց պարկի մէջ, քանդեց բունը և բլաւեց ընկերներին:

— Քաշեցէք վերև, ամեն ինչ յաջող է:

Սակայն այդ ըրպէին վրայ հասան արժիւները. նրանք
բարձրից տեսել էին կատարւած իրողութիւնը, լսել էին
իրանց ձագերի ծըլծըլոցը և այժմ կատաղի կերպով յար-
ձակում էին նրանց փրկելու և չարագործներին պատժե-
լու համար:

Նրանք մօտենում էին որսորդին, փորձում էին կրտ-
ցահարել նրան, բայց սրի հարւածներ ստանալով, յետ
էին նահանջում. նորից լսւում էր ձագերի աղերսալի
ծըլծըլոցը, նորից կրկնւում էր անյաջող յարձակումը,
իսկ որսորդն աւելի ու աւելի էր վեր բարձրանում: Մղ-
բիւրի նման թափւում էր արիւնը արժիւների կրծքերից
ու մէջքից, բայց ծնողական սէրն ստիպում էր նրանց
շարունակել օրհասական կռիւր:

Վերջապէս արժիւներից մէկը արնաքամ եղաւ և
անդունդը գլորւեց. այդ ժամանակ միւս արժիւն սկսեց
կտցահարել ցանցը, որպէսզի կտրէ: Որսորդի սարսափն
աւելացաւ. ընկերներն էլ զգացին վերահաս վտանգը և
աւելացրին իրանց ջանքն ու ճիգը: Վերջապէս որսորդն
ազատւեց, բայց նրա գէմքը մեռելային գոյն էր ստացել,
իսկ մազերը սպիտակել էին սաստիկ երկիւղից: Իրանից
յետոյ նա միշտ ցնցւում, սարսափում էր «արժիւ» խօս-
քը լսելիս:

Գ

Արծիւն երբեմն յափշաակում է փոքրահասակ երեխաների: Այդ մասին մի բնագէտ հետևեալն է պատմում:

— Գարնանային օր էր. մի մատաղահաս կին երեխային նստեցրել էր արտի մէջ, իսկ ինքը բանջար էր քաղում: Նա բաւական հեռացել էր երեխայից, երբ լսեց նրա յանկարծակի ճիչը: Մայրը յետ նայեց և ահ ու սարսափով տեսաւ իր երեխային արծւի ճանկերում: Արծիւն սրագ-արագ վեր էր բարձրանում:

Թշուառ կիներ ազմուկ բարձրացրեց, հովիւներին օգնութեան կանչեց: Նրանցից մէկը պիւղ վագեց պարան բերելու, իսկ միւսները թագնւեցին ժայռի տակ... Արծիւն երեխային բարձրացրեց վեր և դրեց իր բնի մէջ. այդ ժամանակ թագնւած հովիւները միաբերան բղաւեցին, որի հետևանքն այն եղաւ, որ արծիւը, վախեցած՝ բնից թռաւ և նստեց մօտակայ քարի վրայ: Գիւղը գնացած հովիւը վերադարձաւ, պարանը տւեց ընկերներին և երկաթէ կօշիկներ հագնելով ժայռի վրայ բարձրացաւ:

Արծիւը հասկացաւ նրա մտադրութիւնը և յարձակւեց նրա վրայ. գիւղացին պաշտպանւեց քարերով և մահակով. այդ բանը կրկնւեց միջանի անգամ: Վերջապէս հովիւը հասաւ արծւի բնին, գրկեց երեխային և ցոյց տւեց մօրը, որի ուրախութեանը չափ ու սահման չկար: Սակայն արծիւը շարունակում էր յարձակումները... Հովիւի ընկերները ժայռի գլխից բաց թողին պարանը: Ազատարարը պարանը փաթաթեց մէջքին և յաջողութեամբ իջաւ ներքե:

Երեխայի մայրն սրտասուէնքն աչքերին շնորհակալ եղաւ անձնագոհ հովիւից:

Բայց ամեն անգամ չի յաջողւում ազատել: Շատ անմեղ երեխաներ զոհ են գնում արծւի ճանկերին: Այսպէս, օրինակ, Ալպետան լեռներում 1832 թ. արծիւը փախցրեց հինգ տարեկան մի տղիկայ, բայց չկարողանալով այդ

ծանրութիւնը պահել ճանկերում, բաց թողեց և աղջիկը,
դիպչելով քարերին, ջախջախեց:

Մի ուրիշ տեղում արծիւն իր բունը տարաւ երկու
տարեկտն մի երեխայի և մինչև նրա հօր հասնելը, նա
արգէն կտցահարել էր երեխայի աչքերը. սակայն դժբաղ-
դութիւնը դրանով չվերջացաւ. երկու օրից յետոյ երե-
խան մեռաւ:

ԱՐԾԻՒՆ ՈՒ ՃԻՃՈՒՆ

Հսկայ թևերը լայն-լայն տարածած՝
Հզօր արծիւը ուղղեց իր թռիչք
Դէպի բարձրաբերձ լեռներ սեպացած,
Դէպի անսահման կապուտակ երկինք:
Երկնը սաւառնեց նա խիտ ամպերում,
Քանի ուժ ունէր զօրեղ թևերում.
Եւ վերջ ի վերջոյ յոգնած ու դապրած,
Նա նստեց հսկայ մի լեռան կրճքին,
Որի գագաթը մինչ երկինք հասած,
Յարսափ էր ազդում վերև նայողին:
Նստեց նա հանգիստ, անվախ, անվրդով
Եւ շուրջը գոռոզ հայեացք ձգելով,
Իր արքայական ձայնովը ահեղ,
Որոտաց ուժգին. «Մենակ եմ այստեղ,
Մենակ ու ազատ այս լեռան վրայ,
Որպէս քաջայաղթ լիաօզր արքայ,
Իմ դահն է անհուն այս երկնակամար,
Որոտ ու ամպեր — ոտքիս պատւանդան.
Ո՞վ կայ աշխարհում փառքիս հաւասար,
Ո՞վ կարէ հասնել գահիս բարձրութեան»:
— Ե՛ս...

Լսեց յանկարծ մի ձայն թոյլ, բարակ,
Մեծադանձ թռչնի հէնց ոտների սակ.
— Ես՝ անձրևային ճիւղու աննշան:

— Ի՞նչպէս, դու այստեղ, իմ դէմ յանդիման:
 Ասա ինձ շուտով, ճիշտն անպատկառ,
 Ռբտեղից դու այս ամպերուն հասար...
 — «Այն նեխած ճահճից, արծիւ ինքնագով,
 Աւր դու ծնւած ես քո այդ վեհ փառքով.
 Այն նեխած ճահճից, որտեղ այժմ դու
 Զգւում ես անգամ հայեացք ձգելու»:
 — Բայց ի՞նչ հնարքով, դու, միջատ չնչին,
 Հասար իմ անհաս ամպագարդ գահին.
 Ասա, պատմիր ինձ, ի՞նչպէս, ի՞նչ կերպով...
 — «Ի՞նչպէս, — սողալով, արծիւ, սողալով»:

ԹԱԻԱՄԱԶ ՄԵՂՈՒՆ

ա.

Անտառի խորքում մի հսկայ ծառի փշակում մեղունե-
 րը շինել էին իրանց փեթակը:

Փեթակի բազմաթիւ փոքրիկ խցիկները, որոնք մոմից
 էին ձուլւած, բոլորն էլ լիքն էին: Նրանց մէջ կամ ոսկի
 մեղրն էր պահւած կամ սպիտակ ձւերն էին կամ թըր-
 թուրները՝ իրանց պատեանների մէջ փաթաթւած:

Այդ պատեաններից մէկի միջիցն էր ահա, որ դուրս
 սողաց մանուկ մեղուն ու գլուխը հանեց բճիճից:

Իսկոյն նրա դէմ վազեց գայեակ մեղուն:

— Ո՛, բարե՛, փոքրիկս, գալուստդ բարի. էդ ի՞նչ սի-
 րուն ես, ի՞նչ թաւ մազեր ունիս, եկ՝ անուկդ դենք թա-
 ւամազ:

Ասաւ ու սկսեց լիզել նրան. մաքրեց, յարդարեց ու
 առատ կերակրեց մօտի մեղրի պաշարից. եւ երբ թաւա-
 մազը լաւ կշտացաւ, գայեակը տարաւ նրան փեթակի
 դուռը:

Աստուած իմ, ի՞նչ լոյս էր, ի՞նչ պայծառ. թաւամազը
 իսկոյն բացեց թևերն ու թաւ թէ չէ՝ տեսաւ իր շուրջը
 կանաչ, ան՝ վերջ՞ դուշտեր, հսկ փերիը մաքուր, կապոյտ

երկինք. և ի՞նչ անուշ բուրում էին ծառերն ու ծաղիկները:
Մեղուն սլացաւ և հրճւանքի պայտներ էր անում
օդի մէջ:

Բ.

—է՛յ, բարեկամ, ի՞նչ բանի ես այդտեղ, — հարցրեց պա-
ռաւ մեղուն:

—Ձարճանում եմ, — պատասխանեց Քաւամազը:

—Ձարճանում ես, թէ Ասուած սիրես, — հեղնեց պա-
ռաւը: — Բոլորս այժմ աշխատում ենք, ի՞նչ քէ՞քի ժամա-
նակ է. այդպէս առօր, այդպէս առօր, մազերդ էլ այդ-
պէս թաւ, ծաղկի փոշին իսկոյն կրկաչի: Թո՛ւր յետևիցս,
ես քեզ կըստփորեցնեմ:

Մեծ մեղուն այնպէս արագ էր թռչում, որ Քաւա-
մազը հագիւ էր կարողանում յետևից հասնել:

Մեծ մեղուն շիտակ մտաւ մի ահագին կապոյտ ծաղ-
կի բոժակ, սկսեց ծծել յատակի մեղրը, քսեց յետևի ոտ-
ներին ու գնաց ծաղկի դեղին փոշու ամանների մօտ.
Վերցնում էր դեղին փոշին ու քսում մեղրոտ ոտներին:

Քաւամազը նոյնն էր անում: Յանկարծ որ չնայեց
իրան ու պառաւ մեղին, ծիծաղը պահել չկարողացաւ:
Երկունս էլ կարծես դեղին վարտիք էին հագել:

—Հը, հաւանեցի՞ր վարտիքդ, — ասաւ մեծ մեղուն. —
Դէ, գնանք տուն:

Հագիւ էին փեթակ մտել, որ փեթակի բոլոր դայեակ-
ներն ու բանւորները վրայ թափւեցին:

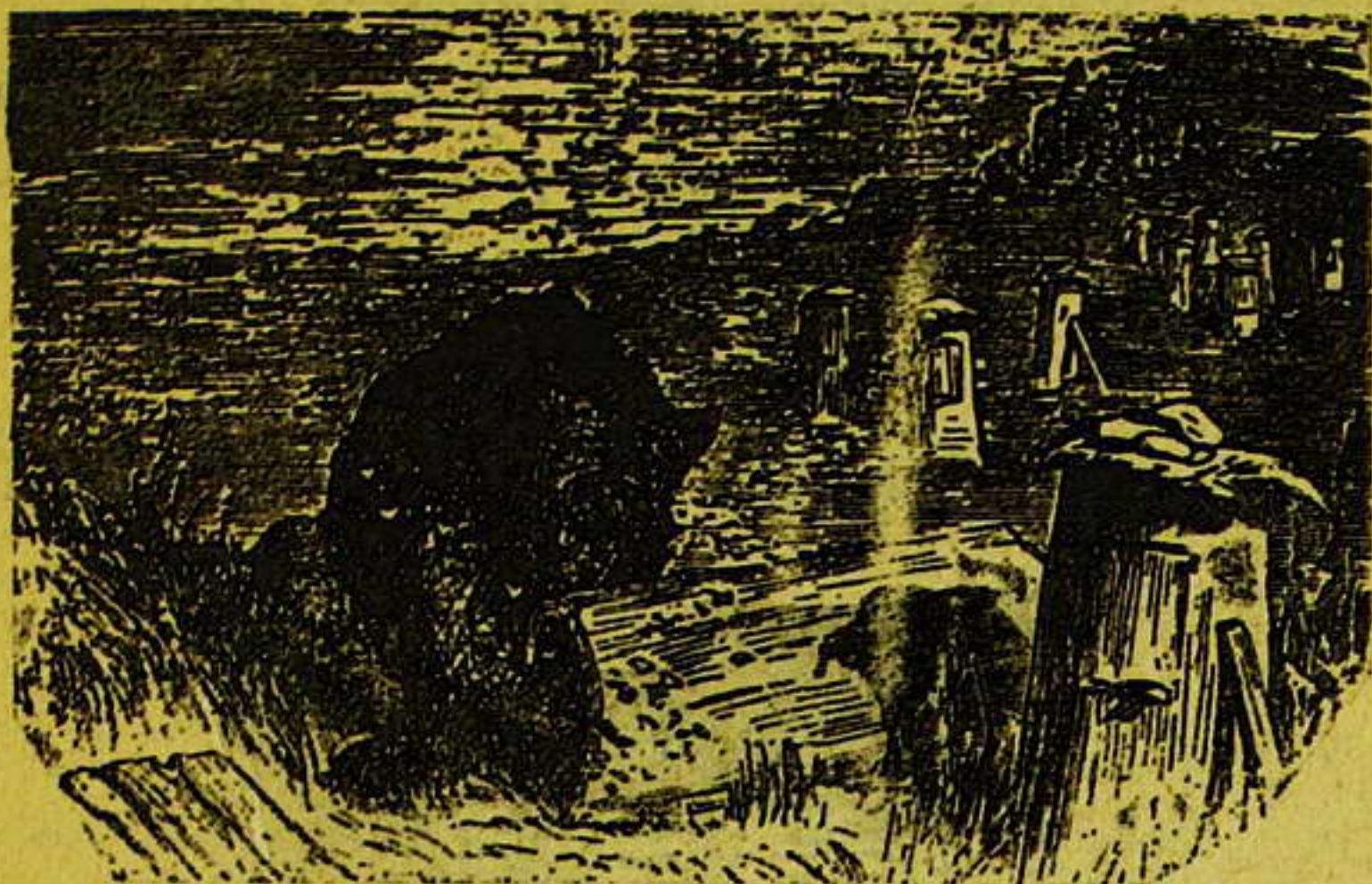
—Վայ, պահապաններ, օդնեցէք, վարտիքս կերան,
վարտիքս:

—Բան չկայ, քաղցած են, — ասաւ մեծ մեղուն: — Դէ,
լաւ, բաւական է, — դարձաւ միւսներին և առաջնորդեց
Քաւամազին շտեմարանը և ցոյց աւեց, թէ ինչպէս պէտք
է ածէ մեղրը մոմէ բճիճների մէջ:

Ու Քաւամազը դարձաւ մեղր հաւաքող: Յոգնեցնող
աշխատանք էր, ճիշտ է, բայց աշխատանք էր. և ի՞նչ լաւ
ու կարևոր բան էր այդ աշխատանք աւաճը:

Գ.

Այսպէս էլ մի անգամ, երբ Թաւամազը բեռնաւորաձ
դաշտից տուն էր դառնում, տեսաւ փեթակի շուրջը մի
անսովոր իրարանցում. լսում էր սասափկ բզզոց ու մի
սարսափելի դուռոց:

Մօտ եկաւ ու դարմացաւ, որ բոլոր մեղուները դուրս
էին թափւել ու պտոյտներ էին անում փեթակի շուրջը:
Այնպէս էին կատաղել ու իրար խառնել, որ ոչինչ չէր
կարելի հասկանալ: Այսքանը պարզ էր, որ մի թշնամի էր
վրայ տել: Եւ ինչ թշնամի. ինքը—արջը:

Յետևի թաթերի վրայ կանգնած, նա մըրթմըրթալով
ման էր գալիս ծառի շուրջը, իսկ առաջի թաթերով աշ-
խատում էր հասնել մեղրի պահեստին:

Յանկարծ բաշեց, պոկեց ծառի կեղևի մի կտոր, որ-
տեղից դուրս թափւեցին ներս մնացած մեղուները: Ար-
ջը մի թաթով պաշտպանւում էր նրանց յուսահատ յար-
ձակումից, իսկ միւս թաթը կոխում էր փեթակի խորքը,
ուր մեղրի շտեմարանն էր, հանում էր դուրս ու ազահա-
բար կուլ տալիս անուշ, ոսկեգոյն մեղրը:

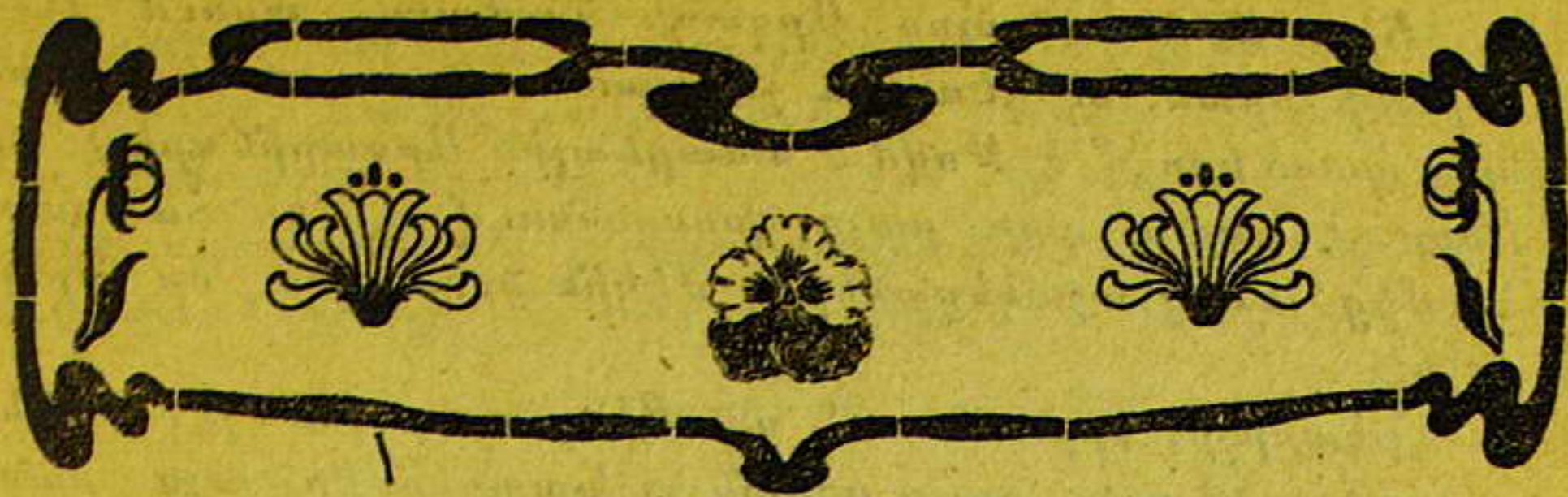
Այս որ տեսաւ Թաւամազը, էլ իրան զսպել չկարո-

դացաւ, կատաղած նետուեց արջի վրայ ու խայթեց ուղիղ
աչքը: Արջը մռնչաց սաստիկ ցաւից, թողեց փեթակն ու
փախաւ:

Բայց խեղճ թաւամանդը... Իր գայլոյթից այնպէս
խորն էր խայթել, որ խայթոցը մնացել էր աչքի մէջ:
Խեղճը յանկարծ թուլացաւ, ընկաւ գետին իր նման նա-
հատակների մօտ և աչքերը յաւիտեան փակեց:

Բայց մեռնելիս նա շէր զղջում իր արածի վրայ. չէ՞
որ փեթակի աղատութեան համար է զոհել իր կեանքը:
Չէ՞ որ՝ «ամենքը մէկի համար, մէկը ամենքի»:

ՉՈՐՐՈՐԴ ԲԱԺԻՆ

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ ՍԿԻՉԲԸ ՀԱՅԵՐԻ ՄԷՉ

Ս,յն ժամանակը, երբ Յիսուս Քրիստոս քարոզում էր Հրէաստանում և հրաշքներ էր գործում, մեր Աբգար թագաւորը մի անբուժելի ախտով ծանր հիւանդ էր: Հսկայով Քրիստոսի հրաշագործութիւնների մասին, բժիշկների օգնութիւնից բոլորովին յոյսը կտրած՝ նա դեսպանների ձեռքով նամակ է ուղարկում Փրկչին, թախանձագին խնդրելով, որ գայ իր Եգեսիս քաղաքը և բժշկէ իրան: «Ես լսել եմ,—գրել էր թագաւորը իր նամակում,— որ դու առանց դեղի բժշկում ես հիւանդներին—կոյրերի աչքերը բաց ես անում, կաղերին ոտ ես տալիս, բորոտներին սրբում ես, դիւահարներին առողջացնում և մինչև անգամ մեռելներին կեանք ես պարգևում: Ս,յս ամենը լսելով ես ինքս ինձ ասացի, որ դու կամ երկնքից իջած Սասուած ես և կամ Սասուածոյ Որդի: Ուստի աղաչում եմ Քեզ, եկ, ինձ բժշկիր: Բացի այդ՝ ինձ ասել են նոյնպէս, որ հրէաները հալածում են Քեզ. ես ունիմ մի փոքրիկ քաղաք, որ մեզ երկուսիս էլ բաւական է և Քեզ այստեղ ոչ ոք չի անհանգստացնիլ: Դեսպանների հետ միասին Աբգար թագաւորը ուղարկում է նա և մի նկարիչ, որ եթէ Յիսուս ինչ-ինչ պատճառներով չկամենայ գալ, նրա պատկերը նկարէ և կհան բերէ:

Յիսուս, ստանալով Արգարի նամակը, ասում է,— «Երանի նրան, ով գեռ ինձ շտեմած՝ հաւատում է»։ Յիսուսի պատկերում է թույժա առաքեալին Արգարին գրել, որ ինքը չէ կարող գալ, բայց խոստանում է իր համբարձումից յետոյ աշակերտներից մէկին ուղարկել, որ նրան բժշկէ։

Նկարիչը, երբ տեսաւ՝ որ Յիսուս գալու չէ, սկսեց պատկերը նկարել, բայց որքան աշխատում էր, այդ բանը չէր յաջողւում նրան։ Յիսուս, նկատելով այդ, վեր առաւ մի կտոր մաքուր կտաւ, ծածկեց երեսին և իսկոյն նրա վրայ նկարեց իր պատկերը։ Այդ անձեռագործ պատկերը, որ Դաստառակ է կոչւում, տարեց Եդեսիա և երկար ժամանակ պահւում էր այնտեղ։

Յիսուսի համբարձումից յետոյ նրա եօթանասուն երկու աշակերտներից մէկը, Թադէոսը, եկաւ Հայաստան, բժշկեց թագաւորին և մկրտեց թէ արքայական ընտանիքը և թէ պալատականներից ու քաղաքի բնակիչներից շատերին։ Թադէոս առաքեալը, Ադդէ անունով մի բարեպաշտ մարդու եպիսկոպոս ձեռնադրելով, իր տեղ թողեց Եդեսիա, իսկ ինքը գնաց Հայաստանի միւս մասերում ևս քարոզելու։ Բայց շուտով նահատակեց Արգարի քրոջորդի Սանատրուկ իշխանի ձեռքով. սա թէպէտ սկզբում ընդունել էր քրիստոնէութիւն, բայց շուտով էլի ուրացաւ։ Թադէոսի հետ Սանատրուկի հրամանով նահատակեց և նրա հարազատ դուստրը, Սանդուխտը, որը՝ ջնայելով հօր յարգորներին, չկամեցաւ թողնել քրիստոնէութիւնը և նորից կուռք պաշտել։

Թադէոսից յետոյ Հայաստան եկաւ Բարդուղիմէոս առաքեալը, քարոզեց, բազմացրեց հաւատացեալներ թիւը, շինեց եկեղեցիներ և սպա նահատակեց նոյն կռապաշտ Սանատրուկի ձեռքով։

Այսպիսով Հայաստանում հիմնւում է առաջին քրիստոնէական եկեղեցի։

Թէպէտ Արգարի յաջորդներն ամեն կերպ աշխատում էին քրիստոնէութեան տարածման առաջն առնել, սակայն

Հայաստանի առաջին յուսաւորիչների, Քաղէոս և Բար-
դուղիմէոսի ցանած բարի սերմերը և նրանց թափած ա-
րիւնն ապարդիւն չանցան: Շուտով հայերի մէջ ծնւեց
մէկը, որի ջանքերով կռապաշտութիւնն իսպառ հալածւեց
Հայաստանից: Այդ մարդը—ս. Գրիգոր Լուսաւորիչն էր:

Ա Ր Տ Ա Ի Ա Ձ Դ

Ձարկեցէք, դարբիններ, կռանը սալին,
Ձարկեցէք կռանը—շղթայքն ամբանան,
Ընիծեալ արքայի կապանքն ամբանան,
Ձարկեցէք, դարբիններ, կռանը սալին:

Ահարկու ամսերը եկան ժողւեցան,
Ծեր Մատենաց նախարար սև քող փաթթեցին,
Գոռում է փոթորիկ դադանի նման,
Հառաչում, սուլում է կատաղած քամին:

Ձարկեցէք կռանը, խորունկ քարայրից
Ահա չար հողմի հետ հասնում են ձայներ...
Ծուլացաւ փայլալը—արքայի աչքից
Դէպի վեր թռչում են բարկութեան կայծեր:

Կամի նա ելանել վրէժխնդիր հողով,
Իր տնվերջ տանջանքի թոյնը մահաբեր
Աշխարհի չորս կողմը շող տալու մտքով,
Բայց ամուր են նրա ծանր շղթաներ:

Մտերիմ դամբուններն կրծում են կապանք,
Կրծում են անգաղար կապանք արքայի.
Արտաւանգդ, վերջ չունի հողուդ տառապանք
Եւ դեռ շատ հեռու է վախճանն աշխարհի:

Եւ անգոր չարութեան քո կռու հարւածներ
Դեռ պիտի փրշւին մեր մուրճի տակին—

Մենք սպասում ենք դեռևս գեղեցիկ օրեր,
Դեռ հաշտ է երկինք մեզստ աշխարհին,

Բայց եթէ քարացած մենք չենք լսելու
Նոր կեանքի կոչն հուժկու, և վերածնութեան
Մըբարար աւազան մեզ չէ փրկելու,
Արտաւանգդ, փշուրի թող մեր կուռ ու կուսն:

Մենք էլ չենք զարկելու երկաթի սալին,
Թող կրծեն գամբռներդ ոտքերիդ շղթաներ,
Արձակէին բազուկներդ, և դու աշխարհին
Դնւրս արի բերելու կոտորած, աւեր...

Բայց ոչ. հաւատում ենք դեռ մեր փրկութեան,
Մեզ մի նոր երկնից նոր լոյս կըբացւի
Եւ տեսնում ենք ահա արդէն ծիածան
Մենք ազատ, լուսաւոր մի նոր վիճակի...

Զարկեցէք, դարբիններ, կուսնը սալին,
Զարկեցէք կուսնը — շղթայքն ամրանան,
Անիծեալ արքայի կապանքն ամրանան.
Զարկեցէք, դարբիններ, կուսնը սալին:

Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍՆԻՈՐԻՉ

ա.

Երբ հայոց Տրդատ թագաւորը դեռ ևս Հռոմ քաղաքումն էր, նրա մօտ ծառայում էր Գրիգոր անուկով մի մարդ: Սա այն Անակ Պահլաւունու որդին էր, որը որսի ժամանակ սպանեց Տրդատի հօրը, Յոսրով թագաւորին, և ինքը փախչելիս խեղդեց Երասխ գետում, իսկ նրա ընտանիքն սպանւեց մահամերձ թագաւորի հրամանով: Այս կոտորածից աղաւելեց միայն Գրիգորը, որին նրա դայեակը, Սօֆիան, ծածուկ փախցրեց Կեսարիա քաղաքը: Սօ-

Ֆիան քրիստոնեայ էր, ուստի և Գրիգորն էլ կրթւեց քրիստոնէական ուսման մէջ: Չափահաս դառնալով նա ամուսնացաւ Մարիամ անուկով մի քրիստոնեայ աղջկայ հետ և նրանից ունեցաւ երկու զաւակ, Արիստակէս և Վրթանէս: Կսելով, որ իր հայրն է սպանել Խորսով թագաւորին, նա բաժանւեց կնոջից ու դնաց Հոռմ, որպէսզի Խորսովի որդու՝ Տրդատի մօտ ծառայելով, քաւէ հօր յանցանքը: Գրիգորը մնաց Տրդատի մօտ, Հոռովմուս, այնքան, մինչև որ նա հռովմայեցոց կայսերից թագ ստացած՝ զօրքով վերադարձաւ Հայաստան իր հօր գահը բարձրանալու և նրա հետ եկաւ հայրենիք (286 թ.): Յաջողութեամբ հասնելով Հայոց Երիզա քաղաքը՝ Տրդատը շնորհակալութեան զոհ է մատուցանում Անահիտ դիցուհուն և պատւիրում Գրիգորին, որ ծաղկէ պսակ դնէ կուռքի գլխին, բայց նա բացարձակ կերպով մերժում է այդ՝ յայտնելով, որ ինքը քրիստոնեայ է: Չայրացած թագաւորը հրամայում է սարսափելի տանջանքների ենթարկել նրան. ապա տեղեկանալով, որ Գրիգորը իր հօր սպանող Անակի որդին է, ձգել տւեց մահապարտների Խոր-Վիրապը: Գրիգորը Խոր-Վիրապում մնաց տասնևչորս տարի և կերակրուում էր մի պառաւ կնոջ ձեռքով, որն օրական մի կտոր հաց էր ձգում Վիրապը:

Բ.

Այդ ժամանակներն էր, որ Տրդատի հրամանով Վաղարշապատում կատարւեց Հոռովից փախած երեսուն և հինգ կոյսերի նահատակութիւնը: Այս անիրաւ արիւնահեղութեան համար Աստուծոյ սլատիժը հասաւ թագաւորին և պալատականներին: Նրանք կորցրին իրանց բանականութիւնը և համարեան անասնական բնաւորութիւն ստացան: Ապա Տրդատի քոյր Խորսովադուխտի կրկնակի տեսիլներից դրդւած՝ Խոր-Վիրապից հանեցին Գրիգորին, որին սկզբում մեռած էին համարում: Գրիգորը նախ թագել տւեց Վաղարշապատի փողօցներում ընկած կոյսերի մարմինները, յետոյ բժշկեց թագաւորին և պալատական-

ներին և վաթսուէն ու վեց օր շարունակ նրանց քարոզեց
 քրիստոնէական հաւատը: Կարճ ժամանակից յետոյ թա-
 գաւորը՝ նախորարների և իշխանների հաւանութեամբ՝
 Գրիգորին ընտրեց ընդհանուր քահանայապետ և ուղարկեց
 Կեսարիա, որ Ղևոնդ արքեպիսկոպոսից կաթողիկոս ձեռ-
 նագրւի: Կեսարիայից Հայաստան վերադառնալով՝ Ս.
 Գրիգոր քանգել տւեց բազմաթիւ մեհեաններ և նրանց
 տեղ եկեղեցիներ ու վանքեր կանգնեցրեց: Հէնց այդ ժա-
 մանակներն էլ նա հիմնեց հռչակաւոր Ս. Կարապետի վան-
 քը Մուշ քաղաքի մօտ, որչ մինչև օրս էլ յայտնի ուխ-
 տատեղի է Հայաստանում. այստեղ ամփոփւած է ս. Յով-
 հաննէս Մկրտչի մասունքը: Երբ Տրդատն իմացաւ, որ ս.
 Գրիգորը վերադարձել է Կեսարիայից, իր իշխաններին,
 զօրքը և բազմաթիւ ժողովուրդ հետն առած՝ ընդառաջ
 դուրս եկաւ: Ս. Գրիգորը երեսուն օր ծոմ պահել տւեց
 նրանց, որից յետոյ թագաւորին, իշխաններին, զօրքը և
 բազմաթիւ ժողովուրդ մկրտեց Եփրատ գետում: Այնու-
 հետև նա թագաւորի հետ շրջեց Հայաստանի բոլոր կող-
 մերը, մկրտեց ժողովրդին, շինեց բազմաթիւ եկեղեցիներ,
 վանքեր, կուսանոցներ և դպրոցներ բաց արեց: Վաղար-
 շապատ թագաւորանիստ քաղաքում, ի միջի այլոց, նա
 հիմնեց ս. Էջմիածնի տաճարը (303 թ.), որը դարձաւ
 ամենայն հայոց Հայրապետութեան Մայր Աթոռ: Ս. Էջմի-
 ածինը մինչև օրս էլ կանգուն է և համայն հայերի միգլ-
 թեան կենդրոնն է կազմում: Այստեղ Ամենայն հայոց
 Կաթողիկոսն օրհնում է սրբալոյս միւռօնը: Այստեղ է
 կատարւում Կաթողիկոսների օծումը և եպիսկոպոսների
 ձեռնադրութիւնը: Այստեղ են գտնւում մեր ազգային
 սրբութիւնները — ս. Գեղարդը, որը թաղէոս առաքեալը
 իր հետ բերել էր Հայաստան, ս. Գրիգոր Լուսաւորչի
 աջը, Կենաբար Փայտը և այլն:

Այսպիսով Ս. Գրիգորն ամեն կողմ կենսատու լոյս
 տարածեց, որի համարձե կոչւեց Լուսաւորիչ Հայոց աշ-
 խարհի:

Կեանքի վերջին տարիներում (381 թ.) Ս. Գրիգոր

Լուսաւորիչը, պաշտօնն յանձնելով Արիստակէս որդուն,
քաշւեց Սեպուհ լեռան վրայ դանւած Մանեայ այրը, ուր
և կնքեց իր մահկանացուն:

ԼՈՒՍԱՎՈՐՉԻ ԿԱՆԹԵՂԸ

Կէս գիշերին կանթեղը վառ
կախ է ընկած երկնքից,
Լուսաւորչի կանթեղն անմար
Հայոց մթնած երկնքից:

Կախ է ընկած առանց պարան
Սրագածի կատարին,
Ու սեղանչոյ հսկայական
Հոյս է տալիս աշխարհին:

Հոյս է տալիս երկա՛ր դարեր,
Ու վառւում են միշտ անշէջ
Սուրբի մաքուր արցունքները
Իւղի տեղակ նրա մէջ:

Ոչ մարդկային ձեռ կը հասնի
էն ահաւոր բարձունքին,
Եւ ոչ քամին կը հանգցնի՝
Վիշապ-քամին ահագին:

Երբ պատում է մուկ խաւարը
Չաշխարհիկ մեր երկրին,
Երբ տիրում է ահն ու վախը
Թոյլ, կասկածոս սրտերին,

Ով անմեղ է, լիքը սիրով
Ու հաւատով անսասան,
Ով նայում է վառ յոյսերով
Դէպի Հայոց ասլադան,

Նա կըտեսնի այն մշտապես
 Ձախը կախւած երկնքից.
 Ասես՝ Աստուծոյ աչքը պայծառ.
 Հոկում է ցած երկնքից:

ՀԱՅՈՑ ՏՅՌԵՐԻ ԳԻՒՏԸ

ա.

Հայաստանում առաջին դպրոցները հիմնեց Քրիզոստոմ
 Լուսաւորիչը, որն ամեն կերպ աշխատում էր հաստատել
 քրիստոնէութիւնը հայերի մէջ և լուսաւորել հայրենակից-
 ներին: Այդ դպրոցներում ուսումնաւանդւում էր յոյն և
 ասորի լեզուներով, որովհետև չկային հայոց սեփական
 տառեր, չկային հայերէն գրքեր: Ուսումնատու աշակերտ-
 ները դժւարանում էին սովորել, չէին կարողանում իւրա-
 ցնիւ օտար լեզուներով աւանդուող ուսումը: Փողովուրդն
 էլ միշտ անմխիթար էր դուրս գալիս եկեղեցուց, որտեղ
 ժամասացութիւնը կատարւում էր իրան անհասկանալի
 լեզուով: Ս. Գիրքը և եկեղեցական կանոնները գրւած էին
 յունարէն կամ ասորերէն: Այս մեծ պակասութեան մասին
 առաջինը հոգս քաշեց Մեսրոպ Մաշտոցը, որ Տարօն դա-
 ւառի Հացիկ գիւղիցն էր: Մեսրոպը ուսեալ մարդ էր. նա
 գիտէր յունարէն, ասորերէն և պարսկերէն: Միջանի տարի
 նա ծառայել էր թագաւորի պալատում քարտուղարի պաշ-
 տօնով: Ուսումնական Մեսրոպը կամենում էր օգտուելու
 լինել իր ազգին. ծառայութիւնն արքունիքում ձան-
 ձրացրել էր նրան: Նա հեռացաւ աշխարհի վայելչու-
 թիւններից և ճգնաւոր դարձաւ: Նա տեսնում էր, որ
 հայերը անուս են և տգէտ, չունին սեփական գրքեր, տես-
 նում էր, որ նրանք աւելի կուսպաշտ են, քանթէ քրիստո-
 նեայ, որովհետև Քրիստոսի քարոզները չէին լսում իրանց
 մայրենի լեզուով: Հաւաքելով իր շուրջը բազմաթիւ աշա-
 կերտներ՝ նա աշխատում էր նրանց օգնութեամբ լուսա-

ւորութիւն տարածել հայերի մէջ և հաստատել քրիստո-
 նէութիւնը: Ծանր էր նրա աշխատանքը. նա ստիպւած էր
 Ս. Գրքից կարդացածը թարգմանել մայրենի լեզուով: Եր-
 կար այսպէս գործելով՝ բանիմաց Մեսրոպն համոզւեց, որ
 այսպէս անկարելի է շարունակել լուսաւորութեան գործը,
 հարկաւոր է մայրենի լեզուի տառեր հնարել:

Ս. Մեսրոպ

բ.

Մեսրոպն յայտնուեմ է իր
 խորհուրդը այն ժամանակեայ
 Հայոց կաթողիկոսին, Մեծն
 Սահակ Պարթևին, որը՝ հաս-
 կանալով սեպհական տառերի
 անհրաժեշտութիւնը, Վապար-
 շապատում գումարում է
 հոգևորականների ժողով՝ խոր-
 հրդակցելու հայոց նշանա-
 գրերի մասին: Այն ժամա-
 նակեայ մեր Վռամշապուհ
 թագաւորն էլ նախանձա-
 խնդիր էր այս բանին. ինքն

անձամբ ժողովին ներկայ լինելով՝ նա յայտնեց, որ Աստ-
 րիքում եղած ժամանակ լսել է, թէ մի ասորի եպիսկո-
 պոսի մօտ գտնուում են հայոց լեզուի տառերը: Սահակ
 կաթողիկոսն ու Վռամշապուհ թագաւորը գեպպան են
 ուղարկում այդ եպիսկոպոսի մօտ, որը և բերեց յիշեալ
 տառերը: Մեսրոպը փորձեց գործածել դրանք, դասաւորեց
 յունաց տառերի կարգով, միքանի տարի աշխատեց սո-
 փորեցնել աշակերտներին, բայց իզուր—փորձն անօգուտ
 եղաւ: Բերած տառերը բաւական չէին հայոց բառերի բո-
 լոր հնչիւններն արտասանելու համար. պակաս էին եօթը
 ձայնաւոր տառ:

Մեսրոպը չվհատուեց. նա դիմեց շատ տեղեր իր նպա-
 տակին հասնելու համար. դնաց Եղեւսիտ, Պլատօն անուանով

մի ուսեայի մօտ, զնաց Սամոս կղզին Հռոփանոս ճարտար գրողի մօտ, բայց նրա ջանքերը զուր եղան, — ոչ մէկից չկարողացաւ օգուտ քաղել: Այս բոլոր փորձերից յետոյ Մեսրոպը տեսաւ, որ յոյս դնելով ուրիշների վրայ՝ ոչինչ չի կարելի անել, սկսեց գիշեր ցերեկ մտածել այդ մասին և եռանդով ուսումնասիրել մայրենի լեզուի հնչիւնները. երկար ճիգ թափելուց յետոյ՝ վերջապէս Մեսրոպը յաղթեց դժւարութիւններին և իր հնարագէտ խելքով ստեղծեց մեր նշանագրերը (406 թ.):

4.

Այս մեծ գիւտից յետոյ՝ Սահակն ու Մեսրոպը բաց են անում դպրոցներ, սովորեցնում են ուսման ծարաւ աշակերտներին նորագիւտ հայոց տառերը, թարգմանում են հին և նոր կտակարանները և ժամասացութեան բոլոր գրքերը օտար լեզուներից հայերէն: Հեշտանում է ուսման գործը աշակերտների համար. նրանք սկսում են կարգալ մայրենի լեզուով, գրել մայրենի տառերով: Այնուհետև ժողովուրդն էլ՝ եկեղեցի գնալով հասկանում էր ամեն բան և մխիթարւած վերադառնում տուն: Կամաց-կամաց լուսաւորութիւնը տարածւում է Հայաստանում, քրիստոնէութիւնը խոր արմատներ է ձգում ժողովրդի մէջ: Սահակի և Մեսրոպի բաց արած դպրոցներումն են ստացել իրանց սկզբնական կրթութիւնն այն անլանի հեղինակները — Եղիշէն, Եզնիկը, Մովսէս Խորենացին, որոնք գրեցին մեր հին պատմութիւնը և մշակեցին, ճոխացրին մեր լեզուն:

Ս. Սահակ

Ասկեծսի, գեղեցկատիսլ
 Ա՛վ իմ գրքոյկ սսկեշունչ,
 Ազդիդ փառքը, անբաղդ օրը
 Դու քարսզող անմոռնչ:
 Ա՛վ օլիտի տար այդ անսպառ
 Սէրն ու գութը դէպ Հային,
 Թէ որ մարդիկ քեզ, ս՛վ գրքոյկ,
 Երբեմն չկարդային: •
 Քեզ կարդալով՝ կըմոռանամ
 Ես թերութիւնք մեր ազգին,
 Դէպ հայ եղբարքս գութ ու սիրով
 Միշտ կըլցւի իմ հոգին:
 Մտքիս մէջը ես միշտ կասեմ՝
 «Մերունդք Վարդան մեր Քաջին,
 Մահնար է՝ անփառունակ
 Ստրուկ մնան կամ կորչին»:
 Կամ տեսնելով հէզ հայ տէրտէր
 Սուրբ Ղևոնդին կըյիշեմ
 Աւ յուստհատ, տրտում մտքեր
 Ինձնից հեռու կըքշեմ
 Եղիշէին Հայք կարգալով,
 Նոր յոյսերով կըլցւին,
 Հայի դալոց բարիքն նոցա
 Հոգւոյ առջև կըբացւին:
 Հայ պատահի, շուտ-շուտ կարդան
 Սո՛ւ գրքոյկը սսկետառ,
 Ար համողւիս թէ՛ մեր Հայը
 Կորչելու ազգ չէ իսպառ:

ՀԱՅՈՑ ԱՌԱՋԻՆ ՊԱՏՄԱԳԻՐ

Մովսէս Խորենացին, Մեսրոպ Մաշտոցի քրոջորդին, որ մեր ազգի պատմութիւնը գրողներից առաջինն եղաւ, ծնւել է չորրորդ դարի վերջերը (մօտաւորապէս 385—395 թւականներին) Տարօն գաւառի Խորնի կամ Խորօնք գիւղում և այդ պատճառով էլ «Խորենացի» է կոչւում: Նրա մանկութեան տարիներումն էր, որ Ս. Սահակի ու Մեսրոպի ջանքերով և Վռամշապուհ ուսումնասէր թագաւորի աջակցութեամբ Հայաստանում բացւեցան դպրոցներ, որտեղ հայ մանուկներն սկսեցին սովորել հայոց նորագիւտ տառերը և կարդալ մայրենի լեզուով դրւած առաջին գիրքը: Այդ դպրոցներից մէկում, իր մօրեղբօր ձեռքի տակ, ուրիշ ուշիմ և հանճարեղ մանուկների հետ դաստիարակւեց և Մովսէսը: Ուսումն յաջողութեամբ աւարտելով նա միւս առաջադէմ աշակերտների հետ դիմեց այն ժամանակւայ լուսաւորւած երկրները՝ իր գիտութեան ծաւալն ընդարձակելու համար և երկար տարիներ անխոնջ կերպով զանազան գիտութիւններ և գրքեր ուսումնասիրելուց յետոյ՝ հայրենիք վերադարձաւ:

Սակայն ինչ դրութեան մէջ գտաւ Մովսէսն իր հայրենիքը: Օմեն կողմ լռութիւն և ամայութիւն, ամբողջ երկիրը պարսիկների ձեռքով կրակի և սրի մատնւած, իսկ իր բարերարները— Ս. Սահակն ու Մեսրոպը փախճանւած...

Վշտացած սրտով դիմեց նա Օշական գիւղը, ուր գտնւում էր իր մօրեղբօր նւիրական գերեզմանը: Աշխարհից բոլորովին կտրւելով՝ նա փակւեց Ս. Մեսրոպի գերեզմանի վրայ շինւած շքեղ մատուռի մէջ և երկար տարիներ պասով, աղօթքով ու արտասուք թափելով՝ անդուլ ու անխոնջ մեղւի նման աշխատում էր. նա գրեց մեր ազգի պատմութիւնը՝ Հայկ Նահապետից սկսած մինչև իր օրերը:

Իր կեանքի վերջին տարիներում նա շատ թշւառութիւններ կրեց և մինչև անգամ չոր հացի կարօտ մնաց:

Սակայն, վերջապէս, այն ժամանակեւայ հայոց հայրապետ-
որ, Գիւտր, որ Մոսէս Խորենացու դասակիցն էր եղած,
իր թեմում շրջագայելիս անակնկալ կերպով Օշական
գիւղում տեսաւ և ճանաչեց նրան. նա վեր առաւ. իր
հետ մեր ազգի անդուգական մշակին և եպիսկոպոս ձեռ-
նադրելով՝ ուղարկեց Բագրևանդայ գաւառը: Այստեղ Մով-
սէս Խորենացին բաց արաւ ուսումնարաններ և ամեն
կերպ ճիգ էր թափում լուսաւորութիւն տարածել խա-
ւարի մէջ խարխափող հայերի մէջ:

Նա վախճանեց մօտաւորապէս 482 թ. Տարօնում և
թաղեց նոյն գաւառի Ս. Առաքելոց եկեղեցում:

Վ.Ս.Ն.Յ.Ի ԾՆՈՒՆԴԸ

Երկնեց երկին և երկիր,

Երկնեց և ծով ծիրանի,

Եւ եղեղնիկը կարմիր

Երկնեց ծովում ծիրանի:

Ծուխ է գուրս դալիս եղեգան փողից,

Բոց է գուրս դալիս եղեգան փողից.

Բոց է պատել կարմիր եղեգին,

Բոց է դարձել և ծով ծիրանի.

Կարմիր բոցիցն ահա մի մանկիկ,

Վահագն տհա՛—մանուկ գեղանի,

Բոց մօրուքով,

Հուր շրթունքով,

Հուր հեր գլխին — հրեղէն պսակ,

Եւ աչքերն են գոյգ արեգակ:

Ալեծովի ծովի ծիրանի ալիք

Գնում են դալիս, ծեծում են ափունք.

Ահեղամուռնչ գոռում է մանկիկ,

Սաստում է ալեացն հրավառ շրթունք:

Վահագն ծնաւ, լսեցէք, ալիք,

Գու ծովահալած, դադար սու, մրրիկ,

Թեքնն սսկեհուռ, հրահեր բաշուվ
 Նժոյգը տակին՝ սլադաւ վերե—
 Երեսդ ծածկիր համեստ շղարշուվ,
 Տես, ով է գալիս, և դու հուր-տրե,
 Գլուխդ, ալևոր, քաջածին Մասիս,
 Դու էլ խոնարհիր, Վահագն է գալիս:
 Երկինք ու երկիր և ծիրանի ծով
 Աւետում են քեզ, ցաւերի դու ծով,
 Տնձն, բիւրվիշապ Հայաստան աշխարհ,
 Փրկութեան արե Վահագնին տեսար:

ԱՒԱՐՅՅՐԻ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

ա.

Հայ իշխանների անմիաբանութիւնը:

Հայոց Վաամշապուհ թագաւորի մահից յետոյ պարսից թագաւորներն աշխատում էին Հայաստանը բաւորովին ձուլել իրանց տէրութեան հետ: Բայց այդ նպատակին դժւար էր հասնել, քանի որ հայերը քրիստոնեայ էին, իսկ պարսիկները կրակապաշտ: Հայերն, իբրև քրիստոնեայ ազգ, իրանց աւելի մօտիկ էին զգում յոյներին, որոնց ձեռքումն էր Հայաստանի արեւմտեան մասը: Բայց յոյներն էլ թշնամացել էին հայերի հետ այն օրից, երբ Մեսրոպի, Սահակի և նրանց աշակերտների ջանքերով հայոց եկեղեցիներում և դպրոցներում յունաց լեզւի փոխարէն մայրենի լեզուն էր սկսել գործածել: Հայերն այդ ժամանակ չունէին գորեղ թագաւոր: Վաամշապուհի որդի Արտաշէսը մի պեղիս և անառակ երիտասարդ էր, որ աւելի մտածում էր զւարճութիւնների, քան թէ երկիրը կառավարելու մասին: Հայոց նախարարները, զգւելով այդ թոյլ և անառակ թագաւորից՝ որոշեցին դիմել պարսից Վաամ արքային և խնդրել, որ նա ռահից գրկէ Արտաշէսին և նրա տեղ Հայ-

յաստանում պարսից կուսակալ նշանակէ: Իզուր էր Սահակ կաթողիկոսն աշխատում համոզել նրանց, որ համբերեն և մի այդպիսի ազգամիաս քայլ չանեն:

Հայոց իշխանները՝ տեսնելով, որ Սահակը չի ուզում միաբանել իրանց հետ, դիմեցին պարսից թագաւորին և զրպարտեցին թէ Արտաշէսին և թէ Սահակին, իբրև թէ այդ երկուսը միացել են յոյների հետ և ուզում են ապստամբեցնել Հայաստանի պարսից մասը: Պարսից թագաւորը հէնց մի այդպիսի բանի էր սպասում. նա օգուտեց հայոց մեծամեծների շարախօսութիւնից և կանչելով իր մօտ հայոց թագաւորին ու կաթողիկոսին, բանդարկեց: Սահակի փոխարէն կաթողիկոս նշանակեց Սուրմակ անունով մի անարժան երէցի, իսկ Արտաշէսի տեղ հայոց երկրի վրայ կուսակալ (մարզպան) կարգեց:

բ.

Յազկերտ թագաւորի հրովարտակը և հայերի պատասխանը:

Իէպքերը շուտով ջոյց տւին, թէ ինչ դժբաղդու թիւնների պատճառ դարձաւ հայոց իշխանների անհեռատես քայլը: Վռամի մահից յետոյ պարսից թագաւոր եղաւ նրանորդի Յազկերտը, որը մոլեռանդ կրակապաշտ էր: Նա վճռեց բունի կերպով հաւատափոխ անել հայերին և այդպիսով բալորովին ձուլել մեր երկիրը Պարսկաստանի հետ: Յաւալին այն էր, որ հայ նախարարների մէջ զտնւեցին փառասէր մարդիկ, որոնք միայն իրանց սեպհական շահերն աչքի առաջ ունենալով՝ ծածուկ օգնում էին Յազկերտին: Այդպիսի նախարարներից էր և Սիւնեաց աշխարհի հօօր իշխանը, որի անունն էր Վասակ:

Յազկերտը հրովարտակ հանեց, որ իր իշխանութեան տակ եղած բոլոր բրիստոնեաները, այսինքն հայերը, վրացիք ու աղւանները, թողնեն իրանց հաւատը և երկրպագեն արեգակին ու պաշտեն կրակը: Պարսից կրօնապետը կամ մոզպետը իր կողմից մի թուղթ գրեց հայոց մեծամեծներ-

րին, որի մէջ պախարակում էր քրիստոնէութիւնը և գո-
վում պարսից կրօնը:

Այդ ժամանակ հայոց կաթուղիկոսն էր Սահակի և
Մեսրոպի աշակերտ Յովսէփը: Նա Արտաշատ քաղաքում
հայ աշխարհական և հոգևորական մեծամեծներից մի ժո-
ղով կազմեց: Այդ ժողովում կարգացւեց Յազկերտի և
մոզպետի առաջարկութիւնը և գրւեց մի համարձակ պա-
տասխան, որը վերջանում էր այս խօսքերով. «Մեր հա-
ւատից մեզ ոչ մի բան չի կարող հանել-- ոչ մարդիկ, ոչ
հուրը և ոչ սուրը»:

Գ.

Հայ իշխանների Պարսկաստան գնալը և նրանց վերադարձը:

Յազկերտը, ստանալով հայերի պատասխանը, շատ
բարկացաւ և հրամայեց նախարարներին՝ գալ Պարսից
Իսլամը: Նա կանչեց նաև հայոց զօրքի սպարապետ Վար-
դան Մամիկոնեանին: Երբ ուր նախարարները հասան
Յազկերտի մօտ՝ սա հրամայեց նրանց բոլորին էլ բան-
գարկել, մինչև որ համաձայն ին փոխել իրանց հաւատը:
Յազկերտն յայտնեց նախարարներին, որ եթէ նրանք յա-
մառեն իրանց որոշման մէջ, մեծ զօրք կուղարկէ Հայաս-
տան՝ բնաջինջ անելու բոլոր հայերին:

Տեսնելով, որ առանց իրանց ներկայութեան Հայաս-
տանում շատ դժւար կըլինի հայերին ընդդիմադրել պար-
սից զօրքին՝ նախարարները խորհեցին և վճռեցին երեսանց
ընդունել կրակապաշտութիւն, որպէսզի իրաւունք ստա-
նան վերադառնալու հայրենիք և իրանց երկիրը պաշտպա-
նեն Յազկերտի զօրքի աւերումներից:

Երբ Յազկերտը լսեց, որ նախարարները պատրաստ են
ուրանալ իրանց հաւատը, սաստիկ ուրախացաւ և պար-
գեններ տալով նրանց՝ յետ ուղարկեց Հայաստան, նրանց
հետ դնելով մոզերի մի մեծ խումբ և պարսկական զօրք:
Նա հրամայեց էր սուել մոզերին և զօրքին-- փակել բոլոր

եկեղեցիները Հայաստանում և նրանց տեղ կրակատներ հիմնել:

Հայ ժողովուրդը, երբ լսեց նախարարների ուրացման գոյժը և մոզերի ու պարսից զօրքի դալը, ոտքի կարգնեց և պատրաստուեց դէնքով պաշտպանել իր հաւատը: Մոզերի հէնց առաջին փորձը—կործանել եկեղեցին: Գոյց տուեց, թէ սրբան գժւար էր հայերին բռնութեամբ հաւատափոխ անել: Երբ մի գիւղում մոզերը ուզում էին փակել եկեղեցին, նրա երէց Ղևոնդը ժողովրդի հետ յարձակուեց պարսիկների վրայ և ջարդելով յետ քշեց իր սրբափայրից:

Իսկ նախարարները, երբ հասան Հայաստան, բացարձակ յայտնեցին, որ չեն ուրացել իրանց հաւատը: Վարդան Մամիկոնեանն իսկոյն նախարարների ժողով գումարեց և բոյորն Աւետարանի վրայ երդուեցին՝ չխնայել իրանց կեանքը հայրենիքի և ազգային եկեղեցու պաշտպանութեան համար: Հայերի ոգևորութիւնը և հաստատամտութիւնն այնքան զօրեղ էին, որ նոյն իսկ Վասակն ստիպւած էր միանայ նախարարների հետ և երդւել Աւետարանի վրայ, որ հաւատարիմ կըմնայ քրիստոնէական հաւատին:

Այսպէս անհա հասարակ հայ ժողովուրդը, իշխանները և հոգևորականները միանալով թոյլ շուին քանդել իրանց եկեղեցիները և մոզերին պարսից զօրքի հետ միասին քշեցին Հայաստանից:

Դ.

Վասակի ուրացութիւնը:

Այդ քայլն անելով հայերը լաւ գիտէին, որ Յազկերտն անպատիժ չի թողնիլ իրանց, ուստի սկսեցին պատրաստուել դիմադրելու Յազկերտի նոր յարձակումին: Միևնոյն ժամանակ իշխան Ստոյմ Գնունուն և Վարդան Մամիկոնեանի եղբօրը, Հմայակին, ուղարկեցին Յունաց Թէոդոսկայսեր մօտ օգնութիւն խնդրելու: Իսկ ինքը—Վարդան

Մամիկոնեանն առժամանակ իր զօրքով դիմեց դէպի հիւսիս — օգնելու իր փեսային, Վրաց թագաւորին, որը նոյնպէս կուուամ էր Յազկերտի դէմ:

Վասակ Սիւնին, օգտուելով Վարդան սպարապետի բացակայութիւնից, խախտեց իր երդումը, ուրացաւ քրիստոնէութիւնը և սկսեց բացարձակ համոզել նախարարներին, որ յետ կենան իրանց մտադրութիւնից և ընդունեն Յազկերտի պահանջները: Վասակը մինչև անգամ սկսեց աւերել այն նախարարների երկրները, որոնք չէին ուզում միաբանել իր հետ: Բայց երբ լսեց, թէ Վարդանը՝ յաղթելով պարսիկներին՝ արդէն վերադառնում է, փախաւ և ամրացաւ Սիւնաց աշխարհում:

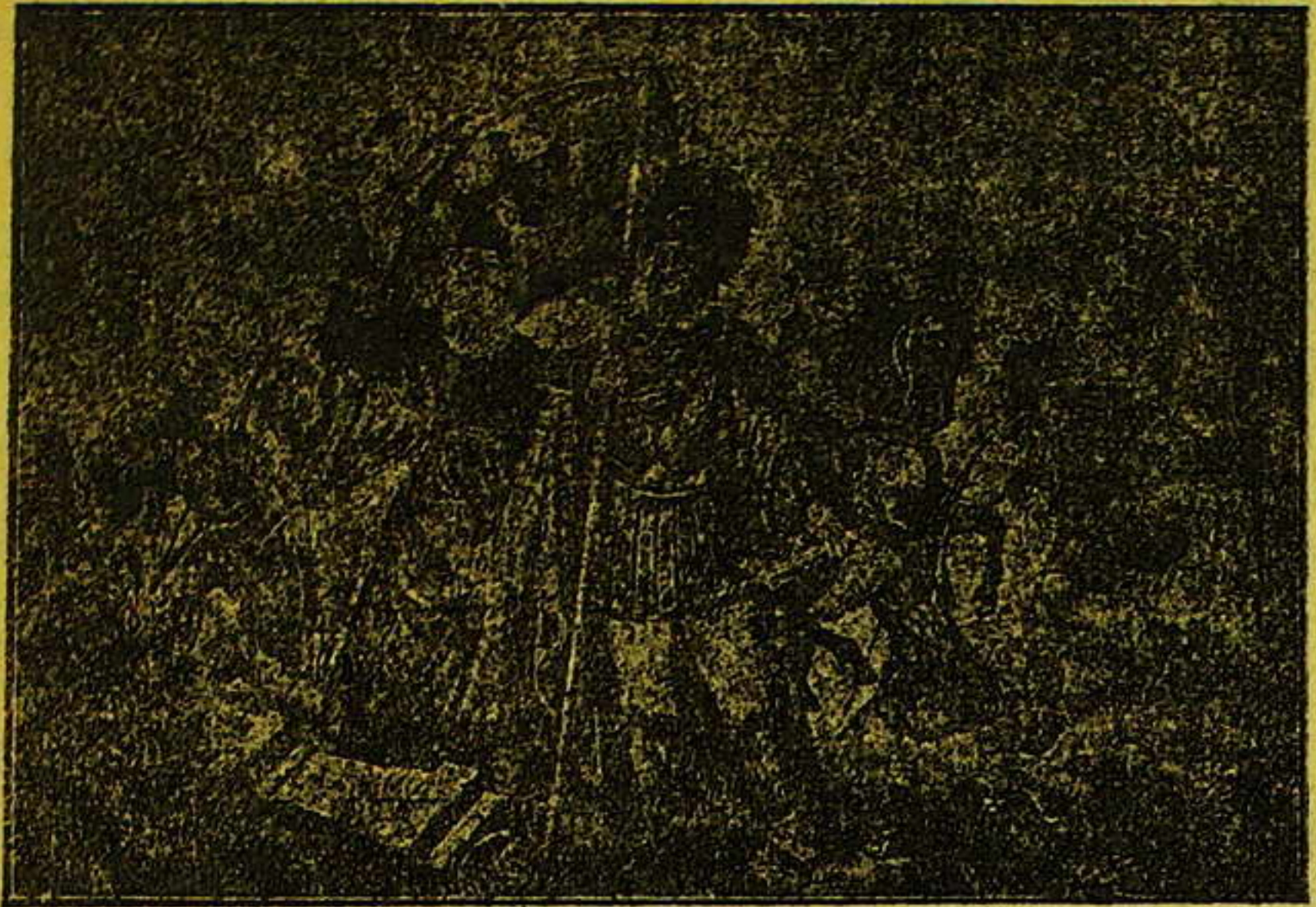
Ե.

Աւարայրի ճակատամարտը:

451 թւականի Չատկի տօները նոր էին անցել, երբ լուր հասաւ, որ պարսից ահագին զօրքն արդէն հասել է Ուրմիա լճի արևմտեան: Եւր՝ Հեր և Չարեանդ գաւառը: Վարդանն իսկոյն հրաւէր կարդաց հայոց բոլոր իշխաններին, որ գան, հաւաքեն Արտաշատ քաղաքում: Իսկ պարսից բանակի դիրքը և թիւը լրտեսելու նպատակով, նա առաջ ուղարկեց Առանձար Ամատունի իշխանին 300 կրտսերի՝ հեծեալներով:

Վարդանի հրաւէրն իսկոյն արձագանք գտաւ և հայ իշխաններն շտապեցին իրանց զօրքերով Արտաշատ, ուր ժողովեց 66 հազար զօրք: Առանձարը տեղեկութիւն բերեց, որ պարսիկները դիմում են Արտազ գաւառը: Վարդանն՝ անցնելով 66 հազար զինուած հայերի զլուխը, դիմեց թշնամու բանակի դէմ: Հայոց զօրքը, հասնելով Տղմուտ գետի օտի մօտ գտնուող Աւարայր գիւղը՝ գետի միւս ափին կանգնած պարսից զօրքի հանդէպ բանակ դրեց: Յովսէփ կաթողիկոսը, Ղևոնդ երէցը և ուրիշ միքանի քահանաներ հայոց զօրքի մէջ էին և քաջալերում ու խրատուում էին հայ զինուորներին:

Միւս օրը, յունիսի 2-ին, լուսադիմին հայոց բանա-
կից երևում էր, թէ ինչպէս պարսից զօրապետ Մուշկանն
առաջ էր բերում պատերազմի փոքրը, որոնց ամեն մէկի
մէջքին մի-մի մարդկոց էր դրած՝ լի սպառազինւած
մարդկանցով: Այն վիթխարի կենդանիներից իւրաքանչիւ-
րի երկու կողմը նա կանգնեցրի էր երեք հազար զինուոր:

Վարդանը, աղօթելով զօրքի հետ՝ ինքն էլ պատրաստ-
ւեց ճակատամարտի: Նա հայոց զօրքը բաժանեց չորս
գնդի, առաջին գունդը յանձնեց Ներշապուհ Արծրունուն,
երկրորդը՝ Խորէն Խորխոռունուն, երրորդը՝ Թաթուլ Վա-
նանդեցուն, իսկ չորրորդը պահեց իրան, օգնական ունե-
նալով Արշաւիր Կամսարականին և իր կրտսեր եղբօրը՝
Համազասպին:

Ճակատամարտն սկսեց նետաձգութեամբ գետի եր-
կու կողմերից: Հայերն, անցնելով Տղմուտ գետը, բաջու-
թեամբ յարձակեցան պարսից վրայ: Քաջ Վարդանը կո-
տորեց պարսիկների ամենաուժեղ թևը: Այս արիւնահեղ
պատերազմը անեց ամբողջ օրը: Երբ Վարդանը վիրաւոր-
ւած ընկաւ իր ըաջ ընկերների հետ՝ հայոց զօրքն, անա-

ուաջնորդ մնալով ցրւեց, պատերազմի դաշտում թողնելով
1036 հոգի, մինչդեռ պարսից կողմից ընկել էին 3544 մարդ:

Գ.

Հայաստանի վիճակը պատերազմից յետոյ:

Աւարայրի ճակատամարտից յետոյ հայերը ցրւեցան
և ամրացան Հայաստանի զանազան բերդերում ու ան-
մատչելի լեռներում և դեռ երկար ժամանակ շարունակում
էին կռւել պարսիկների դէմ: Վարդանի եղբայր Հմայեակը,
յոյներից օգնութիւն չստանալով հասաւ Հայաստան Աւա-
րայրի պատերազմից յետոյ: Նա իր խմբով ամրացաւ
Պարխար լեռներում և անդադար յարձակում էր պար-
սից վրայ ու կոտորում նրանց: Նա այդպէս երկար կռւեց
հայրենիքի թշնամիների դէմ, մինչև որ դիւցազն եղբօր
նման ինքն էլ ընկաւ կռւի դաշտում:

Յագկերտը՝ տեսնելով, որ չի կարողանում կոտորել հա-
յերի կամակորութիւնը, հրամայեց Մուշկանին դադարե-
ցնել պատերազմի գործողութիւնները հայոց երկրում:
Նա մեծամեծ խոստումներ անելով, կենդանի մնացած
նախարարներին իր մօտ կանչեց, իսկ Յովսէփ կաթողի-
կոսին, Աւոնդ երէցին և մի քանի ուրիշ հոգևորականների,
իբրև ապստամբութեան գրգռիչների, հրամայեց կալանա-
ւորել և ջորիների վրայ կապած՝ ուղարկել Պարսկաստան:

Երբ նախարարները հասան Պարսից Իսլաք՝ Յագկերտը,
հակառակ իր երգման, բանդարկեց նրանց բոլորին, իսկ
կաթողիկոսին, Աւոնդին և միւս հոգևորականներին սաս-
տիկ տանջանքների ենթարկելով՝ սպանել տւեց:

Տ Ղ Մ Ռ Ի Տ

Մտաւ արև. Աւարայրին մութ պատեց,
Սև ամպերով երկնից դէմքը քողարկեց.
Բնութիւնը մի քուն մաած հեշտառէր՝
Վայելում է անուշութեան վառ ժամեր:

Չէ նւազում քաղցր սրինդն հովւական,
 Քաշունների քնքոյշ սաղեր լուսան.
 Ծաղիկները, նիրհած փափուկ մարդերում,
 Երբեմն փափուկ հովի հետ են համբուրում:

Բայց այդ քունը մօտ չէ դալիս հեշտագին
 Ծեր Տղմուտի արիւնակոխ աչքերին
 Այն սև օրից, երբ որ կուրծքը կուսական
 Ուռուցեցան արիւնովը հայութեան:

Անցան դարեր, դեռ Տղմուտը հեծելով
 Գիշերները խանդարում է անվերջով
 Աւարայրի անուշ քունը, և չունի
 Մինչև այսօր նա ողբակից իր վշտի:

Եւ ծերունին հառաչում է սգաւոր.
 Արիւն դարձած կոհակները ալևոր
 Գնում, դալիս, դարձում են սփերին,
 Անցած փառքը յիշեցնում են հայերին:

«Ձեր նախնեացը էլ չէք նման դուք, հայեր,
 Չունիք այլևս հայրենասէր այն ողին.
 Նորա մեռան և կուրծքերը անվեհեր
 Արեամբ բուսած անմահ վարդեր պատկեցին:

Նորա գլուխ շուեցին բռնութեան,
 Չճախեցին նորա խիղճը և ամօթ.
 Ազատութեան երկրպագու կանգնեցան,
 Հաւատալով փառքի լուսին անաղօտ:

Եւ անթառամ զարդարեցան պսակով,
 Անմահացաւ այն վեհ հողին արութեան.
 Եւ հայրենեաց կեանք տւեցին արիւնով
 Ահեղ մարտի դաշտում հայ մարդ, հայ կուսան:

Դուք ի՞նչ արիք, դուք, փառաւոր նախորդաց
 Սարուի ծնած, անփառք սնած դաւակներ.

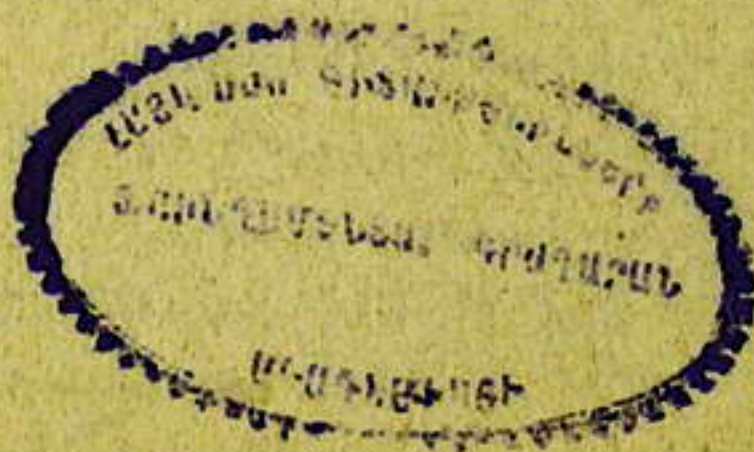
Հայ սար, հայ գետ, հայ դաշտօրայք շունչ առած
Պիտ ամօթով այրեն ձեր սե երեսներ:

Ո՛հ, թէ երնէր մոռացած դամբանից
Վարդանների առիւծական այն հոգին,
Ու երկաթի խարազանը թունալից
Տար ձեր ժպիղհ, ամօթտհար ճակատին:

Եւ արցունքով համբուրէիք սուրբ շիրիմ,
Ուխտ կապէիք նորից խաչով ու սրով.
Կանգնեցնել նոր Արտաշատ, Թոխոցիմ,
Վերջ տալ անարգ այս վիճակին արիւնով»...

Եւ Տղմուտը հառաչում է սգաւոր,
Երիւն դարձած կոհակները ալևոր
Գնում, գալիս, դարձնում են ափերին,
Մնցած փառքը յիշեցնում հայերին:

Մնցան դարեր. դեռ ծերունին հեծելով
Գիշերները խանգարում է անվրդով
Մարայրի անուշ քունը, բայց շունի
Նա ոյժ քունը խանգարելու հայերի...

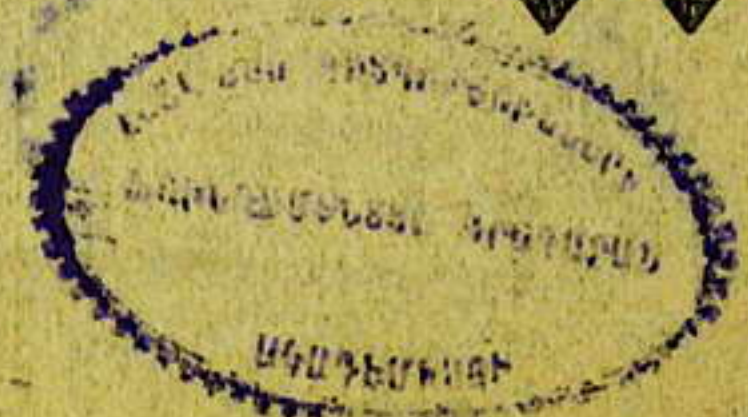
Յ Ա Ն Կ

(այբուբենական կարգով)

<p>*Ազոտան ու ազուխը, Աթ. Խըն- կոյեան 106</p> <p>Ազուխինե, թարգ. Բաֆֆի . 125</p> <p>Ամառն անտառում, Բաֆֆի . 73</p> <p>Ամենաթանկագին բանը, Վ. Միրովիչ 26</p> <p>Ամենալաւ զիւր յականը, Սա- հակեան 9</p> <p>Ամենապէտքական բանը աշ- խարհում, Աւ. Իսահակեան 33</p> <p>Ամպ, Բաֆֆի 64</p> <p>*Ամպեր Կ. Մել-Շահնազարեան 55</p> <p>*Այ սեւ ամպեր, Ա. Մատուրեան 55</p> <p>Այգեքաղ, Դ. Աղայեան 75</p> <p>*Այգում, Ս. Շահաղիյ 76</p> <p>*Անբաժիններ, Աւ. Իսահակեան 27</p> <p>Անձնագոհ ընկերը, Ս. Յակ. . 17</p> <p>Անտառի զեղեցիութիւնը, փոխ. Յ. Ա. 60</p> <p>Անտառում 61</p> <p>Անփորձ փոխիկը, Գ. ք. Մկր- տումեան 91</p> <p>Առաւօտ, Գ. եպ. Սրւանձտեան 41</p> <p>*Առաւօտ, Յով. Յովհաննիսեան 43</p> <p>Առիւծ և վագր 113</p> <p>*Առիւծի որսորդութիւնը 116</p> <p>Առիւծն ու ճոճակը 118</p> <p>Արծիւ, Տիկ Հրանոյշ 127</p> <p>*Արծիւն ու ճիւղն, Ա. Մա- տուրեան 132</p> <p>Արջ, Մուշարեան 108</p> <p>*Արտաւազդ՝ Յ. Յովհաննիսեան 139</p> <p>Արտ. Վ. Փափաղեան 68</p> <p>Արեւի մօտ, Աւ. Իսահակեան . 23</p> <p>Աւարայրի կրօնական պատե- րազմը 150</p> <p>*Աւետարան, Յ. Յովհաննիսեան 12</p>	<p>*Աքաղաղն ու մարգարիտը, Աթ. Խնկոյեան 126</p> <p>Բարեկամութիւն, փոխ. Յովհ. Արաքաջեան 6</p> <p>*Բեթղեէմի այրի ս. Մանուկը, Աւ. Իսահակեան 18</p> <p>Բօրը 83</p> <p>Գայլ, Մուշարեան 102</p> <p>*Գարնան անձրեւ, Ա. Մատու- րեան 59</p> <p>*Գարնան առաւօտ, ժող. 44</p> <p>Գարնան սկիզբը, Բաֆֆի 43</p> <p>Գարնանը, Գ. Գոշեան 44</p> <p>Գիւղական ընտանիքի պա- րապմունքը, Բաֆֆի 41</p> <p>*Գիւղի ժամը, Յովհ. Յովհան- նիսեան 49</p> <p>*Գիւղում, Յով. Թումանեան 53</p> <p>*Գութանի երգ, Յով. Թումա- նեան 57</p> <p>Գրիգոր Լուսաւորիչ 140</p> <p>*Դէպի տուն, Յ. Աղաբար. 63</p> <p>Դէպի քաղաք, Բաֆֆի 40</p> <p>*Եղիշէ, Գամառ-Քաթիպա 147</p> <p>Երախտագէտ առիւծը 117</p> <p>Երգի հրապոյրը, Աւ. Իսահա- կեան 37</p> <p>*Երգիչներ, Ա. Մատուրեան 36</p> <p>*Երգչին, Ա. Մատուրեան 40</p> <p>Երեք բարեկամ, փոխ. Յով. Արաքաջեան 8</p> <p>Երկրագործ, Կ. Մել-Շահնա- զարեան 56</p> <p>Էջն ու առիւծը, Աթ. Խնկոյեան 102</p> <p>Ընկերներ, Լ. Մանուէլեան 21</p> <p>*Ընկերներ, Կոխով 98</p> <p>Ընտանի ձին 94</p>
--	--

*Քանկադին աւանդ, Յ. Յա- կօրեան	5
Քաւամաղ մեղուն, ըստ Աւե- նարիուսի	133
Քոչնակի երգը. Անդերսէն	28
*Լուսաւորչի կանթեղը, Յով. Քումանեան	143
*Խեցքեալներ, ձուկն ու կարապը, Ա. Խնկ.	87
*Խողն ու կաղնին, Կոյն	46
Ծնողասէր աղջիկը, Ք. Յովհ. Արարաջեան	16
*Կայծակը, Յ. Աղաբար	67
*Կապիկն ու ալնոցները. Ա. Ք. Խնկոյեան	93
*Կապիկն ու հայելին, Կոյն	90
*Կարկուտ, Կ. Մել-Շահնազա- րեան	70
*Կեանքը սիրոյ մէջ է, Մ. Մա- միկոնեան	7
Կէտ	120
Կոպէկը, Լ. Տօլստոյլց	10
Հայոց սուաջին պատմագիր	148
Հայոց տառերի գիւտը	144
Հաւատարիմ շունը	81
Հարազատ մայրը, Ա. Գիրք	13
*Հէքիաթ և երազ, Յ. Աղաբար	61
Հնձուրի ջրունը, Կոյն	74
Հունձ	75
*Զմեռ, Րաֆֆի	80

Զմեռն հայ գիւղերում, Խ. Արովեան	77
Ճնճղուկ, Տուրգենև	32
Մայիսայ փոթորիկը, Լէօ	57
*Մայր, Լ. Մանւէլեան	14
*Մանկանը, Ս. Շահադիզ	4
*Մի հաւատար, Լ. Մանւէլեան Մուրացեան, Տուրգենև	9
Նարէկի նժոյգը	27
Նարէկի նժոյգը	96
*Նապաստակները, Ա. Խնկոյեան	124
*Շունն ու ձին, Ա. Ք. Խնկոյեան	83
*Որբի երազը Յ. Դ.	26
*Որբիկ, Ա. Ծառուբեան	17
Որդիական սէր, Մ. Մամուրեան	15
Ուղտ, Մինաիւնի	99
*Պոչատ աղւէսը, Ա. Խնկոյեան	113
*Ջրվէժ և առակ	121
Սար գնալը, Խ. Արովեան	56
Սերմնացան, Արարատեան	54
*Սոխակներ, Դ. Աղաեան	30
Ստահակ որդին, Մ. Մարուբեան	5
*Վահագնի ծնունդը, Յ. Յովհ.	149
Վանայ կատուն, Վ. Փափաղեան	88
*Տղմուտ, Յովհ. Յովհաննիսեան	156
Փիղ	112
Քար	19
Քոյր և եղբայր, փոխադր. Յով. Արարաջեան	3
Քրիստոնէութեան սկիզբը հա- յերի մէջ	137

[1n.]

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0080273

Ugma

181